Джеймс КРЮС

МІЙ ПРАДІДУСЬ І Я,

або ж

ВЕЛИКИЙ ХЛОПЧАК І МАЛИЙ ХЛОПЧАК

Вельми повчальні й корисні пригоди,

розказані Шкіряній Лизбет

у рибальській коморі на острові Гельголанді,

прикрашені віршами мого дідуся і моїми

і старанно викладені на папері для дітей будь-якого віку

ДЕНЬ ПЕРШИЙ,

у який я познайомлю вас із своїми сестричками Аннекен та Йоганнекен, горішньою бабусею, прадідусем та собою. Цього дня показано, як складаються абеткові вірші, й наведено два приклади. Висловлено також корисні відомості про абетку, про те, як ми говоримо, та про швидку допомогу зламаному підборові.

Мій прадідусь був дуже розумний. Доживши до шістдесяти п'яти років, він витяг на берег човна й верші, якими все життя ловив морських раків-омарів, і заходився майструвати. Він майстрував для дітей дзиґи й вірші, а це, погодьтеся, дуже розумне діло.

Коли мені було десять років, прадідусеві було вже вісімдесят чотири. Але він іще майстрував — правда, частіше вірші, ніж дзиґи.

Жив він на острові Гельголанді, нагорі, у своєї дочки, а моєї бабусі. Я називав її горішньою бабусею, бо дім її стояв високо, на скелях Гельголанду.

Другу свою бабусю, що жила внизу, на березі біля підніжжя скель, я називав долішньою бабусею, але про неї мова буде згодом. Зараз я розповідатиму про горішню бабусю, що в неї жив прадідусь. Вони мали свій будинок на Трафальгарській вулиці, нагорі. Але прадідусь майже щодня з ранку до вечора порався в рибальській коморі, що стояла навпроти будинку по другий бік вулиці. Я навідував його там, коли тільки міг. Ми майстрували вдвох, але не дзиґи, а вірші..

Якось мої сестрички Аннекен і Йоганнекен захворіли на кір. Звісно, це прикра хвороба, але температура в них швидко спала, нічого не боліло, і вони були навіть раді, що хворіють. До школи ходити не треба, можна цілий день гратись у ляльки, а до того ж іще й сусіди та родичі приносять усякі ласощі.

Та найбільшу вигоду з того кору мав я. Адже це заразна хвороба, тож мене вирядили геть із дому. Послали на Трафальгарську вулицю до горішньої бабусі та прадідуся.

— Здоров, Хлопчак! — гукнув прадідусь, коли я прийшов з усім своїм манаттям. — Що, хочеш поміняти судно?

— Так, капітане! — відповів я й підніс ліву руку до плетеної шапочки. Хлопчак, або Хлопчачок, — це так мене прозивають.

— Салютують правою рукою, — сказав прадідусь. — Крім того, я не капітан. Капітан стоїть онде на дверях! — і показав на горішню бабусю, але та тільки невдоволено похитала головою й буркнула: "Казна-що".

Моя горішня бабуся, що жила нагорі, на скелях острова, була дуже поважна жінка. А відколи її чоловік, мій дід, купив справжнього катера з мотором і почав плавати на ньому з острова до материка й назад, вона стала ще поважніша.

— Той катер скоро нас із торбами пустить, — сказала вона, коли ми якось по обіді сиділи в кухні. — Досі, поки мали тільки шлюпку, щороку вистачало мотка мотузки, кількох дощок, двох відер фарби та латки-другої на вітрило. А тепер стільки всього треба, господи, щомісяця витрачаємо цілий капітал!

— Зате ж і заробляємо вп'ятеро більше, — засміявся прадідусь.

— Заробляємо? — закричала горішня бабуся. — Ти це називаєш заробляти? Та я кожну марку, що він приносить, мушу зразу потратити на харчі! Цікаво мені знати, хто їх поїдає на катері, оті гори провізії! Ними б можна прогодувати сімдесятьох сімох голодних домовиків!

— Ой лихо, — шепнув мені прадідусь. — Як вона почала про домовиків, то не змовкне до страшного суду. Тікаймо!

Він підвівся й сказав:

— Я йду до майстерні, Маргарето, і малого візьму з собою.

— Авжеж, хочете вшитись і зоставити мене саму з моїми клопотами! — вигукнула бабуся. — Чисто по-чоловічому! І

хлопця до цього привчаєте, щоб із нього виросло таке саме ледащо, як і ви.

Я ніколи не втручався в суперечки старших. Я тільки сказав: "Бувайте, бабусю!" — і вслід за прадідусем вислизнув із кухні.

— Коли захочете кави з гарячими булочками, вертайтесь о четвертій! — пролунало нам навздогін. — Бо я до ваших Содома й Гоморри ані ногою!

— А що таке Содом і Гоморра?

— То були такі двоє міст, де весь час панував розгардіяш. Про це можна прочитати в біблії.

— А чого це бабуся раптом згадала ті Содом і Гоморру? — допитувався я.

— Та то ж вона мою майстерню так називає. Ну, надягай шапку. Зараз підемо через вулицю.

На острові завжди віяв вітер, а в Трафальгарську вулицю він удирався просто з моря. Восени, коли над островом завивали північно-східні вітри, на вулицях так дуло, що малому хлопцеві, як-от я, можна було зіпертись на вітер, мов на стіну, і не впасти.

Правда, того дня — хоча вже був кінець вересня — погода була непогана. Та все ж поки я, ступнувши чотири кроки, перетнув вулицю й разом із прадідусем увійшов до рибальської комори, щоки мої від вітру встигли почервоніти.

Я зразу кинувся до драбини й подерся нагору, до прадідусевої майстерні, де стояла токарня. Але прадідусь гукнув:

— Назад, Хлопчак! Ми будемо внизу.

— Та я тільки візьму одну чи дві дзиґи — погратись! — відповів я й подерся драбиною далі.

— Стережися! Там, нагорі, Шкіряна Лізбет!

— Шкіряна Лізбет? — злякано скрикнув я. І помаленьку почав спускатись.

— Ти ж знаєш, що наша рибальська шлюпка лежить на березі, — сказав прадідусь. — А коли шлюпка не на воді, Шкіряну Лізбет заносять до комори. Адже так?

— А справді! — погодився я й швиденько спустився з останніх щаблів.

Шкіряна Лізбет була, власне, не якась там лиха жінка. То була шкіряна лялька з людину завбільшки; колись прадідусь заплатив за неї в Гамбурзі на ярмарку великі гроші. Вона вже багато-багато років лежала в невеличкій каюті нашої рибальської шлюпки, що, звичайно, так і називалася — "Шкіряна Лізбет". Та лялька була ніби талісманом, що захищав шлюпку, і тому її дуже шанували. Але дорослі часто розказували нам, дітям, такі страхи про неї, що ми трохи побоювалися її. Тільки прадідусь ніяких страхів не розповідав. Він казав: "То все дурні вигадки. Просто шкіряна лялька, та й годі. І крапка!"

І все ж, коли я поліз на драбину, він захотів трохи наполохати мене. Але я добре знав чому: прадідусь хотів заманити мене у вершівню. Бо як я вже заб'юсь нагору, в токарню, витягти мене звідти не так легко. Тож я пішов за ним до вершівні, де стояли круглі й чотирикутні кошики з дерева та мотузяної сітки, що тоді сягали мені до грудей. То й були верші, в які ловлять омарів, їх опускають на довгих мотузках на морське дно й лишають там на цілу ніч. Мотузки прив'язують до довгої линви, внизаної корковими поплавцями, і по тій линві вранці знаходять, бо вона плаває на поверхні, схожа на величезний разок намиста із кминових перепічок. На кінці в неї — великий поплавець із барвистим прапорцем. Мій прадідусь за свій вік зробив дуже багато верш. Він часто й лагодив їх, коли які пошкодить буря. Майстерня, де він їх робив чи лагодив, називалась вершівнею; ото там ми з ним і розмістилися вигідненько.

— Сідай на корки! — мовив прадідусь.

Я сів на стосик довгастих коркових пластин, із яких вирізають кминові перепічки для линви з вершами. Прадідусь узяв у руки одну таку пластину, що стояла коло стіни, вийняв короткого широкого ножа й почав вирізати поплавці та кидати в кошик для білизни.

— Я обіцяв Крішонові Кульзі повний кошик поплавців, — сказав він. — А заразом можна розмовляти й навіть, коли хочеш, віршувати!

— Так, так, давайте звіршуємо щось! — зрадів я.

— Спершу я розкажу тобі одну оповідку. А тоді для розваги трохи повіршуємо. Ну як, хочеш послухати оповідку?

Ще б пак я не хотів! Прадідусь умів дуже гарно розповідати. Він спочатку спитав мене, як по-справжньому звуть Крішона Кульгу. Але я того не відав. Майже всіх на нашому невеликому острові я знав тільки на прізвисько.

— Насправді Крішона Кульгу звуть Крістіан Бродерс. Але всю їхню родину вже років зо сто прозивають Кульгами. І знаєш чому?

— Не знаю.

— Ну що ж, дізнаєшся з моєї оповідки.

І прадідусь розповів мені таке.

КУЛЬГАВИЙ ЙОНАТАН

Йонатан Бродерс був рибалка; правда, ловив він не рибу, а омарів. Він трохи накульгував та ще й заїкався, а тому не любив бувати на людях, волів лишатись на самоті зі своїм човном.

Якось у травні, потрусивши поставлені на ніч верші, він вертався з уловом на Гельголанд. І раптом йому почувся з моря чийсь жалібний крик. Він приклав руку дашком до очей, бо сонце сліпило, і побачив удалині якусь чорну рисочку на воді. Та рисочка не була схожа на людину — скорше вже на морську змію. Але Йонатан не вірив у морських змій. Тому він, не довго думаючи, рішуче повернув човен і поплив до чорної рисочки.

Йонатан швидко розгледів, що то просто колода, і дуже зрадів, бо на острові Гельголанді дерева обмаль і воно дуже дороге.

Та що ближче підпливав Йонатан до тієї колоди, то виразніше чув — знову й знову — жалібне волання. Озирнувся ще раз — адже за веслами він сидів обличчям до корми — і жахнувся, побачивши, як з води виринула голова й дві тонкі білі руки вхопилися за колоду, а вона перевернулась і вислизнула з тих рук.

Тоді Йонатан наліг на весла щосили і гребків за сотню доплив до колоди. А людина, що була в воді, виринала чимраз рідше. Саме коли він укинув весла в шлюпку, голова знову з'явилась над водою. Йонатан правою рукою вхопив її просто за волосся, тоді перехилився через борт, лівою рукою підхопив людину під пахву, а потім правою — під другу і насилу-насилу, геть засапавшись, утяг до човна дівчину. Вона розтулила рота, хотіла щось промовити, але тільки застогнала.

"Н-н-не г-г-говоріть! — затинаючись, сказав Йонатан. — Це д-д-ду-же стомлює!"

Дівчина, хоч була ледь притомна, неначе всміхнулася з Йонатанового заїкання, і рибалка це добре помітив. Він почервонів і не сказав більше ні слова. Мовчки скинув із себе товсту куртку, згорнув її, підклав дівчині під голову, а цератяним плащем укрив її.

Потім він перейшов на ніс човна, вийняв з-під лавки мотузку, зробив на ній зашморг, накинув на колоду, туго затяг, через обидві лавки та через дівчину переліз у корму й там прив'язав морським вузлом другий кінець мотузки.

Дівчина, бліда на виду, весь час стежила за ним великими очима, а коли його погляд падав на неї, ледь помітно всміхалась. Але Йонатан, що майже не знався з жінками, від

збентеження тільки супився й був радий, коли нарешті сів за весла спиною до дівчини.

Рівномірними змахами, вкладаючи в них усю силу, він погріб до острова. Пливти довелось добрячих три години — адже він тяг на буксирі важелезну колоду. Інколи він крадькома озирався на свою дивну пасажирку. Але дівчина вже заплющила очі. Вона заснула.

Коли аж надвечір шлюпка зарипіла днищем по піску коло берега, врятована від поштовху прокинулась, розплющила очі й кволим голосом промовила:

"Д-д-дякую в-вам!"

Йонатан спантеличено обернувся.

"Що в-ви с-с-сказали?" — швидко спитав він.

"Я… я… я с-сказала: "Д-дуже д-д-дякую!" — відповіла дівчина. А потім, видно, її знову здолала млість: вона заплющила очі й довго не розплющувала їх.

Але рибалка відтоді дивився на неї зовсім іншими очима, її заїкання звучало для нього райською музикою. Бо на всьому острові ніхто, крім нього, не заїкався, а тепер доля принесла йому на хвилях вродливу дівчину, що заїкалась точнісінько як і він. І це страшенно схвилювало його. Серце в нього шалено закалатало, руки затрусились. Він узяв непритомну дівчину на руки, широко розставляючи ноги, переступив через борт на берег і відніс мокру незнайомку до свого домочка, що стояв на північному кінці острова біля підніжжя високої скелі. Всім людям, яких зустрічав дорогою, він гукав:

"У мо-мо-морі врятував!"

Йонатанів будиночок був білий, з зеленими дверима та віконницями і з яскраво-червоним черепичним дахом. Йонатан жив там із своєю сестрою Гінтьє. Та аж очі вирячила з подиву, коли брат вніс у дім мокру непритомну дівчину.

"Що це таке?" — злякано вигукнула вона.

"У мо-мо-морі врятував! — відповів Йонатан і обережно поклав дівчину на канапу. А тоді потягся й радесенько додав: — В-в-вона теж за-заїкається!"

"Що? — спантеличено перепитала Гінтьє. — Заїкається? Тобто як? Вона ж напівмертва! Ти її з води витяг?"

Йонатан кивнув головою.

"А де омари?"

"В ч-ч-човні".

"Ну, то йди принеси! — наказала Гінтьє. — А я тим часом подбаю про цю бідолашечку!"

Йонатан слухняно вийшов, але на порозі ще раз оглянувся на врятовану й зіткнувся з двома сусідками, що вже бігли до них із укривалами, подушками та ліками.

"От телепень!" — сердито гукнули обидві. А потім шуснули повз Йонатана до кімнати й пошепки сказали Гінтьє, що про врятовану вже говорить весь острів. Йонатан за подушками, укривалами та спідницями нічого не бачив; він зітхнув і пішов.

Подався назад на берег, щоб витягти з води колоду й забрати омарів.

За кілька днів дівчина помалу оклигала й розповіла, що вона живе на сусідньому острові. Вона з братом пливла в човні, й погода була по-весняному чудова, — коли раптом де не взялась підступна хвиля й перекинула човен. Що сталося з братом, вона не знала, бо коли човен тонув, її затягло під воду. Аж за кілька хвилин вона виринула, ледве притомна, і чіплялась за плавучу колоду, поки зовсім знесилилась. А тоді, на щастя, нагодився Йонатан.

Слухаючи дівчину, всі переконалися, що вона справді заїкається, а крім того — що вона вподобала Йонатана, бо щоразу, як він входив, вона жвавішала й ставала балакучою.

Сусідок це дивувало.

"Вона ще, мабуть, не отямилась як слід", — казала та сусідка, що з лівого боку.

"А то невже б вона вподобала кульгавого заїку!" — додавала та, що з правого.

"А втім — хтозна, може, вона й сама кульгава!" — хихотіла ліва сусідка.

І справді: коли врятована дівчина уперше встала, всі побачили, що вона трохи накульгує.

"Я ж казала!" — засміялась ліва сусідка.

А права зашепотіла, прикриваючи рота рукою:

"Яке брело, таке й стріло!"

Насправді врятована дівчина доти не кульгала й не заїкалась; і те, й те почалось у неї тільки після пригоди в морі. І тому вона з усієї сили намагалась позбутися обох цих вад. Насамперед спробувала відучити себе від заїкання. Говорила тільки зовсім повільно, а часом, узявши в рот камінець, ставала над морем, де шум хвиль заглушував її голос, і проказувала довгі вірші.

На це лікування вона часто брала з собою і Йонатана. Вона казала собі: "Хай і він разом зі мною відучується заїкатись. За одним заходом!"

І Йонатан, хоч він усе життя думав, що заїкатиметься вже довіку, несміливий кульгавий Йонатан раптом справді твердо повірив, що може відвикнути від заїкання. Взагалі його не можна було впізнати. Він жартував, хоч доти з ним такого не бувало; він сміявся в вічі Гінтьє, коли та за звичкою починала бурчати, і попідруч водив дівчину, що вже дозволяла йому називати її просто на ім'я — Перке, по всьому острову, бо ходити сама вона через кволість іще не могла.

Обидві сусідки день у день перетирали на зубах їх обох. Але не могли заперечувати, що Перке і Йонатан заїкаються щодень менше. До початку червня вони вже заїкалися тільки тоді, коли дуже хвилювались, а до кінця місяця й зовсім перестали заїкатись.

Але найдивовижніше було те, що разом із заїканням припинилося й кульгання. Обом сусідкам це просто в голові не поміщалось.

"Якісь чари!" — казали вони.

Але на їхні теревені не зважав ніхто — навіть забобонна Йонатанова сестра Гінтьє, і сусідки невдовзі навіки посварилися з нею.

Поки Перке видужувала, надійшла звістка з її острова, що брат її живий. Коли вони перекинулись, він спромігся доплисти до берега, а сестру мав за неживу, бо сам бачив, як її затягло під воду. А дізнавшись про її чудесне врятування, одного дня в середині липня приплив по неї вітрильним човном.

Йонатана, що вже звик до веселої дівчини, це засмутило. Його сестра Гінтьє також бурчала, бо вона, щиро кажучи, була трохи ледача й нехлюйна, а тому Перке помалу взяла на себе ледь не всю роботу в домі.

"Але вільному воля", — сказали обоє, і Перке попливла з братом додому, хоча обличчя в неї було дуже невеселе.

"От і нема її", — зітхнув Йонатан, сидячи в кухні з сестрою після прощання.

"А сумна була, — буркнула Гінтьє. — По-моєму, навіть плакала".

"То чому ж не зосталася?" — спитав Йонатан.

"Бо так не годиться, — відповіла Гінтьє. — Якби вона була твоєю дружиною, тоді б могла й зостатись, а так..."

"То, може, вона б і захотіла стати моєю дружиною?" — вигукнув Йонатан спантеличено.

"А ти хіба не питав її про це?

"Ні, Гінтьє, ні!"

"Ох, дурню! Швидше наздожени її та спитай! Позич у швагра човна з вітрилом! Баран, недотепа, телепень!"

Поки Гінтьє за звичкою бурчала, Йонатан збігав до швагра, взяв у нього ключа від повітки, побіг туди й узяв там стерно від човна, прибіг на берег і сам зіпхнув важкого човна у воду. Потім підняв усі вітрила й поплив навздогін за Перке та її братом.

Десь через годину він побачив їхнього човна, а через дві години й вони помітили його в зорову трубу і спустили вітрила. А ще за півгодини Йонатанів човен із хлюпотом підплив борт у борт до їхнього і вони зчалили обидва човни линвами.

І зразу Йонатан перестрибнув до їхнього човна й спитав, від хвилювання знову заїкаючись:

"П-п-перке, т-ти п-підеш за мене за-за-за-заміж?"

Дівчина побіліла на обличчі, як вітрило їхнього човна, й відповіла, на жаль, теж почавши заїкатись:

"П-п-піду, Йо-йо-йонатане!"

Брат Перке реготав до сліз, дивлячись на те заїкувате сватання. Але їм обом це не вадило.

Згодом, одружившись, вони більше ніколи не заїкались і не кульгали, й діти їхні, семеро хлопців та чотири дівчини, теж усі були здорові й дужі. Тільки прізвисько "Кульги" лишилось на острові за всією родиною, хоча по-справжньому вони Бродерси!

Прадідусь трохи помовчав, уважно дивлячись на мене, і нарешті сказав:

— Тепер ти знаєш, чому Крішон, що для нього я оце вирізаю поплавці, прозивається Кульга: по своєму дідові Йонатанові.

— А чому Йонатан, переставши заїкатись, перестав і кульгати?

— Розумне запитання, Хлопчачок! — сказав прадідусь. — У ньому — вся мораль моєї оповідки.

— А чому?

— Бо ти з неї можеш збагнути, що людина завжди буває така, як вона говорить, ходить і взагалі поводиться. Спочатку Йонатан був несміливий та сором'язливий і тільки через це кульгав та заїкався. А коли він позбувся несміливості, то водночас позбувся й заїкання та кульгання, бо ноги мав здорові. В тому, як ми говоримо, виявляються риси нашої вдачі. У кожного своя мова, так, як і погляд та хода. Оце і є мораль нашої оповідки.

— Прадідусю! Може, тепер повіршуємо? — спитав я.

— Давай повіршуємо. Але в мене зринула одна думка. Історія з Йонатаном, як щойно пояснив я тобі, стосується мови. Що, коли ми весь цей тиждень, поки ти житимеш у нас, оповідатимемо оповідки й складатимемо вірші тільки про мову?

— О-о-ох! — зітхнув я. — Так це ж нудота. Як граматика в школі.

— Чого б то? Невже оповідка про Йонатана Бродерса була нудна?

— Ні, прадідусю, ні!

— От бач, про що ж тоді суперечка? То вирішили: про мову?

— Вирішено! — погодився я.

І ми почали готуватися до складання віршів. Тобто піднялися в токарню, до Шкіряної Лізбет, узяли по сосновій дошці й по товстому теслярському олівцю і сіли в різних кутках, щоб не підглядати один у одного.

— Які вірші складатимемо? — спитав зі свого кутка прадідусь.

— Абеткові, — зразу відповів я.

Він погодився, бо абетка стосується мови. Адже абетка — це ніби коробка іграшкових кубиків, із яких складаються слова. Тому якраз до речі було на початку тижня складати абеткові вірші.

Такі вірші ми вже складали частенько. Тому тепер нам треба було тільки придумати назву: про що будуть вірші.

Прадідусь сказав:

— Я звіршую "Чоловічу абетку" на хитромудрий лад.

— Гаразд, — відповів я. — А я — "Жіночу абетку", але на простий лад.

— Згода!

І ми заходилися віршувати.

Прадідусь умів це робити краще за мене. Та він узявся за вірш на хитромудрий лад, а я — на простий, і впорались ми майже одночасно.

Кинули жеребок, кому читати першому, і я виграв. Отож я й прочитав із соснової дошки свою "Жіночу абетку".

Жіноча абетка

А, Бе, Ве — прекрасні дами,

Гарне в кожної ім'я.

Цілий вік у дружбі з нами

Вся абетка з А до Я.

Альма, Берта, Віолета,

Як ви знаєте, мабуть, —

Доньки славного поета,

Що у Гамбурзі живуть.

Герті, Дорі, Ельзі, Єві,

Жанні, Зельмі та Інгрід

Личать кофточки рожеві,

Ще й пошиті так, як слід.

А Йоганна, Клара, Лотта,

Магда, Неллі вже давно

У неділю та в суботу

Ходять в гості чи в кіно.

Ольга, Пауліна, Рута

Люблять коржики пекти,

А Сузанна, Теа, Ута —

Марципани та торти.

Фанні, Хельга, Цілла, Чіта,

Шейла, Ютта — досі в нас,

А Ядвіга на край світа

Перебралась у свій час.

А, Бе, Ве — прекрасні дами,

Гарне в кожної ім'я.

От якби ще стільки саме

Мати літер після Я!

— Чудово, Хлопчак! — сказав прадідусь. — Цього разу ти змайстрував кращого вірша, ніж я.

Я запишався, хоча й не дуже повірив. Адже я склав усього-на-всього простого абеткового вірша. А прадідусь обрав собі хитромудрий лад. Тобто він мав гарненько перелічити за абеткою чоловіків, які справді жили на світі або були в книжках, а це нелегке діло.

Але для мого прадідуся то була дурничка. Він трохи відсунув дошку від очей, бо був далекозорий, і повільно прочитав свою "Чоловічу абетку".

Чоловіча абетка

Ахілл — то був герой колись,

Герої не перевелись.

Брут тиранії не любив,

Тому він Цезаря убив.

Веласкес малювать умів

Не лиш іспанських королів.

Геракл великий був силач,

Але й його здолали, бач.

Дефо недарма в світі жив,

Нам Робінзона залишив.

Ейнштейн був фізики знавець

І грав на скрипці, як митець.

Жавер — ви знаєте його?

Про нього написав Гюго.

Єнс Єнсен — швед; чув часто я

У Швеції таке ім'я.

Зевес — так бога звали греки

Колись, у давнині далекій.

Іван — був цар у росіян,

Ще звався Грізним той Іван.

Йоганнес Кеплер був відомим

На всю Європу астрономом.

Кант був філософ знаменитий,

Шанований у всьому світі.

Лаокоон жив не тепер,

У Трої жив, за Трою вмер.

Марат, революціонер,

Колись від рук убивці вмер.

Наполеон здобув півсвіту,

Та росіян не зміг скорити.

Омар Хайям рядки свої

Назвав по-перськи "рубаї".

Перро-француз писав казки,

Їх досі люблять малюки.

Ростан Едмон, окрім "Орляти",

Ще й інших п'єс створив багато.

Сіндбад, що плавав довго в морі,

Зазнав пригод багато й горя.

Тутанхамон був фараон,

В Єгипті мав державу й трон.

Улісс (чи Одіссей), згадай,

Старим вернувся в рідний край.

Франклін уславився на весь світ —

Придумав він громовідвід.

Харон, як вірити поету,

Возив померлих через Лету.

Церера — то була богиня,

Вона — мала планета нині.

Чайковський музику писав,

Та музика — сама краса!

Шаляпіну, співцю й артисту,

Всі знають, вистачає хисту.

Юпітера за бога мали,

Планету потім так назвали.

Ягайло був литовський князь,

Що в битвах побував не раз.

Я вже хотів заплескати в долоні, коли ми почули знадвору:

— Кава холоне!

— Бабуся кличе! — сказав прадідусь. — Вона дожидає нас із гарячими булочками. Ходімо!

Ми взяли кожен свою дошку під пахву, понадягали шапки, щоб перейти через вулицю, чемненько сказали Шкіряній Лізбет "до побачення" й пішли в дім, де горішня бабуся на мою честь подала каву в кімнаті. Гарячі булочки пахли розкішно. Та перше ніж допастися до них, я прочитав бабусі обидва вірші й пояснив їй, чому такі абеткові вірші особливо важкі для складання. Та вона тільки сказала:

— Їж і пий, а то булочки вихолонуть.

А тоді обережно взяла обидві дошки й винесла в сіни.

— Розумієш, — сказав прадідусь, — вона зовсім не знається на поезії. Я завжди це казав, хоч вона й моя дочка.

— Нічого, ще навчиться, — заспокоїв я його й заходився їсти.

Після кави, коли горішня бабуся пішла до себе в кухню, ми взяли дошки під пахви, гукнули бабусі, що булочки були дуже смачні, й потюпали через вулицю назад до рибальської комори. Дорогою прадідусь був дивно мовчазний. Крім того, він примружував очі та випинав нижню губу. З цього я побачив, що він придумує якусь нову оповідку. І справді — тільки-но ми зайшли до вершівні, як він сказав:

— Сідай. Зараз я тобі розкажу ще одну оповідку. Я сів на коркові пластини, а прадідусь примостився на верші й почав таку оповідку:

"СІ" та "ЙО", або ЧУДОВІ ДНІ НЕАПОЛЯ

Ця пригода сталася понад сто років тому. Отже, вона, мабуть, правдива. Крім того, розповідав її моряк. А моряки, як відомо, не брешуть ніколи чи майже ніколи.

Отже: понад сто років тому жив у Гамбурзі хлопець на ім'я Андреас. Він був великий мастак латати вітрила, найкращий в усьому портовому місті. Тому його залюбки брали в плавання на великі трищоглові кораблі. На тих кораблях він не мав іншої роботи, як латати вітрила, а коли корабель розвантажувався тиждень й більше в чужоземній гавані, Андреас міг сходити на берег і роздивлятись там усе досхочу.

Якось він поплив на вітрильнику "Любонька" до Неаполя. Вітер був ходовий, дні погожі. Тільки на широті Біскайської затоки попали в шторм, і Андреаса вдарило об гострий край даху рубки, від чого в нього лишився шрам на лівій щоці.

Коли вони через тиждень увійшли до неапольської гавані, капітан Карстен Петерсен сказав молодому латальникові вітрил:

"Ми простоїмо тут два тижні, Андреасе. Коли хочеш, можеш трохи повештатись по Неаполітанському королівству".

"Гаразд!" — відповів Андреас, узяв свою матроську торбу, в якій зберігав сувеніри з багатьох рейсів, і зійшов на берег.

Коли він вийшов на площу, яка називається П'яцца Вітторія, то побачив там силу людей, що, за італійським звичаєм, дуже галасували. На п'єдесталі богині квітів Флори стояв якийсь чоловік у розкішному барвистому мундирі й щось кричав до тих людей по-італійському.

Андреас пропхався крізь натовп аж до статуї, бо хотів краще роздивитися пишно вбраного чоловіка. Ну, й випробувати, чи зрозуміють його самого, коли він заговорить по-італійському. Бо він знав двоє італійських слів. Одне слово — "сі", що означає "так", а друге — "йо", що означає "я".

Андреас дочекався слушної миті, й коли чоловік на п'єдесталі неначе запитав щось таке, на що ніхто не міг відповісти, голосно гукнув: "Йо!"

А вся річ була в тому, що неаполітанський король помер, і його син, принц Анджело, вже два тижні як десь пропав. Ніхто не знав, де його шукати. Тому окликач питав людей, чи не знає хто, де принц. І коли Андреас вигукнув: "Йо!" — кожен подумав, що цей юний моряк знає, де можна знайти принца.

"Він у Неаполі?" — спитав окликач.

Андреас відповів: "Сі!" А це означає: "Так!"

Окликач дуже здивувався й спитав: "Може, він тут, на майдані?"

"Сі!" — гукнув Андреас.

"Але хто ж тут принц?" — почали питати люди й стали оглядатись на всі боки, шукаючи його.

"Йо!" — гукнув Андреас. А це означає: "Я!"

Юрба здивувалась і спершу не повірила. Проте пишно вбраний окликач спустився з п'єдесталу, підійшов до Андреаса, обдивився його з усіх боків і сказав: "Чорняві кучері зробились білявими. Дивно! Але в нього на щоці довгий шрам, достоту як у нашого королевича. Отже, це напевне принц Анджело!"

"Сі!" — відказав юний моряк, бо розібрав тільки ім'я "Анджело" й вирішив, що так буде "Андреас" по-італійському.

А люди вже тиснулися з усіх боків, щоб роздивитись віднайденого принца зблизька. Андреас подумав, що неаполітанцям просто цікаво подивитись на матроса-чужоземця. Тому він казав то "сі", то "йо", потім розв'язав свою матроську торбу й став показувати всім сувеніри, які привозив з кожного рейсу. Показав невеличкого костяного слоника з Індії, намисто з горіхових шкаралупок, добуте на Ямайці, ебенового сфінкса з Єгипту та перламутрову люльку з островів Фіджі. Але найбільше враження на глядачів справив ляльковий матросик із Гамбурга, що вимовляв: "Агов!", коли йому натиснути на животик. Коли неаполітанці побачили ті коштовності з матроської торби, в них розвіявся будь-який сумнів у тому, що Андреас — це принц Анджело. Його провели до королівської карети, що стояла на краю майдану, і сказали обшитому золотими позументами візничому, що це віднайдений королевич, який привіз зі своєї подорожі повну торбу коштовностей.

"Сі, йо!" — гукнув Андреас і під радісний крик люду сів у карету, яка негайно відвезла його до палацу. Там його перевдягли в розкішні шати, начепили йому на груди двадцять сім орденів, так що його аж хилило наперед, а потім вивели на балкон, щоб він показався народові.

Андреас не дуже розумів, що означає все це, але йому було страх весело, і він хутенько вийняв із торби ляльковогo матросика, який так сподобався людям на майдані. І коли двоє надзвичайно вишуканих слуг вивели його на балкон, він хутенько надавив ляльці на животик. Матросик слухняно гукнув до люду перед палацом своє "Агов!"

Слуги з довгими й ще довшими чорними вусами стримали усмішку, бо королівські слуги мусять лишатися завжди поважними. Та коли Андреас удруге надушив на животик матросикові й той удруге пропищав: "Агов!", тоді й вуса помітно затремтіли, а довгі обличчя розтягла вшир усмішка. Поважні лакеї пирснули й зареготали так, що їхні золоті позументи та шнури зателіпались, мов кінці корабельних линв на вітрі.

Натовп, що стояв перед палацом і дивився угору на балкон, теж оглушливо зареготав — таким кумедним видався всім новий король з обома слугами. В жінок текли по щоках сльози, а огрядні чоловіки трималися руками за черево, боячися, щоб воно не луснуло від сміху.

Нареготавшись досхочу, люди попіднімали руки й загукали: "Хай живе король Анджело!" А Андреас милостиво махав з балкона рукою, гукав "сі" та "йо" й знову натискав на животик матросикові, а той вискав: "Агов!" Люди знову починали реготати, і врешті весь натовп перед палацом хором заволав: "Хай живе король Анджело Агов! Хай живе король Анджело Агов!"

І Андреас під ім'ям Анджело Агов справді став неаполітанським королем. Щодня від десятої до першої години він мусив правити королівством. А що він завжди казав тільки "сі" або "йо", то його міністри були дуже ним задоволені. Бо міністри люблять, коли королі кажуть "так".

Дванадцять днів Андреас прожив у розкошах та радощах. Коли камердинер уранці питав по-італійському, чи бажає його величність поснідати, Андреас відповідав "сі!", і йому зразу приносили на золотій таці чашку шоколаду, грінки з білого хліба, яблучне желе, грейпфрути, оливки, шинку, сир пармезан і смажені анчоуси.

Після сніданку Андреас казав "сі". Приходили слуги й добрих дві години одягали його. Зачісували, робили манікюр, пудрили, чистили щіткою, обвішували орденами; але витерпівши все це, він міг у супроводі всього двору перейти до тронної зали й там королювати.

За правління короля Анджело Агова Неаполь став найвеселішим містом Італії; там щодня справляли свято. Одного разу до палацу запросили на бенкет і команду корабля "Любонька". Але моряків посадили так далеко від короля, що він не міг поговорити з ними, і ніхто з них не впізнав у вичепуреному й напудреному королі за чільним кінцем столу їхнього латальника вітрил Андреаса.

На тринадцятий день того королювання, коли Андреас саме сидів у тронній залі й правив королівством, зненацька двоє гвардійців-вартових втягли до зали чорнявого кучерявого хлопця, що лаявся на всі заставки, шалено крутив очима й простягненою рукою показував на короля Андреаса.

"Цей хлопець, — пояснили вартові по-італійському, — твердить, ніби він справжній король Неаполя. Відпустити його чи..."

"Сі!" — гукнув Андреас, урвавши гвардійців на півслові.

Всіх придворних спантеличила така відповідь.

"Справді відпустити?" — перепитали гвардійці.

Андреас удруге промовив "сі", а це, як відомо, означає "так". Усі в тронній залі спантеличилися ще дужче. Але найдужче з усіх здивувався чорнявий хлопець. Він нерішуче підступив до трону й спитав по-італійському, чи можна йому лишитися в палаці.

"Сі!" — відповів Андреас.

"Але ж два королі не можуть правити одночасно! — зауважив чужий хлопець. — Один із нас мусить піти звідси. Хто саме?"

"Йо!" — відповів Андреас.

А це, як відомо, означає "я".

Тоді всі в залі розгублено закрутили головами. Тільки головний двірський церемоніймейстер тримав свою напудрену голову рівно й гідно, як завжди. Він підійшов до чорнявого хлопця й сказав: "У нього шрам на лівій щоці. Та й кучері чорні. Видно, справжній король таки оце".

"Сі!" — озвався Андреас із трону.

Отоді вже всі збилися з плигу. Кричали, бігали, жестикулювали руками й ногами, як уміють тільки в Неаполі. Лиш Андреас на троні лишався спокійний і вдоволено дивився на той гармидер, бо навіть не здогадувався, про що йдеться.

Коли чужий хлопець уклонився йому й показав на корону та скіпетр, Андреас вручив йому те й те, пропустив хлопця на

трон і низько йому вклонився, бо вже бачив, як це роблять міністри.

Всіх у тронній залі це так здивувало, що придворні враз умовкли, пороззявляли роти й витріщились на обох хлопців. Але чорнявий, видно, не бачив тут нічого незвичайного. Йому вся ця історія здалася скоріш кумедною, і він так зареготав, що й усі довкола не змогли стримати сміх. Уся зала аж двигтіла від реготу. У жінок текли по щоках сльози, а огрядні чоловіки трималися за черево, боячися, щоб воно не луснуло зі сміху. А коли Андреас іще збігав по свою матроську торбу та показав справжньому королеві ляльковго матросика, тоді захитались від сміху навіть напудрована перука головного церемоніймейстера і в усіх сімнадцятьох дверях тронної зали з'явились запудровані обличчя палацової обслуги.

Отже, королювання короля Анджело Агова скінчилось так, як і почалося, — реготом. Але Андреасові довелося скинути пишне вбрання й залишити палац. І він вважав, що так і треба: адже наступного ранку його корабель мав вийти в море. Він сказав новому королеві: "До побачення", — поцілував його на італійський манір в обидві щоки, дістав від нього розкішний, оздоблений самоцвітами кинджал для своєї матроської торби й пішки покинув королівський палац.

Коли він виходив брамою, варта відсалютувала йому рушницями, а лейтенант-гвардієць мовив:

"Минулися чудові дні Неаполя!"

"Сі!" — відповів Андреас.

І подався в гавань, на корабель "Любонька". Останню свою ніч у Неаполі він проспав на своїй койці в кубрику.

Але за ту ніч історія з фальшивим королем розійшлась по всьому Неаполю, тож коли вранці "Любонька" виходила з гавані, всі неаполітанці стояли на причалі, галасували, свистіли, розмахували капелюхами й гукали:

"Хай живе Андреас Агов! Хай живе Андреас Агов!"

Капітан Карстен Петерсон і вся команда зчудовано витріщились на латальника вітрил і спитали:

"Що це за люди?"

"Давні знайомі", — відповів Андреас, вийшов на корму й почав кивати неаполітанцям та гукати "сі!", "йо!", а потім тричі натиснув на черевце свого ляльковогo матросика, і той тричі пропищав: "Агов!"

Незабаром вони вийшли в чисте море, і Андреас почав, як звичайно, латати вітрила, пошкоджені під час розвантажування.

Коли один матрос розповів йому, що вся команда "Любоньки" була на бенкеті в короля, Андреас нестямно зареготав і довго не міг угамуватись.

"Подумай лишень! — гукнув Андреас. — Я оце тільки збагнув, що був королем Неаполя".

Докінчивши оповідку, прадідусь устав з верші й запитливо подивився на мене.

— Ну, чи сподобалася тобі оповідка?

— Ще й дуже. Але мені хочеться спитати: невже справді з двома словами можна обійти весь світ?

— Знов розумне запитання. Тому я спробую дати тобі розумну відповідь: хто має щастя, дотепну голову, добрий розум і бадьоре серце, той може багато чого досягти в світі двома словами. Але з самих лише двох слів пуття небагато. Ти знаєш вірша про пані Януціс, що я склав років кілька тому?

— Ні, прадідусю, не знаю!

— Тоді я розкажу його тобі напам'ять.

Ходячи туди й сюди по вершівні, прадідусь проказав вірша. Він був такий:

Розумна пані Януціс

В маленькому грецькому місті

Накульгує пані Януціс.

В руці вона держить підбора,

Питає у всіх: "Пух папуціс?"

Минула вже шоста година,

Надворі помалу смеркає.

Питає вона: "Пух папуціс?"

Це просто "Де швець?" означає.

Невчасно підбор відірвався

В сердешної пані Януціс,

Не може шевця розшукати.

І знову, і знов: "Пух папуціс?"

Кульгає, питає, шукає,

Минула вже й сьома година.

Отак на одному підборі

Все місто вона обходила.

Та в місті шевця не знайшлося

Для бідної пані Януціс,

І марно вона там ходила,

Питаючи всіх: "Пух папуціс?"

Минула дев'ята, десята,

І зовсім надворі вже темно,

І пані Януціс набридло

Шукати шевця надаремно.

Містечко отак обходивши,

Стомилася пані Януціс.

І врешті вона перестала

Питати в людей: "Пух папуціс?",

І сіла спочити на лаву,

Та ноги гарненько розтерла,

А потім, подумавши трохи,

І другий підбор геть віддерла.

Отак без шевця обійтися

Додумалась пані Януціс:

Віддерла підбора, та й годі,

Немовби справдешній папуціс.

І далі пішла без підборів,

Ураз переставши кульгати.

Як мати одного підбора,

То жодного краще не мати.

— Тепер бачиш, — сказав прадідусь, докінчивши вірша, — інколи двома словами взагалі нічого не досягнеш. Бо де шевця немає, там зі слів "Де швець?" пуття ніякісінького.

— Це точнісінько як із папугою, — сказав я. — Ви знаєте віршика про папугу, прадідусю?

— Ні, Хлопчачок, не знаю. Там теж ідеться про двоє слів?

— Авжеж!

— Ну, то розкажи!

Я підвівся з коркових плиток, уклонився й продекламував:

Колись папугу навчили

"На добраніч!" гукати щосили.

Тепер він, коли світає,

Також "На добраніч!" гукає.

— Мудрий вірш, — сказав прадідусь. — З нього випливає: те, що ти кажеш, треба ще й розуміти. А ні, то краще мовчи.

Він примружив очі й випнув нижню губу. Очевидно, йому знову спала на думку якась оповідка. Але в цю мить на вулиці хтось тричі свиснув. То був мій друг Геннінг: він прийшов кликати мене гратися. Я не знав, що мені робити, бо в прадідуся саме прокльовувалась думка і в такі хвилини його не можна перебивати. Та коли Геннінг засвистів знову, прадідусь раптом із звичайним своїм виразом обличчя сказав:

— Твій друг Геннінг прийшов. Іди до нього, тільки щоб вернувся вчасно на вечерю. А то бабуся розсердиться!

Я пообіцяв прийти вчасно й вибіг надвір. А прадідусь гукнув услід мені:

— Завтра я розкажу тобі оповідку про байбачка Максика!

— Добре, прадідусю! — гукнув я у відповідь. А тоді вибіг до Геннінга, що хотів погратися зі мною в Колумба у котромусь із човнів на березі.

Звичайно, на вечерю я запізнився, ще й дуже. Але горішня бабуся нітрохи не сердилась. Того вечора вона взагалі була дуже лагідна й трошечки замислена. Тому мені було дозволено пізніше лягти спати та ще й погортати в ліжку чотири дідові "Моряцькі щорічники", в яких друкують усякі оповідки та репортажі про мореплавство. Аж о десятій годині бабуся піднялась нагору вимкнути світло. І спитала, яку можна знайти риму до слова "поки".

Я відповів:

— "Уроки", бабусю!

Вона трохи подумала й сказала:

— "Уроки" підійде. Спи солодко, Хлопчак!

— На добраніч, бабусю! Ти що, теж вірші складаєш?

— Ет, не вигадуй! Ще цього мені бракувало! Лягай і спи!

Грюк! Вона зачинила двері й погупала до своєї спальні. А я замисливсь: нащо їй рима до слова "поки"? Та не встиг здогадатись, як уже заснув.

ДЕНЬ ДРУГИЙ,

коли я познайомлю вас із Джонні-Свистуном, моєю долішньою бабусею та долішнім дідусем і собакою Ураксом. На прикладі байбака й тарганів показуємо, що слова — це одежа, в яку вбирають світ. Цього дня було складено два найхитромудріші в світі абеткові вірші. Тут-таки оповідається про пташину кімнату, комірчину на горищі та тришаровий пудинг.

Уранці прадідусь прийшов розбудити мене. Насупившись, він сказав:

— Нізащо не можу пригадати, яку оповідку хотів розказати тобі сьогодні.

— Про байбачка Максика, прадідусю!

— Так, справді!

Прадідусеве обличчя проясніло, він примружив очі, випнув нижню губу, замислено подивився на "Моряцькі щорічники", що лежали на нічному столику, й нарешті сказав:

— Розповім краще зараз, а то знов забуду.

— Але ж горішня бабуся чекає нас до сніданку!

— Тихо! Тихо! Не перебивай! Я саме в такому настрої. Сядь як слід і слухай!

Я скрутив подушку, підмостив під спину, гарненько зіперся на неї, а прадідусь сів на краєчок ліжка й почав свою оповідку.

БАЙБАЧОК МАКСИК

Коли падає перший сніг і сарни та зайці шукають паші під білим укривалом, тоді байбаки на полонинах залягають у нори й засинають. Вони сплять так, як уміють спати тільки байбаки, і аж у березні чи квітні вилазять сонні на повітря, щоб качатись на схилах гори та скубти свіжу травицю.

Але той байбачок, якого звали Максик, жив у дерев'яній клітці в оселі однієї селянської родини. До нього там ставились дуже ласкаво, щодня годували його. І все ж Максик тужив за горами, полонинами, за вільним життям. І от якось у грудні, коли господиня забула взяти дверцята клітки на защіпку, байбачок відчинив їх, вибіг із хліва і щодуху помчав на велику гору, що височіла за селом.

Максика дуже здивував холодний білий пух, що лежав повсюди й так чудно припікав йому лапки. Ось йому зустрілась білочка Августа, і Максик спитав: "Скажи, Августо, що це за білий пух і чому ним посилана земля?"

"Невже ти не знаєш, що це сніг? — здивувалася білочка. — Кожної зими, коли ви, байбаки, спите під землею, з неба падає сніг. І щороку навесні, коли кінчається ваш зимовий сон, налітає теплий вітер і розтоплює цей сніг на воду".

"Кумедія! — відказав Максик. — А я весь час думав, ніби сніг такий, як пісок. Я й гадки не мав, що він вогкий. Чого

лишень не дізнаєшся, коли не спати взимку!" — і побіг далі на гору.

Вибігши десь на чверть висоти схилу, він зустрів сарну Карлу, що жалібно стогнала.

"Що таке, Карло? — спитав байбачок. — Чого ти так стогнеш?"

"Ох, ох, ох! — зітхнула сарна. — Я впала на льоду й забила ліву передню ніжку!"

"А хіба на льоду є горби?" — сторопіло запитав Максик.

"Ти що, дурний? Таке питаєш! — здивувалася Карла. — Лід гладенький і слизький! Того ж я й упала!"

"Чому це лід слизький?" — допитувався Максик.

"Чи я знаю чому? — відказала сарна. — Піди на замерзлий ставок та й випробуй сам!"

Максик хотів іще щось запитати, та Карла вже пошкутильгала далі шукати паші.

Тоді Максик побіг до замерзлого ставка, що справді був рівний та блискучий, як дзеркало. Він спробував пробігтись по ньому, але послизнувся на льоду — всі чотири лапки роз'їхались у різні боки — й радий був, коли вибрався на землю.

"Кумедія, — сказав байбачок, — я весь час думаю, що лід шершавий і сухий, наче вапняковий камінь. А він насправді

гладенький і мокрий! І чого лишень не довідаєшся, коли не спати взимку!" А тоді знову подріботів між ялицями на гору.

Тим часом він устиг зголодніти. Але ніде не видно було ні травинки. Аж раптом він угледів Карла-Теодора, чорного крука, що сидів на вершечку скелі й бив крильми.

"Агов, Карле-Теодоре! — гукнув байбачок. — Ти не знаєш, де б тут паші знайти? Я хочу їсти, а трави ніде нема!"

"Паша є в лісника! — кракнув крук. — Отам праворуч від дороги є відчинена клуня, і в ній повно сіна".

"У лісника? Так це ж отой розбійник з чорною бородою!" — жахнувся Максик.

"Що ти плетеш! — засміявся крук. — Лісник не розбійник, а добрий чоловік, він узимку підгодовує звірів, щоб не голодували".

Максик хотів спитати в крука ще щось, та Карл-Теодор уже полетів геть.

"І чого лишень не дізнаєшся, коли не спати взимку!" — подумав байбачок і побіг до відчиненої клуні праворуч від шляху, де лежало запахуще сіно.

У клуні він сів на підлозі, побажав сам собі смачного й почав з насолодою хрумкати сухі стебельця. А наївшись, ліг у сіно й міцно заснув.

Та зненацька його розбуджено, і, зчудовано закліпавши очима від яскравого світла, він побачив перед собою приязне обличчя чоловіка, що держав його на руках.

"Ой лишенько! — подумав байбачок. — Тепер він напевне забере мене до себе додому й замкне в клітці".

Проте чоловік не подався додому, а, сидячи в клуні з Максиком на руках, почав щось ласкаво говорити йому. На жаль, Максик не розумів людської мови.

Трохи згодом чоловік зсадив байбачка додолу, і той щодуху чкурнув геть.

"Кумедія, — думав він, біжачи, — це ж, напевне, лісник. А я, дурень, весь час гадав, ніби він лихий розбійник із чорною бородою. Чого лишень не дізнаєшся, коли не спати взимку!"

Потім байбачок побіг далі на гору, бо вже недалеко було до тієї полонини, де колись була його нора.

Вже зовсім близько від тієї полонини йому стрівся сарнюк Вастль.

"Оввa! — здивовано сказав Максик. — Що це ти робиш у цих місцях, Вастлю? Адже тут поблизу колиба, а ти ж боїшся людей!"

"Та невже ти не знаєш, що взимку в колибах ніхто не живе?" — й собі здивувався сарнюк.

"Ніхто? — перепитав Максик. — А де ж корови та люди?"

"Корови в долині, в селі, по стайнях, — відповів Вастль, — та й пастухи, доярки та сировари теж там!"

"Як цікаво!" — вигукнув байбачок і хотів уже розпитувати сарнюка далі, але той побіг собі, й Максик знову зостався сам.

"Кумедія, — промурмотів він, — а я весь час думав, що від колиб треба держатись якнайдалі! І що взимку там нема нікого — цього ніхто мені не казав. І чого лишень не дізнаєшся, коли не спати взимку!" Потім без страху обнюхав колибу й побіг далі на гору.

Тим часом знявся вітер, сипонув сніг. Що вище забирався Максик, то дужче шаленіли вітер та сніговиця. Раз у раз йому доводилось лапкою змітати сніжинки з очей, і взагалі в холоді та вогкості було дуже неприємно.

Врешті байбачок добіг до рідної полонини, але завірюха вже була така, що він не бачив нічого за два кроки від себе.

"Може, зима й гарна, — міркував він, — але в норі все-таки затишніше. Якби ж то я знав, де вхід до моєї давньої оселі!" І враз Максик почув із якоїсь дірки в землі далеке хропіння.

"Гм... — подумав він. — Здається, тут спить байбачок! — І трохи заліз у ту дірку. Там йому дещо здалося знайомим, і він гукнув: — Агов, агов, хто тут живе?"

Хропіння стихло, і голос, теж ніби знайомий Максикові, сердито озвався:

"Хто там? Хто це перебиває мій зимовий сон?"

"Я, байбачок Максик! — відповів наш утікач. — Я шукаю зимового нічлігу!"

"Хто, хто? — гукнуло з глибини нори. — Максик? Не може того бути! Мого брата Максика впіймали люди, і він сидить десь у клітці".

"Та ні ж бо! Я тут! — закричав на все горло Максик. Бо він раптом здогадався, що потрапив у свою давню оселю. Він ще прислухався, що чути з глибини, й гукнув: — Здоров був, брате Мукі!"

Потім байбаки обнялись по-байбачому передніми лапками й відсвяткували свою зустріч. Аж до пізньої ночі обидва сиділи, гомоніли, розповідали. Максик розказав братові про всі свої пригоди, а під кінець сказав:

"Ти знаєш, братику Мукі, можна дізнатись багато, коли не спати взимку. Але в цю пору в норі все-таки затишніше!"

За десять хвилин обидва вже лежали в глибокому сні й хропли ніби навзаводи. І так вони хропли до березня чи квітня, сплячи так міцно, як уміють тільки байбаки.

Прадідусь аж зітхнув із полегкістю, коли докінчив оповідку.

— Коли в мене такий настрій, я мушу зразу розповідати або віршувати, — сказав він. — А то голова заболить або нежить почнеться.

— Прадідусю, — сказав я, — коли ти розповідав, кілька разів хтось наче пробував відчинити двері. За ними хтось стояв?

— Ет, Хлопчак, дурниця. То вітер. Хто б там стояв за тими дверми? В домі нема нікого, крім горішньої бабусі. А вона оповідками не цікавиться.

— А й правда! — погодився я. Але в ту ж мить побачив, як тінь, що падала на шибку в дверях, зникла. А за хвилину бабуся гукнула зі сходів:

— Де ви там? Доки я вас чекатиму зі сніданком!

Тоді в мене майнув здогад. Але я нічого не сказав, а лишив свою підозру в думці.

Поки я вмивався та вдягався, ми з прадідусем розмовляли про байбачка Максика.

— З цієї оповідки ти можеш зрозуміти, — сказав прадідусь, — що з таких слів, як "сніг", чи "лід", чи "лісник" мало пуття, коли не знаєш того, що цими словами називається. Це достоту так, ніби мати смичок, але не мати скрипки.

— Прадідусю, — спитав я, — адже й у твоєму вірші про тарганячу газету є отаке не зовсім зрозуміле слово?

— Ні, Хлопчак, таргани в моєму вірші просто вихваляються словом, якого зовсім не розуміють, та ще й перекрутили його. Ось послухай цього вірша ще раз.

І прадідусь почав:

Глофпофтамп!

Усім відоме те, що бджоли,

Здається, хтозна вже відколи

Свою газету видають.

А те, що таргани кухонні —

Газети власники законні,

Не всім відоме ще, мабуть.

Слово день у день

В ній одне лишень:

"Глофпофтамп!"

Хоч серед тарганів шкодливих

Чимало хлопців є кмітливих,

Учених в мові не одній, —

Створіння мудрі, що й казати, —

Але читати і писати

Вони не вміють, хоч убий.

Пишуть, та дарма,

Глузду в тім нема:

"Глофпофтамп!"

Надумавшись, ці хлопці гарні

Прийшли якось-то до друкарні

І так сказали друкарям:

"Газету надрукуйте, люди,

Для тарганів, а що в ній буде —

То вже дарма, байдуже нам".

От друкар узяв,

Та й надрукував:

"Глофпофтамп!"

Тепер вони газету мають,

Та тільки грамоти не знають —

Ніхто, хоч би тобі один.

Все ж окулярів накупили

І ну читать її щосили,

Щодня по декілька годин.

Та одне лиш там

Видно й вам, і нам:

"Глофпофтамп!"

Як бджоли й комарі побачать

Оту газету тарганячу,

Від сміху падають вони.

В ній змісту жодного не видно,

Але поважно і солідно

Її читають таргани.

Подив у очах,

Захват у голосах:

"Глофпофтамп!"

— Кумедні ці таргани, — сказав я. — А що воно може означати, прадідусю, оте "глофпофтамп"?

— Мабуть, "головпоштамт". Але сам розумієш — таргани навряд чи можуть уявити собі головний поштамт. Речі, про які говориш, треба спершу побачити. А то слова будуть такі порожні й кумедні, як твої штани й сорочка на стільці.

— То виходить, слова — це одежа, в яку одягають увесь світ?

— Атож, приблизно так воно й є. Без мови світ був би голий, як ти оце тепер. А завдяки мові він стає пристойний і чепурний, як ти завдяки одежі.

— Панове, чи. довго ще мені чекати? — гукнула знизу бабуся. — Какао прохолоне!

Я хутенько одягся, і ми пішли до кухні. На сніданок були молочні булочки з какао — моя улюблена страва вранці.

Ми знов завели розмову про абеткові вірші. Горішня бабуся мовчала й удавала, ніби вони її зовсім не цікавлять. Але раптом сказала:

— Носитеся зі своїми абетковими віршами! Велике діло. Якби я схотіла, то й сама могла б їх складати. Я просто не хочу. Не маю часу на такі дурниці. Життя для цього надто важке, та ще коли маєш моторного катера!

"Ой-ой-ой! — подумав я. — Зараз почне бідкатись!"

Але вона не бідкалась. Навпаки, сказала:

— Коли хочете придумати щось справді складне, то звіршуйте такого вірша, щоб у ньому кожне слово починалося з іншої літери та ще й за абеткою.

— Ого! — вигукнув я. — Цього ніхто в світі не зуміє. Занадто важко.

— Так, — підтвердив прадідусь. — Занадто важко.

Тоді горішня бабуся покепкувала з нас: мовляв, на щось справді путяще ми нездатні.

Ці слова тяжко вразили нашу віршувальницьку честь. Але ми нічого не відповіли, а подались до рибальської комори. Там прадідусь сів між вершами й заходився вирізати поплавці для Крішона Кульги. За роботою він супився й випинав нижню губу. Але чомусь не починав нової оповідки. Тільки сказав:

— А думка горішньої бабусі зовсім непогана. Але такого вірша скласти важко, ох як важко!

— Авжеж, — погодився я. — Дуже важко. Цього ніхто не зуміє!

Прадідусь кивнув головою і знову випнув нижню губу.

— Прадідусю, — тихо спитав я, — можна мені піти нагору, трохи погратися дзиґами?

Прадідусь кивнув головою і примружив очі. Я тихенько вийшов і піднявся нагору, до Шкіряної Лізбет. Сьогодні я зовсім не боявся її. Я був надто заклопотаний. Бо в голові у мене вже накльовувався такий вірш, де кожне слово починається з іншої літери в абетковому порядку. Я тільки хотів заримувати його, а потім здивувати прадідуся.

Я взяв чисту соснову дошку та теслярського олівця й зразу почав з великим запалом віршувати. Я хотів показати горішній бабусі, на що здатен.

Я списав усю абетку згори донизу на дошці й до кожної літери почав дописувати слово. Врешті, поморочившись довгенько, я таки справді склав вірша. Тоді я на радощах обняв

Шкіряну Лізбет, пустив дошку повзком по драбині й швидко спустився вслід за нею.

— Прадідусю, прадідусю! — гукнув я. — Подумайте лишень: вийшло! Я склав абеткового вірша, такого, як хоче бабуся!

— А ти складав від А до Я? — спитав прадідусь.

— Аякже! Від А до Я.

— Гм, — гмукнув прадідусь. — Дивне діло! — Потім примружив очі, пильно глянув на мене й спитав: — А як ти гадаєш, навпаки — від Я до А — теж можна скласти?

— Ні, нізащо в світі! Це неможлива річ!

— Гм! — знову гмукнув прадідусь. — А як по-твоєму, що звіршував я на оцій дошці?

— Не знаю, прадідусю!

Але враз у мене виринув здогад. Я спитав:

— Невже від Я до А?

— Так, так! — гукнув прадідусь і забігав по вершівні. — Я склав вірша від Я до А. Кожне слово починається з іншої літери в абетковому порядку.

— Ого, прадідусю, які ми молодці!

— Так, я й сам би не повірив! Але давай уже читати. Починай ти!

Прадідусь із поважним обличчям зіперся на одвірок, а я взяв дошку й гордо прочитав труднющого вірша. Він був такий:

Абетка звірів

Андреас

Бачив

Влітку

Гори,

Д

Е

Є

Жуки,

Зайці,

І

Їжаки,

Й

Кроти,

Лисиці,

Мишок

Нори.

Одна

Презлюща

Рись

Сичала,

Тихенько

Ухкала,

Фирчала:

"Х-хто х-ходить?

Це х-хода

Ч-чия?

Ш-ша!

Ща!

Ю!

Я!

— А щоб було видно, що це справжній вірш, я перепишу його у вісім рядків:

Андреас бачив влітку гори,

Де є жуки,

Зайці, і їжаки,

Й кроти, лисиці, мишок нори.

Одна презлюща рись сичала,

Тихенько ухкала, фирчала:

"Х-то х-ходить? Це х-хода ч-чия?

"Ш-ша! Ща! Ю! Я!"

Прадідусь сказав:

— А бодай тобі, та й гарно ж ти звіршував! Ото бабуся подивується! А тепер послухай мого вірша.

І почав:

Морська яхта

Яхта

Юргенса

Щодня,

Швидкохідна,

Чепурна,

Цілу

Хвилю —

Ф

Утів

Триста —

Стрімко

Розтина,

Пружисто.

Обвозила

Нас

Морями:

Лондон,

Кадіс,

Йокогама…

Їй

Іще іти й іти —

Зостається

Ж не

Єдине:

Едінбург,

Дубровник,

Гавр,

Варна,

Балтімор,

Афіни.

Цього прадідусевого вірша я також напишу ще раз у вісім рядків:

Морська яхта

Яхта Юргенса щодня,

Швидкохідна, чепурна,

Цілу хвилю — футів триста

Стрімко розтина, пружисто.

Обвозила нас морями:

Лондон, Кадіс, Йокогама,

Їй іще іти й іти —

Зостається ж не єдине:

Едінбург, Дубровник, Гавр,

Варна, Балтімор, Афіни.

— Прадідусю! — сказав я. — Ох і гарно ж у вас вийшло!

— Як вийшло, так вийшло, — відповів прадідусь. — Але ходімо вже до бабусі. Пора обідати!

Ми понадягали шапки, взяли дошки під пахви й через вулицю, де того дня гуляв дужий вітер, рушили додому. Горішня бабуся ще куховарила, коли ми ввійшли до кухні. Вона мовила:

— Гайда звідси! Тут вам нема чого робити.

— Що ви, бабусю! — гукнув я. — Ми склали два чудові вірші!

— То поставте дошки тут. Я подивлюсь. А вас щоб тут не було! Обідатимемо у вітальні.

Прадідусь і я знизали плечима, вийшли до вітальні й почали гортати "Моряцькі щорічники". Але я не втерпів і вибіг ще раз до кухні.

Горішня бабуся сиділа там за столом і писала.

— Ви віршуєте? — спитав я.

— Ет, вигадаєш! — спалахнула вона. — Звідки в мене час на віршування? Я записую кулінарного рецепта!

— А ви вже прочитали наші вірші, бабусю?

— Так, — відповіла вона, — глянула одним оком. Непогано! Я б не повірила, що таке можна зробити. Та коли не мусиш дбати про чоловіків і про моторний катер, то є час на такі речі. А я, бідолашна жінка, мушу день і ніч надсаджуватись, і варити, і латати, і прати…

— І записувати кулінарні рецепти, — докинув я.

— Аякже, — підхопила бабуся, — І записувати кулінарні рецепти теж доводиться.

Але вона мовила це трохи збентежено, і я здогадувався чому. Та не сказав нічого, а слухняно поніс миску з картоплею в лушпайках до вітальні.

Потім ми пообідали.

Після обіду прадідусь ліг поспати. В такому віці складний вірш, мабуть, утомив його. А я скористався цією нагодою, щоб провідати своїх хворих сестричок Аннекен і Йоганнекен.

Зайти до них я не міг, бо кір — хвороба заразна. Тому я засвистів на вулиці, а вони підбігли до вікна й хихотіли там та кривлялись, як звичайно роблять маленькі дівчатка. Дивилися собі на кінчик носа, щоб очі сходились докупи, або начісували волосся на обличчя, або випинали губи дудочкою.

З півгодини я витримував усе це й дивився з вулиці на них. Та коли нагодився Джонні-Свистун і почав реготати до сліз із моїх дурненьких сестричок, я розсердився й крикнув їм, щоб вони щезли з вікна. І вони справді щезли. Але спочатку висолопили язики.

Джонні-Свистун сказав:

— Дівчиська всі дурні. Ходімо на берег, пограємось у краб'ячі перегони.

Я залюбки погодився й пішов із Джонні вузенькими вулочками горішнього селища до сходів, що зигзагами спускались у діл попід червоним кам'яним урвищем. Ми з'їхали вниз по залізничному поруччю, бо так, по-перше, швидше, а по-друге — цікавіше.

В долішньому селищі ми пішли не завулочками, а широкою Кайзерівською вулицею, що веде до причалів. Там уже висіли на каштанах маленькі зелені їжачки. Але Джонні сказав, що каштани ще не достигли. Він завжди знав такі речі. А ще він знав, що каштанові дерева бувають дуже старі, й розповів мені, ніби в Італії є одне таке дерево, що стовбур його має в обводі шістдесят метрів.

— Те дерево росло ще за часів Нерона! — докинув Джонні.

— Невже? — здивувався я.

— Точно! Мені вчитель розказував, — відповів Джонні.

Ну, коли вчитель розказував, то напевне правда. Але дивно все-таки! Поки ми йшли вниз Кайзерівською вулицею, мені не сходило з думки те дерево.

І раптом Джонні спитав:

— Хлопчак, чому ти примружуєш очі й випинаєш нижню губу?

— Хіба?

— Тепер уже ні, але щойно так робив.

— Ой, Джонні, це означає, що в мене є якась думка! Мені треба чимскоріш до моєї долішньої бабусі! А в краб'ячі перегони пограємося завтра!

І я побіг. Джонні-Свистун зовсім сторопів і гукнув мені навздогін, що так робити нечесно, а завтра він не схоче гратися. Та мені було байдуже. Мені спало на думку, як скласти оповідку про каштанове дерево. І я хотів записати оповідку.

Долішня бабуся жила в великому жовтому будинку, перед яким росли три могутні каштани. Вона була куди веселіша за горішню бабусю. Крім того, в неї був собака — сенбернар Уракс.

Коли я прийшов, Уракс лежав у сінях і куняв. Та як тільки побачив мене, то завиляв хвостом, стрибнув до мене й поклав передні лапи мені на плечі, мало не поваливши мене.

— Молодець, молодець, Ураксе! — гукнув я. — Тільки не заважай мені. У мене є одна думка.

Собака зрозумів мене вмить. Відчепився від мене й тільки тихенько прослизнув у двері вслід за мною, коли я зайшов до пташиної кімнати.

Там стояли під скляними ковпаками набиті тирсою птахи: кулички, чайки, горобці, одна вивільга й дві морські чайки. Серед тих птахів сиділа моя долішня бабуся й гаптувала подушку.

— Добридень, бабусю! Мені треба паперу й олівця! — вигукнув я.

— Ти що, знов хочеш віршувати? Твоя голова ще замала для цього. Ти можеш набути головний біль на все життя. Нездорово в такі юні літа віршувати.

— Та ні, бабусю, я тільки хочу записати одну оповідку, що почув від Джонні-Свистуна! — гукнув я.

— Джонні-Свистун тобі не товариш! Учора він вилаяв старого боцмана з причалу негарним словом. Про це вже весь острів знає.

— Так боцман із причалу сам лається негарними словами! — відказав я. — Хіба він має право так лаяти Джонні?

— А якими ж словами лаявся боцман?

— Як дасте паперу й олівця, я напишу.

— Ну гаразд, візьми в секретері паперу й олівець.

Я шаснув до секретера, і Уракс услід за мною; взяв кілька аркушів паперу та довгого олівця й написав на маленькому папірчику ті негарні слова, що ними лаявся боцман з причалу.

Долішню бабусю глибоко обурили ці слова. З обурення вона навіть уколола голкою великого пальця.

А я побіг із папером та олівцем на горище й зачинив двері перед носом в Уракса. Коли записуєш оповідки, треба бути самому. Собаки при цьому заважають. (А от коти — ні.)

Коло невеличкого круглого віконця на горищі я вмостився на старому матраці, поклав на коліна альбом "З історії Німеччини" й почав писати оповідку про каштанове дерево. Час від часу я розгортав альбом і списував з нього те, що мені підходило.

Коли вже смеркло і я майже дописав свою оповідку, на горище прийшов мій долішній дідусь і сказав, що я зіпсую тут собі очі, та вже й годі віршувати. Уракс, що ввійшов за ним, гавкнув і, як звичайно, поклав мені на плечі передні лапи, так що списані аркуші посунулися з моїх колін і розсипались по підлозі. Я так розсердився, що ляснув Уракса. Але долішній дідусь сказав, що Уракс не хотів зробити шкоду, а коли його бити, він почне боятись людських рук.

— Твої аркуші можна розібрати внизу, в кімнаті, — сказав він. — Ти зразу й прочитаєш мені свою оповідку?

— Так вона ж іще не готова, дідусю! — відказав я.

— Тим ліпше, Хлопчак, тоді я допоможу тобі докінчити її.

Я зрадів, зібрав аркуші, поклав альбом "З історії Німеччини" на матрац і спустився з дідусем та Ураксом у пташину кімнату.

Мій долішній дідусь мав чорного кучерявого чуба, ніби негр. Напомацки той чуб був схожий на овечий смушок. Він любив грог і був дуже добродушний.

Моя оповідка сподобалась йому. Але не вся. Тому ми вдвох виправили її і вдвох-таки придумали для неї кінець. Уракс стояв поруч і завзято молов хвостом, ніби й він щось тямив у складанні оповідок.

Коли ми нарешті впорались, бабуся принесла дідові грогу, а мені — тришаровий пудинг.

Цей пудинг мав такі кольори, як прапор нашого острова. Долішня бабуся сама придумала його рецепт якось уночі, в ліжку. Тому пудинг і називався "Анна". Зісподу він був зелений від маренки, посередині червоний від полуниць, а зверху білий від збитого білка. Того вечора я з'їв його повну миску. Бо писання нагонить апетит.

Потім я, скрутивши свою оповідку дудочкою, взяв її під пахву й побіг скільки духу в горішнє селище. І все ж я запізнився на вечерю. Горішня бабуся страшенно насварила мене.

Коли я сказав їй, що вже з'їв у долішньої бабусі цілу миску пудингу, вона розсердилася ще дужче.

— Ну як можна робити отакі дурниці — давати дитині цілу миску пудингу! — закричала вона. — Цього ж вистачило б сімдесятьом сімом домовикам! І що собі думає та долішня

бабуся? Куди це годиться! Скажи й ти щось, тату! Невже я сама мушу всьому давати лад?

— Так, так, — пробурчав прадідусь із-під вусів. — Ціла миска пудингу — це трохи забагато для дитини, правда, правда!

— От бач! — переможно вигукнула горішня бабуся. — Твій прадідусь теж сварить тебе!

— Ну що ти, Маргарето, я зовсім не сварив його! Я тільки сказав...

— І досить! Не захищай хлопця! А тепер, Хлопчачок, у ліжко! І щоб зразу вимкнув світло! Та не бери з собою "Моряцького щорічника"! Ну, гайда!

Я вирішив, що краще послухатись, бо горішня бабуся аж кипіла. Сказав "добраніч усім", збіг нагору, роздягнувся й заснув так швидко, що зовсім забув ще раз перечитати свою оповідку.

ДЕНЬ ТРЕТІЙ,

у який трохи докладніше розказано про Джонні-Свистуна. Тут-таки з'ясовано, як змінюються мови і чому теля "воно", а не "він" і не "вона". Наведено вірша про "він-вона-воно" й опис майже справжньої аварії. Пояснено, чому коробки з-під капелюшків, повні діамантів, не слід брати в рятувальні човни і чому ми з прадідусем лаццароні й тутті-фрутті.

Коли вранці прадідусь зайшов до мене в спальню, я був уже вмитий і одягнений, бо мені кортіло швидше прочитати

йому свою оповідку. З нетерплячки я за сніданком з'їв тільки три булочки з маслом, і горішня бабуся дуже здивувалася.

— Це через оте дурне об'їдання пудингом учора ввечері, — бурчала вона. — Твоя долішня бабуся — нерозумна жінка. Так і скажи їй, коли знову підеш до неї.

— Ну що ти, Маргарето, — докірливо мовив прадідусь. — Хіба так можна? Хлопчак, ходімо в наш Содом і Гоморру!

— Можна, можна! Так і перекажи їй, як я сказала! — гукнула горішня бабуся навздогін нам. — Це їй тільки на користь буде, як трохи проти шерсті погладити.

— Жінки не можуть без сварні! — промурмотів прадідусь крізь зуби, а потім ми пішли через вулицю до рибальської комори. У вершівні я зразу вийняв з кишені свої аркуші й сказав:

— Моя оповідка називається "Старе дерево в далекій долині".

— Помалу, помалу, не квапся так! — гукнув прадідусь. — Коли щось розповідаєш або читаєш, не можна так накидатись на слухача, треба це робити поволеньки. Сядь як слід на корок! Отак, а тепер починай!

І я повільно прочитав прадідові ту оповідку, що її написав удвох із долішнім дідусем.

СТАРЕ ДЕРЕВО В ДАЛЕКІЙ ДОЛИНІ

В одній далекій, відлюдній долині стоїть старе-престаре дерево, таке грубе, що чотири чоловіки насилу обхопили б

його стовбур. Листя на тому дереві розчепірене, ніби п'ять пальців на людській руці, а пишна крона навесні вкривається білими свічками суцвіть. Потім замість них виростають схожі на їжачків зелені плоди.

У сиву давнину, коли дерево ще було молоде, до тієї відлюдної долини якось заблукали, полюючи на ведмедя, двоє людей — батько й син. Батько, одягнений у ведмежу шкуру, звався Уракс. А син, що мав на собі гарненьку курточку з козячого хутра, мав ім'я Урасик. Осінній день був сонячний, і обидва лягли спочити в холодку під деревом. Та ледве-но вони заплющили очі, як довкола щось почало загрозливо стукати й тріскати. Уракс, батько, вмить зірвався на ноги й ухопився за важезний кий. Він подумав, що десь поблизу суне ведмідь або вовк. Урасик також підскочив і вхопив товсту ломаку, що лежала на землі.

Та роззирнувшись навкруги, вони не побачили ніякого небезпечного звіра. Зелена долина мирно дрімала під сонечком. Але стук і тріскіт не стихали. То стукне ліворуч, то лусне праворуч…

Уракс і Урасик повертали голови з боку в бік, ніби сарни, що зачули небезпеку, і їм уже стало трохи моторошно.

Та зненацька Урасик вигукнув: "Та! Та! Тук! Тук!" — тобто: "Тату, тату! Диви, диви!"

Старий могутній Уракс у ведмежій шкурі, що стояв, зіпершись на кий, глянув туди, куди показував пальцем син, і побачив, як з гілля дерева падають шипуваті зелені плоди, стукають об землю і з лускотом розбиваються.

Тоді Уракс із Урасиком засміялись, і хлопчик у козячому хутрі побіг збирати блискучі темно-брунатні кульки, що випадали з розтріснутих зелених шкаралупок.

"Крак! Крак! — сказав Урасик, показавши на ті кульки.

Тато Уракс кивнув головою, показав на дерево й сказав: "Крак-древо", — тобто тріскуче дерево. Коли обидва надвечір рушили додому, Урасик мав у кишенях своєї козячої куртки темно-брунатні кульки. В їхній лісовій печері він показав ті кульки своїй матері Уріані й сестричці Урусі й сказав: "Та, та, тук, тук, крак-древо!" — тобто: "Гляньте, гляньте, оце впало з тріскучого дерева!"

Відтоді дерево в долині називали "крак-древом", і всі діти, що жили в печерах по довколишньому лісі, восени збирали брунатні кульки та бавились ними.

Багато часу минуло — ціла тисяча років. Люди покинули печери й побудували собі дерев'яні хати. Про дерево в далекій долині вже ніхто й не згадував.

Та одного дня на початку листопада через ту далеку долину їхала в запряженому волами візку жінка з дочкою. Мати, вдягнена у вовняну сукню й підперезана поясом з великою золотою пряжкою, звалась Туснельда. Донька в червоному плащику з овечої шкури — Туся. Вони їхали вже багато днів і поїли всі свої припаси. Було холодно, в гіллі дерева свистів листопадовий вітер.

Мати зупинила волів, зсадила з візка Тусю й сіла з нею в захистку під стовбуром, що став уже грубезний, могутній. Вони хотіли трохи перепочити від труського візка та завивання вітру.

Туся сказала: "Глад!" Це означало: "Я голодна!"

Але мати, на жаль, не могла дати їй нічого, навіть жменьки проса, щоб пожувати. Аби забавити доньку, вона показала на брунатні кульки, рясно розсипані в траві, й почала качати їх, як крем'яхи.

"Це кракси!" — сказала вона, бо пригадала, що колись вичитала таке слово в списаному шкіряному сувої прапрапрапрапрабаби. Туся, що думала тільки про їжу, зразу вхопила одну кульку, а побачивши, що під тріснутою кулькою біліє щось схоже на зерня з горіха, зразу обчистила шкаралупку й укинула біле ядерце в рот.

Туснельда перелякалась: а що як донечка отруїться? Та не встигла нагримати на малу, як сталося щось куди страшніше. До дерева підбіг страшелезний дикий кабан із гострими іклами. В матері з переляку аж серце спинилось.

Але кабан, що в цих відлюдних краях ще не бачив людини, поводився зовсім мирно. Обнюхав Туснельдину пелену і вдоволено засопів, коли Туся почухала йому в щетині.

Здоровезний звір заходився вишукувати своїм рилом брунатні кульки та смачно хрупати їх. Аж за годину — видно, наситившись, — він подріботів геть.

У Туснельди камінь відпав від серця, і не тільки тому, що минулась небезпека. Тепер можна було не боятись і голоду: вона знала, що брунатні кульки в зелених шипуватих шкаралупах можна їсти. Вона пригорщами наносила їх у візок, і, їдучи далі, мати і донька чистили ті кульки і їли досхочу. А ввечері, приїхавши додому, розповіли Тусиному татові й

братам про свою пригоду, показали плоди того дерева й підсмажили їх на вогнищі в хатині.

За тисячу років людський розум, звичайно, став тонший, а мова — точніша. Тисячу років тому казали просто — "крак". Тепер же один плід називали "кракс", а багато — "кракси". Краксом називали й саме дерево, і всі дітлахи, що жили в дерев'яних хатинах на околиці, восени збирали кракси й ласували ними.

Минуло багато часу — ще ціла тисяча років. Люди покинули дерев'яні хатини й побудували на горах кам'яні замки. Про дерево в далекій долині вже ніхто не пам'ятав. І ось одного дня під кінець жовтня через ту відлюдну долину проїздив верхи один рицар зі своїм сином. Рицар, що мав на собі блискучий срібний обладунок, звався Вольфгард фон Бальдевайн, а його синок у брязкучій кольчузі — Вольфик. Тато Вольфгард, що навчив свого сина не тільки їздити верхи, фехтувати, стріляти з лука та полювати з соколом, а ще й римувати, користався цією поїздкою, щоб утовкмачувати синові прекрасне мистецтво віршування.

Вольфик саме почав складати вірша. Почав зі слів:

Як ми ганяли коней пасти...

Тоді став підшукувати риму, і погляд його впав на дерево, що за дві тисячі років виросло в справжнього велетня. Він спитав у тата, як те дерево називається. Але рицар не знав того; раптом він пригадав один пергамент свого прапрапрапрадіда, де згадувалося про дерево з пальчастим листям і зеленими шипуватими плодами. Той прапрапрапрадід згадував у пергаменті й назву дерева, але рицар Вольфгард фон Бальдевайн уже не пам'ятав її точно. Він думав, думав, бо

назва крутилась на язиці, але так і не міг згадати. Аж через півгодини пригадалась йому та назва. Та що синок недавно питав у нього риму до слова "пасти", він переплутав одне й друге і назвав плоди того дерева не "кракси", а "касти". Так він і сказав синкові.

"Ой! — вигукнув Вольфик. — Який чудовий випадок! Тепер я маю прегарну риму до "пасти"!"

І, їдучи далі, докінчив свого віршика:

Як ми ганяли коней пасти,

То бачили великі касти…

Тато Вольфгард був дуже задоволений сином. Коли вони надвечір приїхали до замку й сіли в великій рицарській залі за вечерю, Вольфикові довелося проспівати свого віршика під звуки лютні, і йому завзято плескали в долоні не лише дами та пани, а й служники та служниці.

Від того дня дерево в долині називали вже не "крак" і не "кракс", а "каста", бо завдяки рицарському вихованню розум людський став витонченіший і мова теж. Слово "кракс" не тішило слуху співців.

Воно здавалося грубим, неоковирним. А от "каста" — тонше, милозвучніше, його легше проспівати. Отож відтоді почали казати "каста", і всі діти, що жили в замках на довколишніх горах, часто восени їздили верхи в долину та співали під розлогим деревом.

Минуло багато часу — ціла тисяча років. Люди покинули замки, побудували собі кам'яні міста. Про дерево в далекій долині вже ніхто й не згадував.

Але одного дня, теплого осіннього дня, якась дама, гуляючи з донечкою по тій далекій долині, з подивом побачила старезне, велетенське дерево. Дама, що носила пишну, схожу на дзвін сукню, напнуту на обручах, звалась Лаура. А донечка в шовковій кофточці та довгій спідничці з тафти — Лауріночка. Обидві мали в правій руці уквітчаний вівчарський ціпочок, а в лівій — віяло.

Сівши спочити під деревом, вони побачили в траві шипуваті зелені плоди, в яких ховалися брунатні кульки.

"Ой, які чарівні!" — прощебетала Лауріночка.

"Справді чарівні", — погодилась пані Лаура.

Обидві поклали свої ціпочки та віяла й почали кидати одна одній брунатні кульки.

Лауріночка спитала матір, як називаються ці плоди. Та пані Лаура не могла пригадати зразу, їй тільки згадалось, що вона натрапляла на їхню назву в одній книжці своєї прапрапрапрабабусі. Згадалось їй і те, що такі дерева ростуть десь у Гюлістані, тобто в Туреччині. А що пані Лаура любила говорити в риму, то сказала:

Вони ростуть у Гюлістані

І називаються кас…тани.

"Ох, каштани! Яка мила назва! — вигукнула Лауріночка, бо вона була трохи шепелява. — Дожвольте мені, матушю, нажбирати їх і вжяти додому — гратишя! Каштани!"

"Назбирай, пташечко моя", — відповіла пані Лаура.

Отак і вийшло, що Лауріночка принесла додому в кишенях шовкової кофточки чотири брунатні кульки. І всім розповіла, що вони називаються "каштани".

Сестричкам та гувернантці-француженці ті каштани дуже сподобались, і вони всі поїхали в далеку долину та назбирали їх повний кошик.

Від того дня старезне дерево почали називати каштаном. І всі дерева, що мають листя, розчепірене, ніби пальці на руці, називаються так.

Отже, назва дерева за три тисячі років чотири рази змінилась. Але саме дерево в далекій долині росте й досі, воно тільки стало ще вище й грубше.

Коли я дочитав свою оповідку, прадідусь вигукнув:

— Ого, та й складна ж оповідка! Ти справді написав її сам?

Я признався, що деякі місця списав із альбома "З історії Німеччини" і що мені допомагав долішній дідусь.

— Але придумував оповідку я сам!

— Так, це легко помітити. Бо ти уявляєш собі розвиток мови занадто просто. Насправді вона розвивалася куди повільніше й

спокійніше. Мов річка, до якої звідусюди стікаються струмки, ручаї та потічки. Але до одного ти додумався слушно: що кожна доба живе по-іншому, по-іншому думає й по-іншому говорить, ніж попередня! Та, звичайно, люди не вигадують слів навмання. Кожна річ потребує такого слова, що підходило б до неї. Гном має одне ім'я, квітка — інше, а трава — ще інше. Це доводить мій вірш про долину Сімземель.

— А який це вірш, прадідусю?

— Слухай! Зараз розкажу.

Я зручненько сів і почав слухати вірша, якого ще не чув.

Долина Сімземель

В краю, де гори сині,

Долина є між скель.

Стоять у тій долині

Сто гномівських осель.

А гномів звуть Посіймачок,

Котигорошок, Півгачок,

Гора найвища — Стрімчачок,

Долина — Сімземель.

В тій Сімземелі пишній,

Найкращій із долин,

Один є сад розкішний,

Увесь у квітах він.

Ті квіти звуться Мовпушок,

І Відкомах, і Відкішок,

І Барвиквіт, і Конюшок,

А садівник — Мовдзвін.

У нього діло — квіти,

Насаджуй та плекай,

А в гномів — боронити

Від вітру весь той рай.

Вітри там звуться Невгавай,

І Дминестій, і Вдудуграй,

А найбуйніший — Вивертай,

Синок Мовдзвонів — Кай.

В долині тій веселій

Гуляє він щодень,

Збирає всякі зела,

Які є там лишень.

Ті зела звуться Деньудень,

І Стулигуб, і Нітелень,

І Ледведедь, і Живлишень,

І Діньбомдзеньдзелень.

Хто хоче разом з Каєм

Долину обійти,

Хай чобітки взуває

Й бере з собою тих

Дітей, що звуться Топтунець,

І Сміюнець, і Кректунець,

І Дрібудрібудрібунець,

А може, й так, як ти.

— От бач, — сказав прадідусь, докінчивши вірша, — слова, що мають підходити до якоїсь речі, треба добре обдумувати. Наприклад, нашої Шкіряної Лізбет ніяк не могли називати

Регіною. Це ім'я просто не підходило б їй. А коли ти почуєш слово "Півгачок", то зразу здогадаєшся, що це назва чогось маленького, грайливого, тобто гномика. А слово "Мовпушок", наприклад, звучить зовсім інакше. Його треба вимовляти з надутими щоками: "Мов-пу-шок!" Чуєш? Звук округлий, повний, доспілий, мов велика пишна квітка. Правда?

— Так, прадідусю! Але скажіть: хто придумав усі слова, які є на світі?

— Ха-ха, Хлопчак! їх не придумував хтось один, їх придумували всі люди. Мова — це скарбниця народу. В ній зберігаються всі спогади і весь досвід за багато тисяч років. А скарбники, що охороняють ті скарби, та ведуть їм лік, та змітають з них пилюку, — то вчені, мовознавці, дослідники мови! Вони позбирали всі слова й упорядкували їх, як колись на річці Євфраті в хить-хить-хатках.

— У хить-хить-хатках? А що це таке?

— Ну, це нелегко пояснити. Дуже довга історія. Чи вистачить нам часу до обіду?

— Мабуть, вистачить.

— Гаразд, тоді я розкажу тобі все достоту! Сідай на корок та наставляй вуха, бо ця оповідка зовсім непроста!

Я сів на коркові пластини й уважно вислухав прадідусеву оповідку.

ХИТЬ-ХИТЬ-ХАТКИ

Колись давно — сто чи, може, й двісті років тому — по річці Євфрату плив за водою корабель, на якому була ціла компанія вчених-мовознавців. Ці вчені подорожували вже три роки, досліджуючи всі мови світу, щоб скласти словник кожної мови й гарненько впорядкувати їх усі. І ось, пропливаючи попід тим берегом, де колись стояло місто Вавілон, вони побачили щось дуже дивне.

На березі височів чималий пагорб, а впоперек його гребеня лежали довгі колоди, що вистромлялись далеко на обидва боки й скидались на величезну гойдалку. Але найчудніше було те, що на самих кінцях тих колод стояли дві невисокі хатки, збудовані з каміння, і що ті хатки справді легенько хитались під вітром угору-вниз, як діти на гойдалці.

"Що це таке?" — в один голос вигукнули вчені.

"Це останні рештки Вавілонської вежі, — пояснив капітан судна — старий араб. — Вона стояла тут".

"А що це таке — Вавілонська вежа?" — спитав учений-китаєць.

Капітан пояснив йому:

"Коли люди будували Вавілонську вежу, що мала сягати неба, бог нібито розгнівився на таке зухвальство. І за ніч повкладав їм у голови різні мови, так що вони більше не могли зрозуміти один одного й у страшенному переполоху розбіглись на всі боки".

"Так-так, — сказав китаєць. — Я вже пригадав цю історію. Про неї розказано в Біблії. Але що ж сталося з вежею?"

"А з вежею сталося таке, — пояснив старий араб. — Коли люди розбіглись, то вежа — і цегляні мури, і риштування, й драбини — лишилась у безлюдному Вавілоні. Налітали вітри, дощі, піщані бурі, смерчі, за спекотними днями йшли холодні ночі. Дерев'яне риштування струхло, мури завалились, недалека пустеля засипала решткі вежі піском та землею, і врешті вона обернулась в оцей положистий пагорб. Тільки одну частину вежі пощадили вітри, сонце й пустеля. То були десять довгих колод із чорного дерева, що лежали на самому вершечку, міцно позв'язувані ликом. Спочатку то була підлога восьмого поверху вежі, їхнє дерево тверде й тривке, і вони витримали все, не згнили й не поламались".

"А що ж то за хатки на кінцях колод?"

"Ті цегляні будиночки з пласкою покрівлею колись були сторожками на восьмому поверсі".

"Цікаво, цікаво!" — загукали вчені хором і, хитаючи головами, задивились на ту велетенську гойдалку: пагорб, через нього перевисають колоди з червоного дерева, а на їхніх кінцях, наче дітлахи на гойдалці, стоять два цегляні будиночки й тихо погойдуються вгору-вниз під вітром.

"Каравани, що проходять мимо, називають їх хить-хить-хатками, — сказав капітан. — І всі кораблі, що пропливають річкою, тричі трохи спускають вимпел на щоглі, коли минають пагорб".

"Дивний збіг, — сказали вчені. — Саме в цьому місці людей нібито наділено різними мовами, і саме повз це місце пропливаємо ми, шукаючи, де б упорядкувати всі численні мови".

"А може, це й є те місце, якого ми шукаємо!" — вигукнув один з учених, англійський лорд.

"Безперечно! — хором загукали всі вчені. — Це те місце, якого ми шукаємо! Пане капітане, ми тут зійдемо на берег!"

Корабель пристав до берега, вчені зійшли з нього, рушили до пагорба, піднялись на вершину і, балансуючи руками, пробралися по колодах до цегляних будиночків. Ішли по двоє: один ліворуч, другий праворуч, — щоб не порушувати рівноваги тієї гойдалки. Невдовзі половина вчених уже сиділа в лівій, а друга половина — в правій хить-хить-хатці.

"Ну от, — сказав найстарший з учених. — Зараз почнемо наводити лад у різних мовах світу. Ми сидимо в цих хатках ніби на терезах, і це допоможе нам точно виважити закони мови".

І вчені розпочали нараду, перемовляючись із хатки в хатку.

Коли вони не могли погодитись на чомусь і той чи той сердито рушав, балансуючи руками, до вершини пагорба, хить-хить-хатки починали різко хитатись, і всі вчені скрикували зі страху, що вони впадуть і повбиваються. Тому розсерджений учений негайно вертався до своєї хатки, відновлював рівновагу гойдалки й кінець кінцем погоджувався з іншими.

Під час цієї наради мовознавці харчувалися судновими запасами, що їх приносили на берег матроси, а вони підтягували їх до хаток на довгих мотузках. Звичайно, і тоді треба було дбати про рівновагу. Коли в лівий будиночок піднімали п'ятдесят фунтів в'яленої баранини, то в правий підтягували кошика з півсотнею фунтів оливок. А коли праворуч піднімали тридцятикілограмове барильце вина, то

ліворуч тягли тридцятикілограмовий мішок кукурудзяних коржиків.

Коли минув отаким чином тиждень, усім мовам більш-менш дали лад. Під кінець іще треба було порадитись, які іменники мають бути чоловічого, які жіночого і які середнього роду. Це було нелегке діло.

Англійці не бачили тут нічого складного. "Ми, англійці, — пояснював худющий лорд із довгою конячою головою, — вважаємо, всі слова, які не позначають живих істот, — середнього роду. Тож нам і нема потреби сперечатись, якого роду яке слово. Будь-який неживий предмет у нас не "він" і не "вона", а "воно". І готово! О'кей!"

Отак упорядкували англійську мову, і кощавий лорд, балансуючи, пройшов з лівого будиночка на гребінь пагорба, а з правого так само пройшов плечистий американець із широким підборіддям, аби не порушилась рівновага хить-хить-хаток.

Китайські вчені зробили ще хитріше. Вони лишили іменники такими, як є: мовляв, розумні люди самі розберуть, котрий іменник якого роду.

"Візьміть, наприклад, слово "чі", — сказав учений у жовтому шовковому халаті й показав павука, що біг по колоді. — Слово "чі" має два значення: "павук" і "сокира". Коли ми маємо на увазі павука, то згадуємо, що він тче павутиння, а ткачами звичайно бувають чоловіки. Тому павук — чоловічого роду. А сокира буває гостра, мов язик у жінки. Отже, вона — жіночого роду. Все!"

Таким мудрим способом умить навели лад серед китайських іменників, і з обох хаток пройшли до вершини пагорба по одному вченому в шовковому халаті. Інші вчені, що розв'язали справу так само, як китайці, подалися за ними.

Французи, італійці, іспанці погодились на тому, щоб іменники були тільки чоловічого та жіночого роду. Один чорнявий, кучерявий молодий учений з Неаполя сказав: "Наше слово "бамбіно" означає "дитя". Дитя — це морока для матері, але радість для батька. Отже, "бамбіно" — чоловічого роду. А слово "страда" означає "вулиця". На вулиці сміються, плачуть, теревенять — і все це інколи одночасно. Чисто по-жіночому. Отже, "страда" у нас — жіночого роду".

Так без великих труднощів дійшли згоди італійці, французи, іспанці та португальці. Зліва й справа по четверо темнооких учених пройшли по колодах до вершини пагорба, і в хить-хить-хатках зосталися тільки росіяни, голландці, німці та деякі інші вчені.

Голландці домовилися перші. Вони поділили свої іменники теж на дві купи, але не так, як італійці. Оскільки вони держалися думки, що чоловік і жінка живуть разом; то й об'єднали чоловічий і жіночий рід докупи. А решту слів віднесли до середнього роду. Дитя чи курча — це середній рід. Готово! Klaar! In orde![1] Отаким практичним способом домовились голландці, і їхній поділ прийняло ще багато вчених, що пройшли справа й зліва на вершину пагорба.

Настала черга росіян. Вони поділили іменники гарненько на чоловічий, жіночий та середній рід, а розрізняти їх вирішили по закінченню. Коли слово кінчається на приголосну — це здебільшого чоловічий рід, коли літерою "а" чи "я" — здебільшого жіночий, коли "е" чи "о" — середній. Наприклад:

"хліб" — чоловічий, "вода" — жіночий, "море" і "небо" — середній. Хорошо! Точка!

Минув якийсь час, поки росіяни поділили свої слова. Але зрештою впорались і з цим, і більшість учених, які ще сиділи в цегляних хатках, зробили за прикладом росіян і, зберігаючи рівновагу, пройшли справа та зліва на середину пагорба, а потім із полегкістю спустились у діл.

Тепер нагорі, в хить-хить-хатках, зосталися тільки ті вчені, котрі говорили по-німецькому: німці, австрійці та швейцарці, по троє в лівій і правій хатці.

На превеликий жаль, ці шестеро вчених ніяк не могли дійти згоди. Майже через кожне третє слово виникали суперечки, і не раз гойдалка з колод починала так сильно хитатися, що обидві хатки аж з місця зсовувались, і ті вчені, котрі вже стояли під горою, перелякано розбігались, бо думали, що вони впадуть.

На щастя, шестеро вчених у хатках швидко вгамовувались, але, на жаль, ненадовго. Бо незабаром знов спалахувала суперечка.

"Сокира — чоловічого роду! Бо сокира подужає найміцніше дерево!" — гукав солідний швейцарець із лівої хатки.

"Ні, жіночого! — заперечував австрієць із правої хатки. — Бо сокира гостра, як жіночий язик!"

"Усе не так! — пискливе озвався німецький професор теж у правій хатці. — Сокира — і те, і те. Вона допомагає жінці в господарстві й чоловікові на роботі. Треба, щоб сокира була середнього роду!"

І знову хить-хить-хатки сильно розгойдувались, і знов учені внизу розбігались на всі боки. Вони боялися, що хатки попадають їм на голови. А крик угорі ставав усе запальніший:

"Павук... Він... Вона... Воно... Вулиця... Він... Ні, вона!.. Воно!.."

Той крик аж розполохав усіх птахів у околиці.

Коли вчені, що стояли біля підніжжя пагорба, побачили, що хатки розгойдуються дедалі дужче, вони вирішили врятувати життя своїм шістьом колегам нагорі й допомогти їм при розподілі іменників. Вони назбирали на березі Євфрату плескатих камінців, надряпали на кожному німецький іменник і скидали ті камінці на купу. Купа вийшла чимала. Потім попросили, щоб із кожної хатки спустили їм мотузку й поприв'язували до тих мотузок по великому порожньому кошеві метрів на два від землі. Третій кіш поставили біля купи камінців зі словами. Коло цього коша став найвищий з учених — негр із Африки, що мав зріст два з половиною метри.

"Панове! — гукнув він. — Я беру всю справу в свої руки. А то шановні швейцарці, австрійці та німці, боюсь, ніколи не дійдуть згоди! Будь ласка, гукайте мені згори, якого роду яке слово! Слова чоловічого роду я кидатиму в правий кошик, жіночого — в лівий, а середнього — в оцей, що стоїть переді мною! Ну, починаймо!

Високий негр узяв з купи камінець і голосно гукнув: "Берг!" (Гора.)

Згори хором відповіли: "Він!"

І камінець полетів у правий кошик.

"Танте!" (тітка) — гукав африканець.

Учені відповіли: "Вона!"

Камінець полетів у лівий кошик.

"Шіф!" (судно) — гукнув негр.

Згори й звідусіль залунало: "Він!", "Вона!", "Воно!" Але найгучніше гукали: "Воно!" І високий учений кинув камінець у кошик перед собою.

Далі пішло куди жвавіше — слово за словом, камінець за камінцем. Але незабаром у лівому коші назбиралось забагато камінців, так що гойдалка з лівого боку почала відчутно перехилятись униз. Вчений-негр швидко кинув у правий кіш три повні жмені камінців, не дивлячись, які слова стоять на них. Але тепер гойдалка перехилилась на правий бік. Шестеро вчених у хатках зарепетували на ґвалт: вони боялись упасти. Тоді високий африканець навмання кинув жменю камінців у лівий кіш і зразу ж набрав другу жменю. Але цього разу гойдалка врівноважилась, і чорношкірий учений, зітхнувши з полегкістю, бездумно висипав ту жменю в кіш перед собою.

Випадково африканцеві тоді попали в жменю всі слова, що позначають частини людського тіла. Так і вийшло, що ці слова в німецькій мові навперемішки то чоловічого, то жіночого, то середнього роду. "Шенкель" (стегно) — він, "ваде" (литка) — вона, а "кні" (коліно) — воно. "Гальс" (шия) — він, але "аксель" (плече) — вона, а "кін" (підборіддя) — воно. "Мунд" (рот) — він, "назе" (ніс) — вона, "ор" (вухо) — воно. "Шедель" (череп) — він, "штірн" (лоб) — вона, "генік" (потилиця) — воно, "фус" (ступня) — він.

Спочатку вчені хотіли повибирати хибні камінці й повикидати у відповідні коші. Та це було, по-перше, важке діло, по-друге — нудне, а по-третє — небезпечне, бо гойдалка могла знов захитатись. Отож, зітхнувши, лишили все як було і тільки всі дальші камінці розподіляли особливо старанно.

Та коли в ученого-негра зрештою потомились руки, він упустив кілька камінців, що належали до лівого коша, в кіш перед собою. Так і вийшло, що в німецькій мові слова "вайб" (жінка), "медхен" (дівчина), "фройляйн" (панна) і "гун" (курка) — середнього роду, хоча слід би — жіночого.

Над цим багато вчених стурбовано хитали головами. Але кінець кінцем вони були раді, коли розподілили й німецькі іменники й останні шестеро вчених покинули хить-хить-хатки та по троє обережно пройшли колодами до вершини пагорба.

Раді й задоволені тим порядком, що його навели, всі вчені знов сіли на корабель і попливли Євфратом униз до Басри й далі, до Перської затоки, а тоді чимшвидше роз'їхались по своїх країнах — писати про нововпорядковані мови грубезні книжки.

А хить-хить-хатки й далі погойдувались під вітром, аж поки одного дня приїхали американські вчені-археологи, велетенськими кранами познімали їх із пагорба разом з колодами й відкопали в пагорбі половину Вавілонської вежі. Відтоді хить-хить-хаток нема. Але кожен словник і кожна граматика — це доказ, що колись вони були на світі.

Коли прадідусь докінчив свою оповідку, я спитав:

— А справді таке колись сталося?

— Любий мій Хлопчачок, — відповів прадідусь, — якщо в оповідці є зміст, то вона правдива й тоді, коли насправді розказаного не було. Зрозумів?

— Ні, не зрозумів!

— Дарма! В десять років ще не обов'язково розуміти все. Їсти хочеш?

— Як вовк, прадідусю!

— Слава богу! Тепер горішня бабуся вже не матиме причин сердитись за той пудинг. Надягай шапку та ходім додому.

Так ми й зробили. Понадягали шапки, вкутали шарфами шиї, перейшли через нешироку Трафальгарську вулицю, на якій того дня вітер аж ревів, і вернулись додому обідати.

На обід була смажена скумбрія з картопляним салатом, і горішня бабуся поводилась сумирно, мов ягнятко. Вона більш і словом не згадала про пудинг, тільки спитала, де ж дошки з новими абетковими віршами.

— Сьогодні ми не записували віршів, а розказували просто з голови, — пробурчав прадідусь, бо він непохитно вірив, що горішня бабуся не тямить у поезії.

— Після обіду ми знов віршуватимемо на дошках, — сказав я примирливо. — Тоді принесемо вірші сюди!

— Гаразд, — байдуже сказала горішня бабуся.

Але мені здалося чомусь, що їй зовсім не байдуже!

Після обіду прадідусь, видно, не мав настрою віршувати. Бо він з'їв аж п'ять скумбрій. Але заради мене він піднявся нагору, до Шкіряної Лізбет, у токарню, взяв свіжу дошку та теслярського олівця й важко ліг на стружки.

— Сьогодні мені чогось не хочеться складати абеткові вірші, — сказав він. — А що як спробувати вірша про "він-вона-воно"? Якраз би пасували до оповідки про хить-хить-хатки.

— Про "він-вона-воно" — це занадто легко, прадідусю! Краще про "я-ти-він-вона-воно"!

— Згода, Хлопчачок! Я складу такого вірша, щоб перша строфа починалася із "я", друга — з "ти", третя — з "він" і так далі.

— Я теж, прадідусю!

— Чудово, Хлопчак, от і погодились.

Прадідусь примружив очі й випнув нижню губу, і я, мабуть, зробив так само, бо й мені вже набігла думка!

На жаль, коли наїсися смаженої скумбрії, віршується дуже поволі. Аж через три години ми впоралися з цим — я навіть швидше за прадідуся.

Ми пожеребкувались, кому читати першому. Виграв прадідусь. Він відсунув дошку трохи далі від очей і зі свого стружкового ложа прочитав мені вірша про "я-ти-він-вона-воно":

Цісар Целестін

_Я_ цісар — цісар Целестін

У цісарській короні.

Я в цім краю сиджу один

На цісарському троні.

_Ти_ цісар — цісар Целестін,

Живеш собі щасливо,

Їси ти вдосталь лагомин,

П'єш марки "Цісар" пиво.

Він цісар — цісар Целестін

У цісарській столиці.

Щодня візити робить він

Цариці-цісариці.

Вона тоді його веде

У чепурну кімнатку

Й на руки цісарю кладе

Маленьке цісарятко.

Воно сміється любо так,

У нього кругле личко,

І пломеніють, наче мак,

Його рум'яні щічки.

_Ми_ — владарі над краєм цим,

Вся цісарська родина.

Стоїть над озером наш дім,

Кругом росте шипшина.

_Ви_ в добрій згоді живете

На троні й коло трону,

Та часто в руки даєте

Синочкові корону.

Вони й назовсім віддадуть

Цей дорогий гостинчик,

І стане цісарем, мабуть,

Маленький Целестінчик.

— Кумедний вірш, прадідусю! — сказав я.

— А ти знаєш, чому він кумедний?

— Ні…

— Бо в ньому щоразу треба надягати іншу маску. Як у театрі.

— Не розумію.

— Річ ось у чому: коли в моєму вірші стоїть "я", то йдеться про самого цісаря, що носить корону.

— Звісно, прадідусю.

— А де стоїть "ти", там ідеться про когось такого, що має право казати цісареві "ти", — скажімо, про його брата, герцога!

— А, тепер розумію, прадідусю! Той, про кого сказано "він", уже дальший від цісаря, але знає його, — наприклад, слуга.

— Атож! Але читай уже свого вірша.

Я підвівся, став як слід, уклонився й прочитав із соснової дошки свого вірша:

Химерний шпак

_Я_ маю удома ручного шпака.

_Ти_ знаєш, ця птаха дурненька яка!

Він довго дивився, як грається Труда:

Вона коліщатко качала повсюди.

Воно все котилось, а шпак торопів;

_Ми_ все ж розумніші, мабуть, від шпаків.

_Ви_ знаєте, в чім їх різниця з людьми?

Вони мають голови менші, ніж ми!

— Просто казково в тебе вийшло! — похвалив прадідусь захоплено. — Але щодо великих і малих голів — це таке діло... От, наприклад, у найрозумнішого на острові чоловіка, доктора Шлюмпа, голова маленька. А в найдурнішого — Гайна-Яйце — величезна голова з водянкою.

— Але ж я не навсправжки, прадідусю! — вигукнув я. — То ж я жартома так написав!

— Вибач, Хлопчачок. Жартувати не забороняється.

Раптом на вулиці хтось пронизливо свиснув і гукнув:

— Агов, Хлопчак!

То був голос Джонні-Свистуна. Він зразу ввійшов до комори, видерся драбиною нагору й сказав прадідові, що я обіцяв йому погратися сьогодні в краб'ячі перегони.

— Обіцянки треба дотримувати, — відказав прадідусь, і ми з Джонні вийшли. Я був радісінький, бо після стомливого віршування краб'ячі перегони — чудовий відпочинок.

Я взяв обидві дошки, заніс їх додому, до горішньої бабусі, а потім із Джонні-Свистуном рушив проти вітру на берег.

Джонні пробував свистіти, але вітер був такий сильний, що вмить зривав йому звуки з губів. Власне, Джонні вмів свистіти не краще за інших хлопців. Прізвисько "Свистун" він успадкував від свого діда Міхеля — той щовечора стояв на причалі й висвистував матроські пісні. Біля цього причалу, на якому Міхель-Свистун звичайно висвистував "Ла-Палому" або "Самотнього матроса", ми з Джонні й збирались улаштувати краб'ячі перегони. Для цього ми забродили босоніж у неглибоку воду, вишукували між водоростями та камінням крабів-самітників, що живуть у мушлях, і клали їх на який-небудь камінь, що виглядав з води.

Краби-самітники спочатку лежали принишкнувши в своїх домочках, та раптом смугасті мушлі починали ворушитись, кілька тоненьких червоних лапок, укритих волосками, вистромлялися з-під мушлі, і краб із своїм домочком на спині повз по каменю, аж поки не звалювався з його краю в воду. Той, чиї краби перші попадають у воду, вигравав.

Здебільшого перемагав Джонні, бо він ретельно вибирав крабів. А я завжди брав перших-ліпших, тому мені часто попадався такий дурний, що не міг навіть знайти краю каменя.

На жаль, того дня перегонів у нас не вийшло: віяв сильний вітер, і на берег накочувались великі буруни. Високі хвилі наближалися, розбивались на пласкому березі в білу піну, яка з шурхотом повзла по берегу вище, викидали на пісок водорості,

пляшки, скіпки та дохлих рибинок, злизували їх назад і знов викидали.

Така погода не годилася для краб'ячих перегонів. Крім того, морський вітер продимав на нас усі куртки та светри, тож ми невдовзі сховались у нашу шлюпку — "Шкіряну Лізбет" і почали гратись у корабельну аварію. Вдавали, ніби пливемо рятувальним човном по бурхливому морю. Джонні кермував, а я мусив заспокоювати пасажирів. То була небезпечна плавба: нам загрожували акули й меч-риби. Я мусив раз у раз гукати: "Спокійно, спокійно, панове!" Та й Джонні за стерном було нелегко.

Але, як смеркло, ми нарешті допливли до рятівного берега. Прорвалися крізь прибій і з небезпекою для життя витягли з води мільйонерку, що випала з човна в прибій. За це вона подарувала нам коробку з-під капелюшків, повну діамантів, а крім того кожного з нас нагороджено золотим орденом; Джонні вирізав ті ордени складаним ножиком із викинутих на берег коркових поплавців.

Коли я прийшов додому вечеряти й показав горішній бабусі свій орден, вона тільки сказала: "О господи!" — бо поплавець, на жаль, був трошки в смолі. Але прадідусь похвалив Джонні й мене, бо ми врятували з прибою мільйонерку. Тільки коробка діамантів страшенно обурила його.

— Коробок з діамантами ніхто в рятувальні човни не бере! — вигукнув він. — У такому човні дорогий кожен дюйм місця! Туди беруть барильця з водою, ящики з сухарями та запасні весла. Оце справжні коштовності для жертв корабельної аварії. Діаманти викидають за борт! Бо це тільки зайвий баласт! — Прадіда просто-таки розгнівили ті діаманти.

Але горішня бабуся тільки похитала головою й ущипливо сказала:

— Ви говорите так, наче вас щойно самих змило в море. З такими думками не жартують. Краще згадайте про наш моторний катер. Хтозна, чи він тепер не в морі! А тепер гайда в ліжко обидва! "Моряцькі щорічники" у вітальні.

Ми з прадідусем слухняно вийшли з кухні, взяли по два щорічники й піднялись нагору до своїх спалень, у яких було дуже затишно, хоч надворі завивав вітер і віконниці стукотіли.

Коли я вже лежав у ліжку й читав оповідку про матроса, що знав тюленячу мову, за дверима почулась тиха хода, потім двері рипнули, і до мене прослизнув прадідусь із дошкою під пахвою.

— Хлопчак, — сказав він, — а я після обіду склав ще одного вірша, дуже важкого. Хочеш послухати?

— Авжеж! Це теж вірш про "я-ти-він-вона-воно"?

— Звичайно. Вся премудрість "я-ти-він-вона-воно" в шести рядках. Слухай же!

Прадідусь прокашлявся й розказав коротенького віршика:

_Я_ — цісар,

_Ти_ — мій щирий-друг,

А _він_, _вона_, _воно_ — знайомі.

_Ми_ маєм найвірніших слуг,

_Ви_ всіх вітаєте навкруг,

Вони живуть не в нашім домі.

— Ну, Хлопчак, як тобі подобається? — спитав прадідусь, гордо підпершись дошкою.

Я сказав, що вірш короткий і влучний! Це потішило прадідуся. Він сказав "добраніч" і потихеньку вийшов.

Але, на жаль, горішня бабуся щось помітила. Я почув, як вона, гупаючи ногами, збігла по сходах і розкричалась:

— Ви вже й уночі починаєте віршувати? Чи ви вже з глузду схибнулись? У моєму домі таких богемних звичаїв не буде, чули? Ми прості люди з моторним катером, а не якісь там лаццароні й тутті-фрутті!

— Ох, Маргарето! — простогнав прадідусь. — Не вживай чужоземних слів, коли не розумієш їх!

Але те зауваження тільки піддало жару бабусі.

— Справдешні тутті-фрутті — обидва! — повторила вона. — Й лаццароні! Я знаю, що кажу! Давай сюди оту дошку — і гайда в ліжко!

Я почув, як прадідусь почовгав геть, а сам хутенько вимкнув світло і вдав, ніби сплю.

Але горішня бабуся тільки на мить просунула голову в двері, сказала "добраніч" і спустилась униз, до своєї спальні.

А я скоро заснув, не дочитавши оповідки про матроса, що знав тюленячу мову.

ДЕНЬ ЧЕТВЕРТИЙ,

у який я познайомлю вас зі своїм горішнім дідом, дядьками Гаррі та Яспером і чотирма золотими рибками. Виникає сильна підозра, що горішня бабуся потай віршує. Надходить радісна звістка про те, що прибуває наш моторний катер. З'ясовується, між іншим, що малі слова так само важливі, як великі, і що моряки — страшенні ласуни.

На ранок вітер трохи вщух. Правда, відчиняючи вікно, я чув, що прибій ще шумить на березі, але віконниці вже не торохтіли, а внизу, на Трафальгарській вулиці, стрибали горобці. Отже, вітер був невеликий. За сніданком бабуся не називала нас ні "фрутті", ні "лаццароні", а тільки сказала:

— Вірш про "я-ти-він-вона-воно" стоїть у сінях.

Прадідусь моргнув мені. Це означало: "Буря минула!" Ми обмотали шиї шарфами, понадягали шапки, щоб іти через вулицю; прадідусь узяв під пахву дошку з віршем, а я — "Моряцький щорічник".

— Нащо тобі книжка? — спитав прадідусь.

— Я хочу прочитати вам оповідку про матроса, що знав тюленячу мову.

— Молодець, Хлопчак! Але до різниці між мовами ми ще не дійшли. Крім того, про це я розповім тобі іншу оповідку. Кращу від твоєї, що в книжці.

Я відніс "Щорічник" назад у вітальню.

Ми перейшли вулицю, на якій, сердито цвіріньканочи, спурхнули три горобці, й піднялись по драбині в токарню, до Шкіряної Лізбет. Прадідусь уже хотів був поставити свою дошку до інших списаних віршами, та раптом примружив очі, придивився до дошки зблизька й запитливо глянув на мене:

— Ти що, ставиш моїм віршам оцінки?

— Ні, прадідусю, а що?

— Ось тут під віршем стоїть "три-чотири".

— Ага! Це горішня бабуся! — переможно вигукнув я.

— Що це означає?

— Я, прадідусю, вже давно догадувався, що вона потай цікавиться віршами!

— Господи! — щиро жахнувся прадідусь. — Що це ти вигадав, Хлопчак! Коли твоя горішня бабуся почне віршувати, це буде так, ніби риба захотіла літати!

— А є летючі риби, прадідусю!

— Бувають, бувають! Але ж твоя горішня бабуся — не летюча риба! Скоріш уже долішня бабуся! Про ту я б повірив!

— Помиляєтесь, прадідусю, ще й дуже! Долішня бабуся як вогню боїться віршування. Ви ж знаєте, яка вона весела й мила. Але думати вона любить не дуже. А горішня бабуся не така весела, зате думає більше!

Прадідусь здивовано глянув на мене й сказав:

— Таке мале, а вже таке розумне!

Потім він звів розмову на інше й почав шукати оцінок на всіх дошках. І справді, під усіма віршами стояли цифри. Я дістав п'ятірку за "Химерного шпака", а прадідусь — за вірша про яхту. А взагалі здебільшого стояли четвірки й часом "три-чотири".

— Ну, коли ці оцінки справді ставила горішня бабуся, то вона дещо тямить у віршуванні! Але я не повірю, не повірю нізащо!

— А я вам доведу!

— Ну що ж, Хлопчак, я буду радий. Мені ще тільки вісімдесят чотири роки, я ще можу вчитися розуму…

Говорячи, прадідусь виймав із-за шафки для інструментів довгасті дерев'яні таблички різної форми, з написами, і приставляв їх до лави. То були таблички з назвами суден — колись їх прикріплювали до корабельного носа.

— Звідки вони у вас, прадідусю?

— Ці таблички я сам вирізьбив і розмалював. Але вони не вигадані: я копіював таблички з назвами справжніх суден, коли

був юнгою в Гамбургу. По цих табличках я розповім тобі про твого двоюрідного діда Арнольда Рікмерса.

— Це той дядько Арнольд, що був у Гамбургу капітаном порту?

— Так, Хлопчак, той самий дядько Арнольд. Бач, він теж знався на мові!

Прадідусь вийняв з-за шафки останню табличку, дуже довгу, напис на ній був: "Гамбурзька громада".

— Отак, — мовив він. — Тепер я можу почати оповідку про дядька Арнольда Рікмерса. Сядь на стружки, щоб краще бачити таблички. Через ці таблички я, як виняток, розкажу тобі оповідку тут, нагорі.

Як цікаво! Я сів на купу м'яких стружок, і прадідусь за допомогою табличок розказав мені таку оповідку:

ВЕСЕЛИЙ КАПІТАН ПОРТУ

Капітан порту — це неабияка персона, а коли це ще й капітан величезного гамбурзького порту, можна сказати не вагаючись, що це велика людина. Багатьох колишніх капітанів гамбурзького порту й досі пам'ятають у народі. Але жоден із них не зостався в пам'яті гамбуржців так, як капітан Арнольд Рікмерс.

До того він був капітаном корабля й плавав здебільшого з Гамбурга до Південної Америки. Та якось його пароплав попав у великий шторм, на ньому звалило щоглу, і Арнольд Рікмерс позбувся лівої ноги. Відтоді він уже не міг ходити в далекі плавання. Але він був добрий моряк, підготований в усіх

питаннях мореплавства, і його в п'ятдесят років призначили капітаном гамбурзького порту.

Його дружина Теодора — він називав її просто Тео — дуже зраділа новій чоловіковій службі, бо сподівалася, що тепер капітан частіш буватиме дома. Та вона, на жаль, помилилась. Бо раніш, коли капітан після кожного рейсу діставав кілька тижнів відпустки, вона весь цей час мала його для себе. А тепер він день у день бував у порту, і вона не раз зітхала: "Тепер у тебе дві дружини, Арнольде: гавань і я, і мені здається, що гавань ти любиш дужче".

Звичайно, капітан казав, що це дурниця. Порядкувати великим портом — для цього треба більше часу й праці, ніж щоб утримувати в порядку кухню. Там є причали з кранами, склади, катери, річкові судна. А головне — великі океанські пароплави, що їх вводять до гавані й виводять із неї потужні буксири. Крім того, він має дбати про паспорти для чужоземних моряків та про хитромудрі справи митниці.

"Все це — в моїх руках", — мовив капітан не без гордості, а потім показав дружині список великих суден, що мали прибути наступного дня до гамбурзького порту. У тому списку були французький пасажирський пароплав "Наполеон", двоє суден, що ходили до островів Північного моря — "Королева Луїза" та "Хай щастить" — і великий рятувальний буксир "Буря".

Капітанова дружина засміялась, побачивши той список, і сказала:

"З цих назв можна скласти цілу фразу".

"Як це?" — спитав капітан Рікмерс.

"Як переставити їх, — відповіла дружина, — то можна сказати: "Буря на Наполеона, і хай щастить королеві Луїзі!"

Ця думка дуже потішила капітана порту, бо він був уже в таких літах, коли чоловіки знову починають читати казки й розважатись кумедними іграми.

"А ти знаєш, Тео, — сказав він, — якщо судна прибудуть одночасно, я справді зможу розставити їх у такому порядку, щоб утворилась ця фраза. Але звідки взяти інші слова? Адже нема таких суден, що називались би "На" чи "І"!

"А чого не назвати так буксири? — підказала дружина. — Адже вони шмигають між пароплавами в гавані, достоту як маленькі слова в реченні між великими!"

"Ну, ти ж і придумаєш!" — сказав капітан і заговорив про щось інше.

Але наступного дня, коли він дивився зі своєї заскленої вежі на гамбурзький порт і бачив, як до гавані одне за одним входять судна "Буря", "Наполеон", "Хай щастить" і "Королева Луїза", йому згадалася дружинина думка, і весь наступний тиждень він раз у раз ловив себе на тому, що пробував скласти фразу з назв прибулих суден.

Коли буксири підводили до причалів гамбурзькі пароплави "Моряцький привіт" та "Бургомістр Росе", капітан мурмотів: "Моряцький привіт бургомістрові Россу!"

Коли привели для ремонту пожежні судна "Ніч" і "Світло", він посеред ділової розмови раптом сказав: "Крізь ніч до світла!" Судновласники, з якими він саме розмовляв, здивувались і не знали, що й подумати.

Мало-помалу отаке складання фраз зробилось у нього невідчепною звичкою, і найкумедніше було те, що весь персонал гамбурзького порту заразився нею. Коли одного дня на верфі поставили ремонтувати великі кранові судна "Воля", "Сила" і "Влада", докери, сміючись, гукали: "Воля дає силу і владу!"

Коли біля митного причалу пришвартувалися пасажирські пароплави "Зірка", "Ріо", "Промінь" та "Одеса", митники перемовлялися з усмішкою: "Зірка над Ріо, промінь для Одеси!"

Зрештою таким складанням фраз заразилося все місто, і ще ніколи мореплавських повідомлень у газеті не читали так пильно, як тоді, коли кожен гамбуржець намагався скласти фразу з назв прибулих суден.

І ось настала пора спустити зі стапелів нову серію буксирів. Усе було готове для цього. Тільки назв новим білим пароплавчикам іще не дали. Не могли вирішити: дати їм назви міст, чи квіток, чи риб. Тому питали думки в кожного. Між іншим, спитали й капітана порту Арнольда Рікмерса. І капітанові згадалося те, що придумала його дружина.

"Панове, — сказав він. — Ви знаєте, що наше місто вже два тижні розважається, складаючи з назв прибулих кораблів цілі фрази. Знаєте й те, що найбільш вдалими з них розважають гостей міста, коли катають їх по гавані. Зробіть же людям приємність — полегшіть їм таке складання. Назвіть буксири "Для", "За", "На", "Під", "Перед", "І", "Та", "Або". Це буде одна з принад нашого порту".

Керівники буксирного пароплавства сторопіли. А потім гучно зареготали. Всі вони були в тому віці, коли чоловіки знову починають читати казки та розважатись кумедними

іграми, а тому сприйняли капітанову пропозицію цілком серйозно.

Того дня, коли мали "хрестити" буксири, половина міста, як звичайно, була в порту. Як то завжди буває під час спуску кораблів на воду, безкоштовно частували пивом, копченими ковбасами й гамбурзькою юшкою з вугрів. Тільки саме "хрещення" було для всіх глядачів величезною несподіванкою.

Тео, дружина капітана. порту, розбила пляшку шампанського об форштевень першого буксира й голосно вигукнула: "Називаю тебе "Крізь". Люди здивувались, А коли пані Теодора Рікмерс оголосила інші назви, по черзі вигукуючи: "Називаю тебе "І", називаю тебе "Без", називаю тебе "Біля", — всі стали перезиратись і перемовлятися: "Химерні "хрестини", еге?"

Та декотрі вже зрозуміли, нащо буксирам дають такі дивні назви, і відтоді ці люди щодня приходили в порт дивитись, як прибувають судна. І четвертого дня після спуску буксирів на воду це завзяття було винагороджене. Бо два буксири саме втягували до гавані два пароплави. Один називався "Місто Бремен", другий — "Широкий шлях". Для цих пароплавів капітан порту відрядив буксири "Через" і "Є". Отож люди, що стояли на причалах із великими біноклями в руках і читали по порядку ці назви, складали їх у фразу: "Через місто Бремен є широкий шлях". А прочитавши, захоплено сміялись, передавали біноклі сусідам і виспівували на весь голос: "Через місто Бремен є широкий шлях!"

"Гамбурзький ранковий вісник" надрукував цю фразу наступного дня на першій сторінці. Ще там було зазначено, що ідея пана Арнольда Рікмерса "просто чудова" і що складання фраз із назв щойно прибулих суден напевне принадить до Гамбурга дуже багато туристів.

Капітана Рікмерса потішила ця похвала в газеті, і відтоді він часто приходив додому раніше та обговорював з дружиною список кораблів, що мали прибути наступного дня до порту. І майже щодня їм щастило скласти з тих назв фразу. Правда, не всі вони бували такі гарні, як першого дня. А проте бували приємні несподіванки, і не минало дня, щоб на пірсах та причалах порту не юрмилось півсотні, а то й сотня людей з біноклями, що спостерігали прибуття пароплавів. Дійшло до того, що декотрі готелі в гавані вивісили оголошення: "Кімнати з видом на прибуття суден. Видаються позичкове біноклі".

Одної весняної неділі, коли до гавані насунули сотні цікавих, капітанові порту пощастило скласти навіть невеличкого віршика:

В Амстердам через Гавану

Шлях із Ріо капітану.

Ця заримована фраза так потішила гамбуржців, що вони гучним радісним криком вітали вервечку суден, які повільно входили до гавані. А коли ще й капітан порту з'явився на другому поверсі своєї заскленої вежі, вони замахали йому руками й залунали оплески. "Ранковий вісник" другого дня надрукував цілу статтю з заголовком: "Гамбург ушановує капітана порту".

Ті фрази, що їх капітан Рікмерс складав із назв кораблів та буксирів, стали незабаром однією з дивовиж Гамбурга, і йому часом навіть надавали в розпорядження те чи інше судно, щоб він міг скласти таку фразу для якихось надзвичайних гостей.

Капітан із дружиною виявляли в цьому неабиякий хист. Наприклад, одного дня, коли по гавані катали ста двадцятьох

учителів давньогрецької мови, учасників з'їзду, вони спромоглися навіть скласти рядок гекзаметра, і то з самих назв пароплавів, не скориставшись навіть буксирами. Товариство викладачів грецької мови за це нагородило його пам'ятним знаком з написом "За Елладу", який. присуджується тільки раз на рік.

За час своєї служби капітан Рікмерс одержав ще багато орденів та інших відзнак; крім того, його обрали почесним громадянином Гамбурга й Амстердама та членом "Товариства німецької мови".

Та не треба думати, що за складанням таких фраз він занедбував свої капітанські обов'язки. На службі він був дуже точний і сумлінний, і коли був зайнятий важливішими справами, то часто пропускав навіть чудові нагоди скласти фразу. Але час від часу однаково складав щонайзабавніші фрази і таким чином спонукав майже всіх гамбуржців так цікавитися своїм портом, як іще ніколи.

Коли капітан Рікмерс у шістдесят п'ять років пішов на пенсію, весь Гамбург сумував, прощаючись із ним. Усі газети надрукували статті, в яких висловлювали жаль, що його не буде, а бургомістр із сенатором віддали йому офіційний прощальний візит, коли він востаннє порядкував життям величезного гамбурзького порту зі своєї заскленої вежі.

Новий каштан порту був чоловік молодий і честолюбний; він не любив забавок і домігся, щоб усі тридцять буксирів перейменували й не складали більше ніяких фраз. Відтоді буксири називались уже не "Від", "Із", "До", "Після", а "Обов'язок", "Вірність", "Честь", "Обачність" та "Завзяття".

Але "Спілка християн-мореплавців" дбайливо зберегла таблички з давніми назвами, і коли капітан Рікмерс зі своєю дружиною Теодорою святкували золоте весілля, молоді матроси склали з таких табличок вітання подружжю в садку перед капітановим будиночком.

А коли капітан у вісімдесят років помер, за його труною йшли тисячі гамбуржців і його могилу теж прикрасили табличками, їх і досі можна побачити на одному гамбурзькому кладовищі. А на надгробку є такий напис:

Капітана, що під дубом

Цим високим спочиває,

Як людину добру й мудру

В місті кожен пам'ятає.

Скінчивши оповідку, прадідусь прихилив останню табличку до стіни й сказав:

— А тепер допоможи поставити їх назад за шафку!

Я підвівся з купи стружок і почав подавати таблички прадідусеві, а той запихав їх за шафку. За роботою ми розмовляли про дядька Арнольда та його фрази.

— А як ти гадаєш, — спитав прадідусь, — якого буксира найчастіш уживав дядько Арнольд складати фрази?

— Мабуть, буксира "І"!

— Точно! А як ти вгадав?

— Бо наш учитель каже, що ми вживаємо це слово в. шкільних творах надто часто.

— А чому, як ти гадаєш?

— Бо воно всюди підходить!

— Звичайно, підходить. І я тобі поясню чому: бо словом "і" можна поєднати найнеймовірніші речі. Наприклад, можна спокійно сказати: "Корона і маринований оселедець". Або: "Комар і носоріг". Або: "Парасолька й сім омарів". А спробуй-но те саме із словом "або". Звучатиме зовсім не так: "Корона або маринований оселедець". Так ніхто не скаже. Та й "Парасолька або сім омарів" — теж не звучить. Тільки слівце "і" може з'єднати що завгодно й з чим завгодно. Інші маленькі слівця — вужчі фахівці. Одні стосуються тільки часу, як наприклад, "поки" чи "коли", інші — місця, як-от: "тут", або "там", або "сюди" чи "туди". А декотрі наводять причину.

Прадідусь уже запхав за шафку табличку й випростався, закректавши.

— В моїх літах навіть нахилятись важко, — зауважив він. — Сядьмо тепер та повіршуймо трохи.

— Добре, прадідусю! Може, про всілякі слова, які є на світі?

— Згода, Хлопчак, — сказав прадідусь і, випнувши нижню губу та примруживши очі, взяв чисту дошку.

Я не хотів перебивати йому думок, а тому навшпиньки підійшов до стосика чистих дощок. Та раптом він вигукнув:

— У мене є дві думки! Одна для себе, а друга для тебе!

— Які ж це думки, прадідусю?

— Слухай уважно: я складу вірша про три країни. В одній можна говорити самими іменниками, в другій — самими дієсловами, а в третій — самими сполучниками.

— Чудово! А якого ж вірша маю скласти я?

— Дуже довгого! Візьми якусь фразу — наприклад: "Хатка мишенятка", — і додавай до неї по кілька слів, щоб урешті вийшла дуже довга фраза!

— Так хіба ж вона заримується, прадідусю?

— Коли почнеш розумно, то заримуєш! Можна скласти вірша із запитань і відповідей. Тоді рими наче самі приходять!

— Ну гаразд, прадідусю, я спробую!

Ми сіли кожен у своєму кутку з дошкою та теслярським олівцем і заходились віршувати.

Спочатку все йшло чудово. Але потім віршування пішло важко. У прадідуся теж, здається, були свої труднощі. Він підвівся й почав ходити туди й сюди, а коли помітив, що і я затнувся, то раптом спинивсь переді мною й сказав:

— Ох, Хлопчачок, ми, здається, заблудились у наших віршах. І тепер за деревами не бачимо лісу. Може, поміняємося? Ти допишеш мого вірша, а я — твого.

— От добре! Я згоден!

Ми помінялись місцями, кожен перечитав чужого вірша, а тоді взялись дописувати їх так завзято, що менш як за десять хвилин упорались.

— Розумієш, — сказав прадідусь, — у віршуванні не можна напружено вимудровувати рядки, як робили ми в першій половині своїх віршів. Треба завжди ніби трошечки гратися, щоб ця гра тішила, тоді вірші попливуть легко.

— Кому починати? — спитав я.

— Сьогодні тобі, Хлопчак!

І я прочитав нашого спільного вірша про три країни:

А

В А-ландії жив Адерах,

Король народу азів,

Що мали персні на руках

І намиста з топазів.

Пекли з картоплі деруни

Й варили юшку з кільки,

А розмовляли всі вони

Іменниками тільки.

Бувало, аз кричить: "Мороз!",

"Спекота!" — нарікає,

Та ще не чули, ніби хтось

Там "мерзне" чи "впріває".

Б

В Бе-ландії жив Бердомах,

Владар народу брорів;

Вони ходили в ковпаках

І в капцях без підборів.

Ті брори, як то вже бува,

Також свій клопіт мали:

Вони самі дієслова

В розмові уживали.

"Мороз" чи "спека" — слів таких

В тім краї не водилось,

"Замерз", "упрів" — отак у них

Одвіку говорилось.

В

В Ве-ландії жив Візорах,

Великий герцог ведів,

Що всі держали у клітках

Приручених ведмедів.

Усе було у них чудне,

Й химерну мали мову:

Займенник — слово головне,

Прийменник — додаткове.

В тепло кричали всі: "Я — за!"

В холодний день: "Я — проти!"

І жоден схвально не казав

Про суш, вітри та сльоти.

Та сталась в місяці маю

Пригода нещаслива:

Пройшла у кожному краю

Страшенна з громом злива.

І азів сік густенний град,

А брорів громом било,

А ведів ледь не всіх підряд

В калюжах притопило.

А після тої бурі три

Змішалися народи,

І де раніше жив котрий,

Тепер добрати годі.

До азів веди враз прийшли,

До ведів збіглись брори,

Зате вже ази зайняли

В Бе-ландії всі гори.

Всі три народи почали

Кордони геть стирати,

А потім за мету взяли —

Слова трьох мов змішати.

Відтоді в краї завели

Такий звичай здоровий:

Вживають і старі й малі

Усі частини мови.

Яку ж науку ці рядки

Нам можуть підказати?

Без дружби всі ми — черепки

З розбитого горняти.

— Чудово ти довів до кінця мого вірша! — сказав прадідусь. — Нічого не треба й пояснювати, кожен зразу помітить, що всі слова у фразі важливі — і малі, й великі.

— А тепер прочитайте, як ви дописали мого мишачого вірша, прадідусю!

— Зараз прочитаю.

Прадідусь трохи відсунув дошку від очей, примружив їх і прочитав:

Хатка мишенятка

Я знаю мишенятко,

Є в мишенятка хатка.

Така гарненька хатка

В малого мишенятка.

Ви хочете спитати,

Яка завбільшки хата?

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

Така гарненька хатка

В малого мишенятка,

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

Ви хочете спитати,

Із чого тая хата?

Вся хатка дерев'яна,

Покрівля череп'яна.

Така гарненька хатка

В малого мишенятка,

Вся хатка дерев'яна,

Покрівля череп'яна,

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

Ви хочете спитати:

А де стоїть та хата?

Стоїть вона на полі,

Де паші є доволі.

Така гарненька хатка

В малого мишенятка,

Стоїть вона на полі,

Де паші є доволі,

Вся хатка дерев'яна,

Покрівля череп'яна,

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

Ви хочете спитати,

Де поле те шукати?

За лісом, коло річки,

Там, де ростуть порічки.

Така маленька хатка

В малого мишенятка,

Стоїть вона на полі,

Де паші є доволі,

За лісом коло річки,

Там, де ростуть порічки,

Вся хатка дерев'яна,

Покрівля череп'яна,

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

Що ж видно з тої хати

Малому мишеняті?

Із хати видно луки,

Дуби, ялини й буки.

Така гарненька хатка

В малого мишенятка,

Стоїть вона на полі,

Де паші є доволі,

За лісом коло річки,

Там, де ростуть порічки,

Із хатки видно луки,

Дуби, ялини й буки,

Вся хатка дерев'яна,

Покрівля череп'яна,

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

А вам цікаво знати,

Як мишенятко звати?

Звуть мишенятко Томом,

Воно зве хатку домом.

Така гарненька хатка

В малого мишенятка,

Стоїть вона на полі,

Де паші є доволі,

За лісом коло річки,

Там, де ростуть порічки,

Із хатки видно луки,

Дуби, ялини й буки,

Звуть мишенятко Томом,

Воно зве хатку домом,

Вся хатка дерев'яна,

Покрівля череп'яна,

Та хатка невеличка —

З гніздо перепелички.

— Ой лишенько, прадідусю! — вигукнув я. — Фраза вийшла така довга, як морська змія.

— Але, щиро кажучи, таких довгих фраз в оповідках не повинно бути. Бо це вийде так, ніби ти на невеличкий човник наклав вантаж цілого пароплава. Тож човник, ясна річ, потоне. Так не годиться. Котра година?

— Скоро дванадцята!

— Час обідати! Бери свою дошку, ходімо додому.

Вдома, у горішньої бабусі, пахло гороховою юшкою, і це мені не сподобалось. Бо я не люблю горохової юшки. Я зайшов з обома дошками в кухню, приставив їх до буфета й невесело принюхався до плити. Виявилося, що на закуску буде фруктовий пудинг, і це трохи заспокоїло мене.

Бабуся через плече спитала, які вірші ми складали, і я розповів їй, що ми віршували вдвох — один починав, другий кінчав.

— А хіба можна й так? — здивувалась горішня бабуся, мішаючи горохову юшку.

— Ще й як можна, бабусю! Бачте, поет часом може заблудитись у власних віршах. Тоді він починає напружено

вимудровувати рядки, а це недобре. Треба завжди ніби трошечки гратися, щоб ця гра тішила, тоді вірші попливуть легко.

— Щира правда, — зітхнула горішня бабуся. — Це я добре знаю.

— А, то ви теж віршуєте? — спитав я.

— Таке вигадав! Хто ж мовить про віршування? Я говорю про куховарство! Йди до вітальні, обід зараз буде готовий.

Я вийшов з кухні набурмосений, і зразу по тому горішня бабуся подала до вітальні обід.

Я давився гороховою юшкою, а щоб бабуся цього не помітила, говорив про віршування. Прадідусь теж підтримував розмову з усієї сили, бо він хотів вивідати, чи бабуся щось тямить у віршах.

— Нашою мовою трохи легше віршувати, ніж іншими! — зауважив він.

— Чому це? — спитала горішня бабуся.

— Бо в нашій мові слова можна переставляти на всякі лади.

— Не розумію, — буркнула бабуся.

— А ось ми зараз випробуємо! Візьміть, наприклад, таку фразу: "Горохова юшка — дуже поживна їжа для родини".

— Щира правда! — погодилась бабуся і скоса зиркнула на мене. Я примусив себе хутенько проковтнути три ложки юшки. А прадідусь сказав:

— Спробуймо змінювати фразу, переставляти слова!

Поки прадідусь і горішня бабуся набирали собі по другій тарілці юшки, я, зітхнувши з полегкістю, поклав ложку й почав перебудовувати речення:

— Горохова юшка — поживна їжа для родини. Горохова юшка для родини — поживна їжа. Горохова юшка — поживна родинна їжа. Поживна їжа для родини — горохова юшка. Для родини горохова юшка — поживна їжа. Для родини…

— Годі, а то відіб'єш мені апетит! — гукнула горішня бабуся. — Вже кишки в животі перевертаються. І взагалі за столом щоб ні слова про віршування. І щоб юшку виїв до дна, а то солодкого не дістанеш!

Довелося знову брати ложку й давитися юшкою. А прадідусь зловтішне поглядав на мене. По-перше, тому, що я мусив доїдати юшку, а по-друге — бо тепер мав за доведене, що горішня бабуся не знається на віршуванні.

Але щодо цього я мав іншу думку. За пудингом виявилося, що я не помилився. Бо прадідусь сказав:

— Фруктовий пудинг — дуже смачний. Але для віршів він не годиться.

І тоді горішня бабуся здивувала його, відповівши:

— А я читала в "Гамбурзькому листку для чужоземців" вірша нижньонімецькою говіркою, що так і називається: "Фруктовий пудинг"!

— Шкода, що ти не знаєш його напам'ять, — насмішкувато сказав прадідусь.

— Чом не знаю? Знаю! — гукнула бабуся. І справді — проказала напам'ять довгого вірша, в якому раз у раз повторювалися слова: "Фруктовий пудинг, фруктовий пудинг!"

Поки вона декламувала того вірша, прадідусь весь час держав перед собою наповнену ложку, не підносячи її до рота.

Горішня бабуся, звичайно, помітила це — і, тільки-но доказавши вірша, сказала:

— Та їж, нарешті, пудинг! Ти мені зовсім голову заморочив! Відколи ви з Хлопчаком віршуєте, то почали жахливо поводитись за столом. Від завтра щоб за їжею ні слова! Затямте! Добру їжу треба шанувати так само, як вірша.

— Ох ти господи! — вигукнув прадідусь. — Які розумні речі говоряться часом у цьому домі!

Він важко встав з-за столу, і обід скінчився.

Я хотів був допомогти бабусі прибрати зі столу, але вона погнала нас, чоловіків, назад до нашого Содому і Гоморри, бо в кухні воліла бути сама.

Прадідуся так здивувала її поведінка, що він забув узяти наші дошки. І я теж забув. Але я забув навмисне, бо хутенько прослизнув до кухні й глянув, чи не поставлено ще оцінок.

У коморі прадідусь сказав:

— Я вже шістдесят два роки знаю твою горішню бабусю, Хлопчак, але що вона знає напам'ять вірші з "Гамбурзького вісника для чужоземців", сьогодні довідався вперше!

Похитавши головою, він сів на ослінчик, підтяг до себе старого кошика для білизни, взяв у руку широкого короткого ножа і заходився вирізати коркові поплавці для Крішона Кульги. І зразу примружив очі й випнув нижню губу. Тому я тихенько сів на стосик коркових плиток і став чекати оповідки.

І прадідусь почав, без довгого вступу, нову оповідку. Вона називалася:

СТОНОЖИЧ І ЖУК-СКАРАБЕЙ

У вогкому закутку садка, де ростуть мокрець та незабудки, жив самотній стоножич на ім'я Томас. Жуки, черв'яки, слимаки та інша жива дрібнота в околиці дуже шанували його, бо він мав добре серце, прегарні манери й чарівну ходу. Годі описати словами, як легко й граційно Томас переставляв свої дев'яносто шість ніг. (Чотири ноги він, на жаль, утратив невідомо де.) Здалека й зблизька збігалась та дрібнота подивитись, як він відбуває свою славнозвісну ранкову прогулянку між своєю ніркою в землі та молоденькою берізкою.

Томас не дріботів, не виступав, не марширував і не плазував. Він ніби котився на оксамитових коліщатках — така плавка, тиха й граційна була його хода.

Одного дня в садку з'явився жук-скарабей, що мав звичку лічити, вираховувати, досліджувати та виміряти. Коли Томас вийшов на свою прогулянку, той скарабей біг за ним на

відстані трьох своїх довжин аж до берізки й назад до нірки, потім сховався під грибом і на цілих три дні заглибився в надзвичайно складні обрахунки.

На третій день жук закінчив ті обрахунки і негайно подався до Томаса, щоб сказати йому результат.

"Шановний пане стоножичу, — сказав він. — Ви знаєте, що ваша хода славиться серед живої дрібноти?"

"Це в мене спадкове, — скромно відповів Томас. — Мій батько був відомий скороход, а мати — директриса комарячої балетної трупи. Моя хода — це просто успадкований хист".

"Помиляєтесь, — відказав скарабей. — Ваша хода, любий мій, — це шедевр розрахунку. Вона тому така гармонійна, що вам бракує чотирьох ніжок".

"Тобто як?" — здивувався Томас.

"А ось послухайте. Це дуже проста річ. Звичайна стонога спочатку переставляє ніжки від першої до шостої, потім від сьомої до дванадцятої, потім від тринадцятої до вісімнадцятої, потім від дев'ятнадцятої до двадцять четвертої, потім від двадцять п'ятої до тридцятої, потім… Але ви вже зрозуміли, правда?"

Томас кивнув головою трохи розгублено, бо він, щиро кажучи, не зрозумів ні слова.

"А останні ніжки, від дев'яносто сьомої до сотої, — провадив жук, — ці останні ніжки звичайна стонога тягне, бо чотири не ділиться на шість. Адже рух ніжок стоноги — це є практичне застосування подільності на шість. І тому набути

гарної ходи може тільки та стонога, ніжки котрої діляться на шість. Розумієте, правда?"

Томас кволо, безтямно кивнув головою.

"Рух ваших ніжок, — сказав жук, — рух ваших ніжок — це шедевр математики. Бо ви спочатку переставляєте ніжки від першої до третьої. Дуже розумно: адже дев'яносто шість ділиться на три. Ви мене розумієте, правда ж?"

Томас ледве спромігся кивнути, так спантеличився.

"Таким чином ви переставляєте чотирнадцять разів по три ніжки, далі двічі по шість і нарешті знову чотирнадцять разів по три. Це такий дивний, надзвичайний спосіб, що я негайно мушу повідомити про нього вчених жуків. Бувайте здорові!"

Скарабей побіг собі, а стоножич Томас лишився з очманілою головою в своїй нірці. Він мурмотів: "Тричі по чотирнадцять... Ні, чотирнадцять разів по три, шість разів по дві... ні, двічі по шість... чи все-таки шість разів по дві? Що він сказав? Як же це?"

Сердешний стоножич зовсім збився з пантелику. Він сидів удома й мурмотів числа до полудня, марно намагався перелічити власні ноги, позбувся апетиту і аж надвечір наважився вийти на свіже повітря.

Та що це, господи боже? Ідучи, Томас перевалювався з боку на бік, шкутильгав, спотикався, волочив ніжки і, пройшовши ледве півметра, вже так утомився, що не міг іти далі й насилу заліз у свою нірку. Весь цей час він думав про скарабеєві обрахунки, почав рахувати свої ніжки й стежити за їхнім рухом, а ходити зовсім розучився.

Звістка про нещастя із стоножичем зі швидкістю вітру розійшлася серед живої дрібноти. Жуки, слимаки та черв'яки приходили втішати його й радити, як вилікуватись. Та ні сік із молочаю, ні пилок із мокрецю, ні чебрець, ні кріп не допомогли Томасові.

Його дев'яносто шість ніжок, що на них він досі так граційно ковзав по землі, раптом стали для нього проблемою. Вони переплутувались і зачіпались одна за одну при кожному кроці, і врешті він, зовсім занедужавши, перестав виходити надвір. Лежав сумний у своїй нірці, і вся дрібнота гадала, що близький його кінець.

Та одного ранку, коли Томас виповз із нірки на сонечко, він побачив між незабудками молоденьку стоніжку, що рухалась майже так само граційно, як він у найкращу свою пору. І в ритмі своєї ходи прегарно співала таку пісеньку:

Три по шість — це вісімнадцять!

Треба день у день вправляться,

Поки виробиш ходу.

П'ять по шість — це буде тридцять,

На траві роса іскриться,

Глянь — по квітах як я йду!

При звуках цієї пісеньки серце стоножича аж застрибало в грудях. Стежачи очима за прекрасною стоніжкою, він теж почав вихилятись у ритмі пісні, і несподівано стоножич Томас став легконоге ковзати по землі, як у найкращі свої дні. Тільки

хода його була тепер іще граційніша, ніж дотi. Він просто-таки плив над землею — такі плавні були його рухи. Поплив поруч прекрасної стоніжки, чемно відрекомендувався їй і почав підспівувати:

П'ять по вісім буде сорок,

Ми зуміли дуже скоро

Нашу пісеньку знайти.

Шість по вісім — сорок вісім,

Вдвох ідімо лугом, лісом,

Ми до пари — я і ти!

Дві з половиною години стоножич із стоніжкою кружляли, співаючи, по садку, і вся жива дрібнота в околиці захоплено дивилась на них. Тільки скарабей-математик сердито ворушив рогами, бо тепер Томас переставляв ніжки зовсім не так, а куди складнішим способом. І тому жук попросив стоножича рухатися трохи повільніше, щоб можна було краще спостерігати їхній рух. Але Томас відказав: "Я не маю часу на математику. Я щойно заручився!" І поплив зі своєю стоніжкою далі, а врешті одружився з нею під червоно-білою парасолькою мухомора.

Докінчивши оповідку, прадідусь уже мовчки вирізав далі коркові поплавці.

Нарешті він поклав ножа в кошик і сказав:

— Мораль у цієї оповідки досить дивна: "Вчись, як треба писати. Та коли пишеш, забудь про цю науку!"

— Це ж так, як у плаванні, прадідусю: спочатку треба навчитись, як рухати руками й ногами, але потім ними треба рухати не думаючи! А то марна буде наука. Пливтимеш погано й можеш потонути. Хіба ж ні?

— Добре порівняння! І коли ходиш, і коли пливеш, і коли пишеш — завжди те саме: спочатку навчись, а потім наважся, і все піде добре!

— А хіба цього не доводить і ваш вірш про чаклуна Корілло, прадідусю?

— Ні, Хлопчак, цим віршем я доводжу щось зовсім інше. Але воно теж стосується сюди. Ану прокажи вірша! Ти ж пам'ятаєш його?

— Аякже! Від початку до кінця.

І я почав:

Чаклун Корілло

На світі жив один чаклун —

Корі, Кора, Корілло.

Він у чорнильниці сидів

І чаклував з чорнилом.

Коли ним хтось писав листа

Злости, злоста, злостиво,

Перо виводило не те,

Що думав він у гніві.

Писав до сина чоловік

З Тільзі, з Тільза, з Тільзіта:

"Гультяю, довго будеш ти

Ганьбу мені робити?"

Перо ж виводило у ту

Хвили, хвала, хвилину

Такі примирливі слова;

"Ти молодець, мій сину!"

Тоді всміхнувся наш чаклун

Корі, Кора, Корілло.

Чорнильницю він переплив,

Сьорбнув ковток чорнила.

А то писав один поет

В столи, в стола, в столиці,

Які у нашому краю

В троянд рожеві лиця.

Такий він захват виливав

У слі, у сла, у слові!

Готова ж пісенька була —

Про буряки столові.

Тоді всміхнувся наш чаклун

Корі, Кора, Корілло,

Чорнильницю він переплив,

Сьорбнув ковток чорнила.

Декрет почав один король

Складі, складу, складати:

"Того, хто з мене кепкував,

Укинути за грати!"

А потім сам же прочитав

Декрі, декра, декрета:

"Того, хто з мене кепкував,

Я маю за поета!"

Тоді всміхнувся наш чаклун

Корі, Кора, Корілло,

Чорнильницю він переплив,

Сьорбнув ковток чорнила.

Як ти не віриш, що таке

Бува, буві, буває,

То спробуй сам; і, може, це

Тебе переконає.

— Ну, Хлопчачок, ти втямив, хто такий чаклун Корілло?

— Чортик із чорнильниці!

— Так, звичайно, він! Але, власне, це й щось інше, а саме: добрий дух нашого розуміння й поміркованості.

— Тобто як, прадідусю?

— А подумай сам: ось наш чоловік із Тільзіта. Він розсердився на свого сина. І хоче написати йому гнівного листа. Але, взявши перо в руку, раптом збагнув, що син, власне, не зробив нічого страшного, він просто дуже молодий, а взагалі славний хлопець. Враз виринає Корілло, дух розуміння та поміркованості, і замість гнівного листа виходить приязний із легеньким дружнім докором.

Або візьми поета. Він хотів написати чудесного вірша про трояндові личка та лілейні коси. Але, віршуючи, помітив, що багато краще знає бокаті, поживні буряки…

На жаль, прадідусь не зміг говорити далі, бо двері до комори несподівано рипнули і ввійшов Крішон Кульга. Він спитав, чи готові його поплавці, й розповів, що в морі вже видно наш моторний катер і ввечері він прибуде до гавані.

То була велика новина. Я зразу побіг без шапки й шарфа до горішньої бабусі, сповістити її. І застав її на тому, як вона ставила під віршем про мишку п'ятірку. Але я вдав, ніби нічого не помітив, і горішня бабуся сказала:

— Я виправила тільки одне слово, написане з помилкою. Що там сталось? Чого ти так захекався?

— Катера вже видно, бабусю!

— Ой лишенько! Знову треба буде грішми трусити! Вже прибули? Ти сам їх бачив?

— Ні, я чув від Крішона Кульги! Катер прибуде ввечері!

— Ой лишенько! Раз у раз несподіванки! Повіднось мені зараз оці дурні дошки в комору! Тепер не до жартиків! І зразу

біжи принеси від пекаря Люрса тридцять гарячих булочок! А тоді йди до Ганса-Брикетника, скажи йому, що катер везе для нього вугілля! Та купи мені три пачки прального порошку! А прадідові скажи, хай швидше йде сюди! Та...

Що бабуся хотіла сказати ще, не знаю. Коли прибував наш катер, вона метушилась, як горобець у бурю. Тому я чимшвидше вибіг, приніс тридцять гарячих булочок, а тоді гайнув на берег, щоб устигнути до причалу, поки прибуде катер.

Катер, що крім мотора мав іще й вітрила, з попутним вітром уже о п'ятій годині пополудні ввійшов у гавань. Коли він із приглушеним мотором запливав у проміжок між двома причалами, я, стоячи на кінці західного причалу, широко розкинув руки й закричав:

— З прибуттям вас! Гарячі булочки чекають!

Мої дядьки Гаррі та Яспер, що стояли на палубі, засміялись. Горішній дідусь, що в товстій зеленій куртці стояв за стерном, тільки кивнув головою. Дядько Гаррі тримав у руках якусь чотирикутну скляну посудину. Тільки як катер підплив зовсім близько, я розгледів, що то маленький акваріум, у якому плавали чотири золоті рибки.

— Це для твоїх сестричок! — гукнув Гаррі. Але, на жаль, у ту ж мить ступив крок уперед, не дивлячись під ноги, перечепився через линву, похитнувся і впустив акваріума. Він гупнув на палубу, забряжчало скло. Акваріум розлетівся на тисячу скалок, і на слизьких планках палуби застрибали чотири золоті рибки.

— Рятуйте! — закричав я на всю горлянку. — Лови рибок, Гаррі! А то попадають у море!

Дядько Гаррі почав хапати руками рибок, урізався об скляну скалку, крикнув: "Ой!" — але досить швидко половив усіх рибок і поклав у кишеню. Коли катер підплив до самого причалу, він перестрибнув із поруччя на причальний трап, видерся до мене нагору, гукнув: "Біжімо!" — і помчав на своїх лелечих ногах до шинку "Джерело", що стояв недалеко від причалу. Я схвильовано хекав услід за ним. У шинку Гаррі гукнув:

— Пуншеву вазу! Швидше! Швидше! Налийте води! Ну, живо, живо, хлопці! У мене в кишені чотири золоті рибки!

Піт Джерело, шинкар, зрозумів, чого хоче дядько Гаррі. За хвильку він виніс велику кулясту скляну вазу, в якій звичайно робив пунш, але тепер наповнив її дощовою водою. Поставив вазу на стіл, і дядько Гаррі видобув по одній із кишені всіх чотирьох рибок і повкидав їх — плюсь, плюсь, плюсь, плюсь — у вазу. Слава богу — рибки були ще живісінькі! Вони спершу заметались у воді туди й сюди, та хутко заспокоїлись і почали плавати колами та хапати хлібні крихти, що їх кришив у воду Піт Джерело.

— Урятували! — зітхнув дядько Гаррі й замовив міцного грогу для себе та лимонаду для мене, а тоді розказав людям, що зацікавлено позводилися з-за столиків, про свою пригоду з акваріумом.

Усі засміялись.

Те нове прізвисько — "Гаррі Золота Рибка" — надзвичайно сподобалося всім. Ще того ж вечора і прізвисько, і всю пригоду

з рибками вже знали в багатьох оселях нашого острова. Коли я з горішнім дідусем та обома дядьками прийшов на Трафальгарську вулицю в горішньому селищі, сусіди вже почули про все, і горішня бабуся, що зустріла нас на дверях, почала нарікати:

— Ой лишенько, я вже чула від Поя Сливки, що сталося! Ти поранився, Гаррі? Як можна бути таким необережним?

Але враз вона побачила пуншеву вазу із золотими рибками, що її ніс дядько Яспер, і вигукнула:

— Таж акваріум цілий! Що ті люди плещуть?!

— Люба моя Маргарето, — зауважив прадідусь, що саме з'явився в сінях за її спиною, — це ж не акваріум, а пуншева ваза! Мабуть, у Піта Джерела позичили хлопці.

Горішній дідусь і обидва дядьки кивнули головами і повз бабусю, що не переставала нарікати, ввійшли в будинок.

Вечеря того дня була така ситна, що нею могли б наїстися сімдесят семеро голодних домовиків. Дядько Яспер з'їв яєчню з шістьох яєць із салом, а горішній дідусь висьорбав повну миску молочної юшки. Ми з прадідусем їли всього потрошку, бо коли катер прибував із материка, на столі бувало багато всяких лагомин. А насамкінець ми з'їли всі тридцять гарячих булочок, і обидва дядьки пили чорний китайський чай із великих глибоких блюдець, що їх підносили до рота обома руками. Потім вони розповіли про гамбурзький ярмарок і повиймали з матроських торб плюшевих ведмедиків та надувних гумових звіряток, що їх виграли в тирі та киданням кільця. Я одержав гумового слона, прадідусь — ведмедика завбільшки з половину

мене, а горішня бабуся — рожевий вовняний шарф, що звисав їй із шиї аж до п'ят.

— Ой лишенько, скільки ж на це знову грошей пішло! — сказала вона. Та дядько Гаррі відповів:

— Які там гроші, мамо, це все вигране!

Прадідусь тільки єхидно кахикнув: він знав, скільки грошей мусить програти моряк, щоб виграти півторби таких витребеньок. Але він розважливо змовчав, аби не хвилювати горішньої бабусі. Бо вона й так уже сиділа схилена над рахунками, хитала головою й раз у раз ойкала: "Ой лишенько!"

Привезли й новий "Моряцький щорічник". Його я зразу захопив у свої руки, щоб узяти з собою в ліжко, й раненько подався з ним нагору до спальні, в якій мав тепер спати вдвох Із дядьком Гаррі. Я сподівався, що він скоро прийде й розкаже мені про якісь пригоди в морі. Але, на жаль, він Іще пішов провідати свою дівчину, Президентову Хельгу, а коли прийшов пізно вночі додому, я вже давно спав.

ДЕНЬ П'ЯТИЙ,

у який я радо познайомлю вас із Президентовою Хельгою. В цей день показано лихі наслідки недоладно початих оповідок. І те, як треба лестити жінкам. Докладно змальовано пре-чу-дову комірчину на горищі і з подивом з'ясовано, що мій долішній дід також віршує. А закінчується день приємним почуттям, що я — багата людина.

Наступний день знову був вітряний, навіть дуже вітряний. Тому вугілля нашого катера можна було вивантажувати лише на третій день, і моя горішня бабуся та дядьки Яспер і Гаррі

використали вільний день, щоб полагодити маленьку шлюпку з катера, бо вона почала протікати. На жаль, для цього їм доводилось цілі години товктись у рибальській коморі, а це зовсім не подобалось мені й прадідусеві. Бо хіба можна розказувати оповідки й складати вірші, коли тобі заважають стук молотків, диркання пилки та шурхіт рашпилів.

— А знаєш що? — сказав прадідусь. — Ходім у долішнє селище, будемо розказувати оповідки на горищі в твоєї долішньої бабусі. Там спокійніше!

— Але ж долішня бабуся не любить віршування!

— А нащо казати їй, що ми хочемо віршувати? Ходімо!

Ми обмотали шиї шарфами, наділи свої сині шапки й потупали проти вітру вниз, у долішнє селище. Про всяк випадок ми взяли з собою два теслярські олівці. Долішня бабуся, як завжди, сиділа в Пташиній кімнаті над кросенцями й дуже здивувалася раннім гостям.

— Чому завдячую таку честь, панове? — спитала вона.

— Ми втекли від вітру, Анно, — сказав прадідусь. — Сьогодні дме, як скажений. Що це за прегарний взірець ти гаптуєш?

— Квіти, Хлопчак! — відповіла вона.

(Мого прадідуся теж, як і мене, прозивають Хлопчаком. Тільки він Великий Хлопчак, а я — Малий Хлопчак, або Хлопчачок.)

— І ти сама їх придумала, Анно?

— Аякже! Я вишиваю тільки за власними взірцями.

— Так це ж пре-чу-дово, Анно! Ти справжня художниця!

— Ет, є про що говорити, — відказала долішня бабуся задоволено. — Зробити вам лимонної шипучки?

Я, звичайно, хотів уже сказати "так", але прадідусь усміхнувся, нишком моргнув мені й заявив, що ми тільки-но пили за сніданком какао.

Потім він знову заговорив про пре-чу-дові гаптовані квіти.

— Коли ти сидиш отак у своїй Пташиній кімнаті й вишиваєш, — сказав він, — я щоразу згадую Геную, Анно! Там я бачив у одній п'єсі славнозвісну артистку, і в тій п'єсі також була кімната з опудалами пташок. Достоту як оце в тебе!

— Ну, ти ж і лестун, Хлопчак! — сказала долішня бабуся.

Прадідусь приклав руку до серця й мовив:

— Анно, я присягаюся, що не жартую. У тебе що не глянь, усе люксове. Правда ж, Хлопчачок?

— Атож, — підтвердив я, — у вас усе люксове, бабусю. А які гарні книжки! От наприклад, "Альбом з історії Німеччини".

— А що це за альбом? — удавано зацікавився прадідусь.

— Він зроблений зі справжніх сигаретних рекламок, — пояснила долішня бабуся. — Якоб сам їх понаклеював.

— Та невже, Анно! Я мушу подивитись!

— Тоді збігай принеси, — сказала мені долішня бабуся.

— Та нащо, Анно! — вигукнув прадідусь. — Такі старовинні речі треба розглядати на горищі. Саме це в твоєму домі здається мені пре-чу-довим! У Пташиній кімнаті гаптують квіти, а на горищі розглядають старовинні речі. Оце я називаю "люкс"! Ходімо, Хлопчак, веди мене нагору!

Долішня бабуся більше не посміла перечити, а тільки з найприязнішим обличчям назвала нас "шибениками" й відпустила.

Перед дверима до горища простягся й спав сенбернар Уракс. Дуже дивно, але він не почув, як ми ввійшли. Та це, мабуть, тому, що тут, нагорі, дуже гучно свистів вітер, стукотіли віконниці й деренчала черешня. Уракс довго позіхав та потягався, поки нарешті пропустив нас у двері. А потім почав стрибати на нас, лизати нам обличчя й руки і взагалі нізащо не хотів відчепитись. Тоді ми взяли його з собою на горище, наказали "ляж" і самі сіли під круглим віконцем на старому матраці. "Альбом з історії Німеччини" ми поклали на дошки з розібраного ліжка.

— Все вийшло якнайкраще, прадідусю! — сказав я.

— Так, Хлопчак, коли хочеш чогось домогтись від жінки, треба їй лестити. Але я скажу щиро: в твоєї долішньої бабусі справді є смак. Оця комірчина на горищі схожа на цілий роман. Чого лишень тут не висить, не стоїть і не лежить! Навіть мармурова голова англійської королеви Вікторії!

— Влітку вона завжди стоїть серед квітів! її взяли з англійського судна, викинутого на берег. Портрет турецького султана, що висить у вітальні, теж звідти.

— Добре, що ти згадав про султана, Хлопчак, мені це нагадало про ту оповідку, що я хотів розказати тобі сьогодні.

Прадідусь уже випнув нижню губу й примружив очі, аж раптом Уракс, сенбернар, що лежав у нього біля ніг, занепокоївся й повільно звівся на всі чотири.

— Тихо, Ураксе! Ляж! — наказав я. — В прадідуся з'явилась думка!

Але це не справило на собаку ніякого враження. Уракс щосили завиляв хвостом, уривчасто гавкнув і почав дряпати лапою двері. В ту ж мить ми почули на сходах голоси.

— Це долішня бабуся! — гукнув я, швиденько вхопив "Альбом із історії Німеччини", що лежав на дошках розібраного ліжка, і поклав собі на коліна.

В ту хвилину ввійшла долішня бабуся зі срібною тацею в руках, на якій стояли дві склянки з шипучкою й тарілка з накраяним медовим кексом.

Прадідусь, крекчучи, підвівся й сказав:

— Який чарівний другий сніданок, Анно! Постав тацю на санчата! Дозволь тебе запросити сісти на оцю пре-чу-дову матроську скриню й хвилинку побути в нашому товаристві. Встань, Хлопчак, так годиться, коли до салону входять дами!

Я слухняно підхопився.

— Ні, ні! — гукнула долішня бабуся. — Сидіть, сидіть! У мене є робота в кухні. Якоб приніс тріски. Цілих піввідра. Може, й ви з нами їстимете? Я трохи зварю, а трохи засмажу. Решту можна замаринувати!

Долішня бабуся обережно поставила тацю на санчата, а прадідусь уклонився й сказав:

— Щиро дякую, шляхетна пані, ми приймаємо ваше запрошення на обід!

— Ох ти ж і жартун! — захихотіла долішня бабуся, поправляючи мереживний комірець. Потім зробила реверанс і вийшла; Уракс, який, певно ж, не цікавився оповідками, вийшов за нею.

— А що скаже горішня бабуся, як ми не прийдемо їсти? — нагадав я прадідусеві.

— В неї доволі клопоту з моряками! Вона й не помітить, що нас нема. А тепер їж і пий, бо у мене в голові нова оповідка! Напрочуд цікава, щоб ти знав!

Ми попоїли кексу, випили шипучки й поговорили ще про те, як слід писати добру оповідку.

— В оповідці найважливіше — початок! — сказав прадідусь. — І це має довести тобі моя нова оповідка. Ти вже наївся?

— Та ще скибочку з'їв би!

— Господи! Це ж страхіття, а не апетит! Їж скільки хочеш! Але оповідку я почну, тільки як наїсися. Я не люблю розповідати тому, хто жує!

Я хутенько запхав у рот весь кекс і проковтнув по змозі швидше. Прадідусь нажахано відвернувся й нічого не сказав. Аж коли я сказав йому, що вже ситий, він знову обернувся і застогнав:

— Я завжди гадав, що людина відрізняється від вовка добрими манерами. Але на твоєму прикладі бачу, що помилився.

— Я ж так запихався тільки тому, що хотів швидше почути оповідку! Ви ж так гарно розповідаєте!

— Ох, Хлопчак, ти вже й лестити від мене навчився! Який поганий приклад я тобі подаю! Але сідай уже. Бо оповідка рветься мені з язика.

Я сів на матрац, а прадідусь — на матроську скриню, і він почав:

ОПОВІДКА ПРО ТРЬОХ ОПОВІДАЧІВ

Колись давно в місті Іскібі жило троє оповідачів, що сяк-так заробляли на прожиток своїм хистом. Щодня виходили вони на базар, щоб там знайти слухачів і, може, заробити кілька піастрів. Але в той час торгівля зі Стамбулом завмерла (бо на шляху купців підстерігала ватага розбійників), отож товари подорожчали, а грошей стало обмаль, і троє оповідачів не знали вже, як їм прохарчувати свої родини.

І тоді вони вирішили, що надалі тільки один з них лишиться оповідачем, а двоє стануть лазниками або водоносами. І домовились, потиснувши руки, що оповідачем лишиться той, котрий за наступні три дні збере собі більше слухачів, а розповідатимуть тільки оповідки про злодіїв.

Наступного дня перший оповідач, якого звали Ахмед Довгобородий, пішов на базар спробувати щастя. Він був утомлений і насуплений, бо цілу ніч думав, як же почати свою оповідку, щоб зразу принадити багато слухачів. Аж над ранок, коли вже співали півні, він придумав початок для своєї оповідки — дуже вдалий, як йому здавалось. Інші два оповідачі — Ібрагім Гарбузова Голова та Юсуф Багдадець — уже були на базарі, коли Ахмед Довгобородий розпочав свою оповідку.

"Люди добрі! — закричав Ахмед на всю горлянку, — гляньте на мене, я іскібський злодій-мастак! Я сьогодні вночі вкрав одному чоловікові волосся з голови так, що він того й не помітив, а зараз я вам розкажу, як я примудрився це зробити!"

Люди на базарі, сміючись, обступили його, бо оповідка про те, як украли в чоловіка волосся з голови, мала бути дуже смішною. Але, на лихо, в Іскібі саме ходила пошесть, від якої випадало волосся, і не один чоловік за ніч позбувся чуприни. Всі ті безволосі, — а їх на базарі було двадцятеро чи тридцятеро, — повірили, ніби Ахмед Довгобородий справді вкрав їхнє волосся. Вони зняли жахливий галас, поскидали з голови тюрбани та фески й загорлали: "Гляньте, що він з нами зробив, цей паскудний злодюга, цей проклятий харцизяка! І ще сміє вихвалятися своїми паскудствами! Ловіть його, хапайте! Хай поплатиться!"

Двадцятеро чи тридцятеро безволосих накинулись на Ахмеда, а за ними й ще багато людей — ті з обурення, а ті просто з любові до бійок.

Побачив Ахмед Довгобородий, що непереливки, та й закричав: "Стійте! Стійте! Я ж тільки хотів розказати оповідку! Я тільки прикинувся, ніби я злодій!"

"Побий його Аллах, він ще починає брехати! — заревіли безволосі. — Але, присягаємось бородою пророка, це йому не поможе!"

Вони вхопили переляканого оповідача й добряче налупцювали. Ібрагім Гарбузова Голова і Юсуф Багдадець, інші оповідачі, спробували визволити товариша й пояснити безволосим їхню помилку. Але тим уже не було впину. Ахмеда Довгобородого змолотили на гамуз, а потім потягли до перукаря, і той поголив йому голову. Ото сміху було в місті, коли потім балакали, що бідний Ахмед ніякий не злодій, що він тільки хотів принадити слухачів! Відтоді в Іскібі є прислів'я: "Коли ти вкрав волосся, то стережися лисих!"

Та Ахмед Довгобородий після пригоди на базарі став схожий на обскубаного пугача.

Другого ранку спробував свого щастя в розповіданні Ібрагім Гарбузова Голова. У місті вже розійшлася чутка, що три іскібські оповідачі побились об заклад, і цього разу на базарі зібралося чимало цікавих та насмішників. Ібрагім Гарбузова Голова уночі вирішив звернутися до слухачів із чемними словами, перше ніж починати оповідку, бо він на прикладі Ахмеда Довгобородого побачив, як важливо здобути прихильність публіки. Тому він почав так:

"Аллах хай буде з вами, друзі мої! Я Ібрагім, прозваний Гарбузова Голова, бо мені зовсім маленькому впав на голівку каганець!"

"Слухайте, слухайте! — загукали слухачі. — Він розкаже нам оповідку про гарбузову голову! Це може бути весело!"

А Ібрагім провадив: "Аллах великий! Він не тільки дав мені гарбузову голову, а ще вдмухнув над лівим оком, де живе уява, хист оповідати, щоб я розважав вас на базарі, любі друзі!"

"Що це він оповідає? — почали питати слухачі один в одного. — Куди він хилить? Нічого не добереш!"

А Ібрагім говорив далі: "Мистецтва оповідати я не вчився ніде, друзі мої. Воно впало на мене з неба".

"Мабуть, воно було в тому каганці!" — закричав один слухач, і в юрбі вперше засміялись, а Ібрагім Гарбузова Голова дуже збентежився. Він вирішив негайно починати свою оповідку, щоб його не висміяли ще раз. І тому швидко повів далі:

"Аллах великий, і Магомет пророк його! В тій оповідці, що я вам сьогодні розкажу, ідеться про незвичайного злодія!"

"Розкажи нам про того злодія, що вночі крав волосся!" — мовив хтось сміючись.

"Аллах зі мною! — гукнув Ібрагім Гарбузова Голова. — Я хочу вернутись додому живий і цілий!"

Ті, хто сміявся, були задоволені. Але інші слухачі знетерпеливились, бо й досі не почули, про якого це незвичайного злодія їм мають розповідати. Декотрі вже відійшли, декотрі голосно балакали між собою про дорожнечу та безсоромних купців, а треті знов почали під'юджувати Ібрагіма.

Один гукнув: "Розкажи нам про злодія, що крав ногами!"

Другий захотів почути про злодія, що крав вошей. Ібрагім Гарбузова Голова вже занепокоївся. Він гукнув: "Я цієї історії не знаю! Але я обіцяю вам оповідку не менш цікаву, а то й цікавішу! Вона, правда, довга, але дуже гарна. Вона починається на базарі в Багдаді, де я сам був більш як десять років тому, а кінчається тут, в Іскібі.

Це Ібрагімове оголошення розсердило людей, бо шлях із Багдада до Іскіба дуже довгий, а таку довжелезну оповідку неохота вислухувати стоячи.

Тому більшість слухачів відійшли, щоб пограти в доміно за турецькою кавою. Там принаймні можна сидіти. Тільки нечисленні лишились, та й то не для оповідки, а щоб познущатися з Ібрагіма. Вони гукали: "А що ти робив у Багдаді? Купував оливу для свого каганця?"

І знову знявся регіт, однак Ібрагім уже розсердився.

"Дурний набрід! — закричав він. — Чого ви не можете спокійно почекати, поки я почну свою оповідку? Чи вас ваш учитель недосить шмагав? Замовкніть нарешті й слухайте!"

Але натомість зчинився справжній галас.

"Ви погляньте на цю Гарбузову Голову! — кричали люди. — Він не починає своєї оповідки, а ми ще й винні, що він не почав! Де ж тут глузд?"

На Ібрагіма по-справжньому розгнівились, і раптом хтось пожбурив у нього динею. На лихо, Ібрагім сидів саме під майстернею мідника, і диня, пролітаючи, збила вивішені там три мідні каганці. Вони один по одному впали Ібрагімові на голову, так що в очах йому затанцювали спочатку зірки, потім

місяць і нарешті тридцять сім сонць; він зойкнув і почав крутитись на місці.

Тоді люди загукали: "Гарбузова Голова танцює!" — заплескали в долоні й похапалися за животи з реготу.

Тільки Юсуф Багдадець, третій оповідач, не сміявся з усіма, а вхопив Ібрагіма, що підплигував та крутився, за полу й потяг його через увесь базар, крізь розгаласовану юрбу додому.

Відтоді в Іскібі про людину, що висловлюється надто розлого, кажуть: "Йому впали на голову три світильники".

А Ібрагім ходив із трьома ґулями на голові, з яйце завбільшки — наче гарбуз із трьома ріжками.

Вранці після Ібрагімової пригоди на базар вийшов Юсуф Багдадець, щоб розважити людей злодійською оповідкою. Він не придумував ніякого особливого початку, ніякого люб'язного привітання. Він хотів принадити людей тільки своєю оповідкою. А що він точно знав, як скінчиться та оповідка, то йому неважко було придумати початок.

Цього разу юрба цікавих була, мабуть, іще більша, ніж напередодні, а в одному куточку сховались Ахмед Довгобородий, обстрижений, та Ібрагім із ґулями на своїй гарбузовій голові.

Юсуф Багдадець спочатку не сказав ні слова. Він сів у вікні крамниці килимів, схрестив руки на грудях і мовчки дивився на своїх слухачів, аж поки весь базар притих, як миші, й нетерпляче втупив очі в нього. І тоді він півголосом почав свою оповідку:

"Коли Гарун аль Рашід, великий халіф, знову вийшов перевдягнений уночі погуляти по Багдаду, йому раптом захотілося смажених каштанів. Але, простуючи до одного старого продавця каштанів, він раптом згадав, що забув узяти гроші. А що халіфи не звикли відмовлятися від своїх бажань, то Гарун аль Рашід і без грошей добув собі каштанів. Він підняв на вулиці камінь і, проходячи повз продавця каштанів, нишком кинув ним у чиїсь двері. Удар гучно пролунав на нічній вулиці, і продавець каштанів злякано озирнувся. Цією миттю скористався халіф, щоб хутенько вкрасти жменю каштанів. Він сховав їх під полою й спокійнісінько пішов далі, щоб не виказати себе зляканим поспіхом. Та як почав їсти каштани, то помітив, що, крадучи їх, загубив коштовного персня, й промурмотів: "Дорогенькі ж каштани!"

Невдовзі халіфові захотілося халви, і в ту ж мить він побачив на розі продавчиню халви, що стояла над невеличким багаттячком.

А що халіфи не звикли стримувати свої бажання, то Гарун аль Рашід і без грошей доп'яв собі халви. Проходячи повз продавчиню, він нишком кинув у вогонь шкаралупи каштанів, і вони затріскотіли та зашкварчали у вогні, так що продавчиня злякано відскочила і втупилась у розпломенілий вогонь.

Ту мить халіф використав, щоб хутенько відломити собі шматок халви. Він сховав її під полу й достойно попростував далі, не давши нічого взнаки.

Та вийнявши трохи далі халву з-під поли, він помітив, що, крадучи її, загубив коштовного кинджала, і промурмотів: "Дорогенька ж халва!"

Ще трохи перегодя йому захотілося вишень. А що халіфи не звикли стримувати свої бажання, то Гарун аль Рашід і без грошей доп'яв свої вишні. Він повільно почовгав у темний завулок, ніби випадково пройшов попід огорожею чийогось садка й мимохідь нарвав з гілки жменю вишень, їх він теж сховав під полу.

Та коли почав їсти вишні, то помітив, що, крадучи їх, згубив з вуха коштовну сережку, і промурмотів: "Дорогенькі ж вишні!"

Наступного дня, коли халіф у всій пишноті знову сидів у своєму палаці, він оголосив через оповісників, що загубив персня, кинджал і сережку й обіцяє велику винагороду тим, хто їх знайде. Він сподівався, що прийдуть продавець каштанів, продавчиня халви та власник садка і він таким чином зможе відшкодувати їм за вкрадене. Але ніхто з них не прийшов. А коштовності аж через кілька тижнів знайшли в помешканні одного молодого голяра, якого зразу ж привели в кайданах до халіфа.

"Як опинились у тебе мої коштовності?" — загримів халіф на голяра.

"Простіть мені, володарю всіх правовірних, — відповів юнак, не підводячи очей. — Я взяв їх у вас для вашого ж добра".

Почувши таку відповідь, поніміли всі придворні, а насамперед сам халіф.

"Поясни краще, хлопче!" — зажадав він.

"Знайте ж, великий халіфе, що персня я зняв з вашого пальця коло продавця каштанів, щоб ви не зачепилися ним і не виказали себе!"

І знову придворні подивувались відповіді. Тільки халіф не здивувався. Він навіть усміхнувся.

А голяр вів далі:

"Кинджала, о володарю всіх правовірних, я взяв у вас коло продавчині халви. Як легко міг би він стукнутись об залізний столик і виказати вас!"

"А як же було з сережкою, пане?"

Придворні здивувалися, що халіф назвав простого голяра паном.

А юнак сказав:

"Сережку, о великий халіфе, 'я мусив узяти у вас коло вишневого садка, а то ви зачепились би нею за гілку й розірвали б вухо".

На ті слова придворні зачудовано похитали головами. А Гарун аль Рашід підвівся, власноручно зняв з голяра кайдани й сказав:

"Коли ви зробили все це задля мого добра, то ви вільні, майстре. Але відкрийте мені ще одне: як це так вийшло, що я вас не бачив?"

"А я йшов у вашій тіні, о владарю! Так мене навчено. Бо нашого ремесла теж треба вчитись, і потрібні тривалі вправи, поки дійдеш у тому до майстерності!"

"Оскільки тої ночі я не бачив вас і не чув, то ви справді майстер… голяр! — гукнув халіф, зиркнувши скоса на своїх придворних. — Тож ідіть додому й візьміть мої коштовності як подарунки. Але пильнуйте свого язика, а живіть надалі тільки з голярства. А як мені колись буде на щось потрібне ваше мистецтво, я згадаю про вас! Аллах нехай буде з вами!"

"Аллах благослови Гаруна аль Рашіда, володаря всіх правовірних!" — швидко вклонившися, відповів молодий голяр. А потім без перешкод покинув палац, узявши з собою персня, кинджал і сережку халіфа.

Придворні зчудовано спитали:

"Чому, о великий халіфе, ви явили цьому злодюжці-голяреві таку честь?"

"Тому що злодій не може бути суддею над злодієм! — відказав халіф. — І тому, що він має хист, який дивує мене!"

Слухачі на іскібському базарі ані разу не перебили оповідача Юсуфа Багдадця, поки він говорив. Вони притихли, наче розбійники в кущах, що чигають на купця. А тепер гучно заплескали в долоні й сказали:

"Справді, незвичайна історія про злодія! Ти чудово розважив нас!"

І рушили геть, не давши йому жодного піастра.

І тоді Юсуф Багдадець вигукнув:

"Любі друзі, коли ви не платите оповідачеві, то йому доводиться перемінити ремесло й стати злодієм. Але ж хіба не шкода позбутись оповідача — і ваших коштовних табакерок? Тож подумайте, кого ви волієте мати в мені: оповідача чи злодія?"

І тоді багато людей справді помітили, що в них із кишень викрадено розкішно оздоблені табакерки. Вони недовірливо перезирнулися, потім раптом збагнули, хто їх обікрав, і почали реготати так гучно, що сміх той долинув аж нагору, до Циганського міста.

"Присягаюсь Аллахом, що за хлопчина! — гукали вони. — Розповідає нам таку цікаву оповідку про злодія, а коли ми з цікавості та напруги підступаємо аж до нього, він спокійнісінько цупить наші табакерки! І жоден того не помітив! Оце-то хлопчина!"

Один гладкий емір у зеленому, як трава, тюрбані гукнув:

"Верни нам табакерки, Юсуфе! Ти дістанеш свою плату!"

І тоді Юсуф Багдадець вийняв з-під своїх схрещених ніг двадцять чотири табакерки й повернув їх власникам. А на килимок, де він сидів, посипались дощем піастри.

Відтоді в Ісхібі ходить прислів'я: "Де поетам платять, там злодії стають чесними!"

Обидва інші оповідачі, Ахмед Довгобородий та Ібрагім Гарбузова Голова, пороззявляли роти з подиву над мистецтвом їхнього приятеля Юсуфа й відступили йому роботу базарного

оповідача. Ахмед став водоносом, а Ібрагім став заробляти на хліб як лазник.

Пошли їм, Аллаху, довгого віку. Отак.

Прадідусь, докінчивши оповідку, підвівся з морської скрині, а я про всяк випадок помацав, чи мій годинник іще в кишеньці. Годинник був на місці. Прадідусь помітив той рух і сказав:

— Не бійся, Хлопчак! Розповідати я вмію, може, й не гірше за Юсуфа. Але красти я не вчився ніколи! Ну, як тобі сподобалась оповідка?

Я відказав:

— Пре-чу-до-ва! І така довжелезна!

— Але ж мораль коротка!

— Так, прадідусю. Мораль тут така: хто починає розказувати оповідку, той не повинен ломитись у відчинені двері або йти занадто довгими манівцями. Треба спокійним, упевненим кроком іти до мети.

— Ох, Хлопчачок! — захоплено вигукнув прадідусь. — Я хотів сказати майже те самісіньке! Справді вже помітно, що тобі скоро мине одинадцять років!

Я дуже запишався від прадідусевої похвали. Я саме хотів зробити надзвичайно розумне зауваження про одинадцятирічних хлопців, коли хтось зашкрябався знадвору в двері горища. То, певне, був Уракс. Я відчинив двері, і сенбернар гордо ввійшов, виляючи хвостом, стрибнув на мене,

поклав мені лапи на плечі, а в зубах підніс до моїх очей папірець.

— Куш, Ураксе! — сказав я.

Пес ліг, я взяв у нього з зубів папірець, розгорнув його й прочитав уголос написане на ньому:

"Шановних пановів, просять, спуститися дообіду".
Прадідусь подивився мені через плече й мовив:

— Твоя долішня бабуся в одному реченні зробила чотири помилки. Але в неї навіть помилки люксові. Ходімо ж на гостину!

Поки ми спускалися двома крутими прогонами сходів у підвальний поверх будинку, прадідусь казав:

— Та мораль, що ти видобув з моєї оповідки, — це, звичайно, тільки мораль для людей, які розповідають оповідки. Інші люди можуть вичитати з неї й іншу мораль.

— Звичайно! Наприклад: "Хто хоче красти, той повинен стати майстерним злодієм! А ні, хай краще стане голярем!"

— Гм… — гмукнув прадідусь. — Це не справжня мораль, Хлопчак, це злодійська мораль. Я сказав би інше: "Спритність і вправність рук — дивовижні таланти. Але хто вживає їх для крадіжки, той ганьбить свій талант. Може, майстерний злодій-голяр справді був дивовижним хлопчиною. Але в мене викликає захоплення не він, а сам Юсуф Багдадець, що використав свою спритність для повчання іскібців!

Ми вже зійшли вниз, де смачно пахло смаженою рибою. Долішня бабуся, що пов'язала собі квітчастого фартуха, саме накладала в тарілки картопляний салат, а долішній дідусь із гарними чорними кучерями вже сидів за столом, і перед ним стояла склянка грогу.

— Добридень, Якобе! — привітався з ним прадідусь.

— Добридень, Хлопчак! Вип'єте скляночку грогу перед обідом?

— Дякую, дякую, Якобе! Краще опісля.

Ми сіли за стіл і взяли собі що хто дужче любив: вареної тріски з петрушковою підливою або смаженої з розтопленим маслом. Говорили за столом мало, їсти рибу — для цього треба чималенько уваги й спритності.

Після їжі нам, чоловікам, подали до Пташиної кімнати грог і лимонад.

Долішня бабуся лишилась у кухні — помити посуд.

Дивно, але долішній дідусь дуже зацікавився нашими віршами.

Довелось розказати йому всі, які ми пам'ятали. Він слухав, і його чорні вусики аж тремтіли від задоволення. Довелось пообіцяти, що ми потім прочитаємо йому всі наші вірші.

Після третьої склянки грогу долішній дідусь напустив на обличчя таємничий вираз і вийняв із жардиньєрки велику порожню порцелянову вазу.

— У цій вазі долішня бабуся тримає повну збірку моїх творів, — мовив він. Потім випустив на стіл цілу купу згорнених дудочкою папірців, перев'язаних барвистими стьожечками.

— Невже ви теж віршуєте, дідусю? — спитав я.

— Так, Хлопчак, — сказав він несміливо. — Віршую! Але тільки з якоїсь нагоди, розумієш? Коли твоя долішня бабуся розсердиться на мене, я ввечері кладу їй на подушку вірша. Вона це любите. Ці вірші вона називає своїми "подушковими віршами" й ховає їх у оцій вазі. Але я не повинен цього знати. І ви глядіть не викажіть, що я знаю цей сховок!

— Слово честі! — сказали прадідусь і я. А тоді ми розгорнеш декотрі дудочки й прочитали вірші.

На першому папірці почерком долішньої бабусі було написано:

"Цього вірша, склав Якоб коли я в ранці на нього сердилась за те що напився грогу".

А нижче почерком долішнього дідуся:

Часом серце, люба Анно,

Нам турбота тисне зрана.

Треба, щоб її забути,

Грогу доброго хильнути,

І збагне людина вмить,

Як їй буть і що робить.

Твій Якоб

— Гарний віршик, Якобе, — похвалив прадідусь. — Але мораль небезпечна.

— Знаю, — зітхнув долішній дідусь. — Та Анна завжди каже, що краще випити трохи грогу й бути милим, ніж завжди тверезим і злим!

Я тим часом розгорнув другу дудочку. Долішня бабуся надряпала там угорі: "Це склав, Якоб коли я сварила його за розлиту каву".

Дідусів вірш був такий:

Часто, люба, роблять люди

Необачні вчинки всюди.

Гнів хай ті лиш викликають,

Що зі злості виникають.

Я ж зробив це ненароком —

Тож поглянь ласкавим оком.

— Чу-до-во, Якобе! — сказав прадідусь. — Добрий вірш і добра мораль!

— Ш-ш! — вигукнув я раптом. — Я щось чую!

І справді — зі сходів почулась хода. Ми тремтячими руками повкидали дудочки в вазу, і, поки хтось наближався до дверей через сіни, долішній дідусь хутенько відніс вазу назад на жардиньєрку.

Коли долішня бабуся зі своїми кросенцями ввійшла до Пташиної кімнати, на столі лежала тільки одна рожева стьожечка. Але бабуся начебто не помітила її. Я спритно схопив стьожечку й нишком сховав її в кишеню.

— Якобе, — сказала бабуся, — ляж зараз поспи! Ти ж сьогодні встав о четвертій!

— Так, Анно, зараз ляжу.

Він хутенько допив свій грог і вийшов, моргнувши нам через плече.

— Доброго сну, — сказали ми.

Долішня бабуся сіла в крісло-гойдалку біля вікна — видно, хотіла погомоніти з нами. Але я помітив, що прадідусь примружив очі й випнув нижню губу.

Тому я сказав:

— Ох, який цікавий той "Альбом з історії Німеччини", бабусю! Ми його вже до половини перегорнули!

— Тільки до половини? А що ж ви робили нагорі цілий ранок?

— Розмовляли, Анно, — пояснив прадідусь. — Коли читаєш і дивишся малюнки, зринає багато думок. А що, Хлопчак, коли ми підемо передивимось і другу половину?

— Так, так, прадідусю! — вигукнув я зраділо. (Насправді я радів не альбомові, а віршуванню.)

Ми знов виманили в долішньої бабусі дозвіл піти на горище й скоро, як уранці, всілись під скісною стіною з брусів і цегли. Але цього разу ми не розказували оповідок, а віршували.

У прадідуся виникла одна химерна думка. Він лукаво підморгнув мені й сказав:

— Давай спробуємо довести, що поет — це творець! Зробімо з нічого щось!

— А як же ми це зробимо?

— А так, що надамо значення словам, які нічого не означають! Наприклад, візьмімо слова "ніякий" і "ніхто" й удаваймо, ніби так звуть двох живих людей.

— О, як цікаво!

— По-моєму, теж. Ти вже щось придумав?

— Придумав заголовок: "Королівство Ніде"!

— Чудово! То зразу й починай!

— Але ж тут нема дошки!

— Лишенько! Кепські справи. Але ж диви, он лежить ціла купа дощок!

— Так то ж дошки з ліжка!

— Ну то й що? Напишемо на верхньому боці. Його так чи так прикриють матрацом! Подай-но дошку й мені! Я складу вірша зі словами "десь так".

Тоді я переклав "Альбом з історії Німеччини" на стару гасову пічку, подав верхню дошку прадідусеві, собі взяв другу, відійшов у інший куток горища й сів там на санчата. Того дня нам віршувалося дуже добре. Хоча віршування тривало й довгенько, але в ньому не було мертвої точки, й ніхто не мусив нікого вирятовувати. Цього разу я пропустив прадідуся читати першим, і він з бічної дошки ліжка вичитав мені такі вірші:

Замок Десьтак

Старенький замочок Десьтак —

Між Римом і Берліном.

Його не видно аж ніяк:

Кругом густі ялини.

На вежі — флюгер, що сяга

Десь так під самі хмари.

Зі стайні коней вибіга

Десь так чотири пари.

За замком давній шлях іде

Десь так за сотню гонів.

Десь так надвечір чи й удень

Біжать по ньому коні.

Той замочок такий старий —

Десь так вже років двісті.

І років десь так раз на три

Приходять звідти вісті.

Там брама десь так раз на рік

Розчиниться зненацька,

Й старий виходить чоловік —

Барон фон Дестакацький.

Він володіє замком тим

Десь так із тридцять років,

Успадкувати разом з ним

І вежу, й двір широкий.

Багато золота й срібла

В підвалах замку, тільки

Не знає й пан мішкам числа:

Десь так десятків кілька.

Всього в тім замкові людей

Десь так із кільканадцять,

Ніхто не бачить їх ніде

Й не хоче з ними знаться.

Я їхав попід замком тим

Десь так у квітні — травні.

Веде там із Берліна в Рим

Дорога дуже давня.

Побачить важко замок сам:

Кругом густі ялини.

Та знайте: він лежить десь там,

Між Римом і Берліном.

— Кумедія! — сказав я, — хоч я все знаю тільки приблизно, але про цей замок дістав дуже добре уявлення.

— Я теж! Це мене й самого дивує! Власне, я хотів довести цим віршем, що й у віршуванні треба бути точним. А тепер виявив, що інколи буває добре лишитись у славному "приблизно". Це так, як із метеликами. Нехай вони пурхають і мерехтять. А як спіймаєш, мерехтючий пилок із їхніх крилець прилипне до пальців, їхній блиск пропадає, і вони вже не можуть літати.

— По-моєму, прадідусю, в моєму вірші те саме!

— Ану прочитай його!

Я обережно встав, щоб не стукнутись головою об крокву, і прочитав:

Королівство Ніде

Держава з назвою Ніде

Лежить на дні морськім.

Король Якийсьто править там,

Є пес Ніхто при нім.

І королева Ажніяк

Живе також на дні.

Вона не знає слова "так"

І завжди каже: "Ні".

Живе там поряд із Ніким

І камергер Нічий,

Він любить пити раз у раз

Повітряний напій.

Нізащо куховарку звуть —

Сказали так мені.

Вона все посуд начища

Та варить цілі дні.

Зітхання в горщики кладе

Та погребальний дзвін.

Цю страву любить пес Ніхто —

Все виїдає він.

А ще там кицька є — Ніщо,

На весь палац нявчить.

Нізащо їсти їй не дасть —

Кого ж за це провчить?

Нікого вилають як стій,

Та ще й наб'ють кийком,

А от Нізащо і Нічий

Посидять під замком.

А взагалі відомо всім,

Що той король — добряк,

Отож і любить короля

В тім королівстві всяк.

Я сам недавно проїздив

Повз те чудне Ніде.

Там шлях з Нізвідки проляга,

В Нікуди він веде.

Ніхто при брамі не стояв,

Ніщо не бігло там,

Не показався у вікні

Король Якийсьто сам.

А все ж держава та Ніде

Лежить на дні морськім.

Король Якийсьто править там,

Є пес Ніхто при нім.

— Хлопчак, — сказав прадідусь, — це в тебе дуже гарно вийшло. Тепер і я знаю, коли поет має впускати у свої вірші оте миле "десь так".

— Коли ж, прадідусю?

— Коли змальовуєш те найлетючіше, що є на світі: запахи, звуки, здогади, відбиття, полиск на поверхні речей.

— Гав, гав, гав! — прогавкало за дверима.

— От бач! — засміявся прадідусь. — Уракс каже, що правда. Впусти його! Коли я скінчу вірша, то завжди буваю дуже приязний і до людей, і до тварин.

— Я теж! — вигукнув я.

Тоді впустив Уракса, що знову приніс нам записку в зубах. Цього разу нас запрошували на каву. Але прадідусь сказав, що вже час вертатись на гору, до горішньої бабусі. Вона, мабуть, уже починає непокоїтися, що нас так довго нема. Отож ми

спочатку спустилися до Пташиної кімнати, щоб вибачитися перед долішньою бабусею та попрощатись, а потім піднялися стома вісімдесятьма трьома сходинками на гору, щоб пояснити горішній бабусі, де ми пропадали так довго. Проходячи дорогою повз наш дім, ми побачили у вікні Аннекен та Йоганнекен, а між ними на підвіконні — круглу вазу для пуншу з чотирма золотими рибками.

— Дівчатка, дівчатка! — гукнув їм прадідусь. — Не треба так часто стромляти руки у воду! Бідні рибки лякаються!

Аннекен гукнула:

— Та ми ж із ними граємось!

А Йоганнекен:

— Вони вже знають нас!

Але прадідусь не прийняв цих виправдань.

— А вам було б приємно, якби два велетні штовхали вас туди й сюди? Отож! Так і золотим рибкам не дуже приємно!

Аннекен хутенько вийняла пальці з води, а Йоганнекен накришила туди хліба. Прадідусь похвалив її, і ми пішли далі. Та коли я озирнувся, Аннекен уже знов умочала пальчик у воду. Я посварився на неї. Але вона тільки показала язика. Отак часом поводяться мої сестриці!

Горішня бабуся на Трафальгарській вулиці, здавалось, і не помітила, що нас цілих півдня не було вдома. Вона сиділа з олівцем у руці перед горами паперів, щось писала й рахувала, а нам тільки сердито сказала:

— Кава на кухні. Я не маю часу для вас! Коли заведеш моторного катера, всі тебе так і норовлять обшахрати та обморочити. Ніколи не купуйте собі моторних катерів!

— Та мені вже й запізно його купувати! — сказав прадідусь.

— А мені зарано, бабусю! — докинув я.

— Не перебивайте! Йдіть на кухню! Хельга дасть вам кави!

Ми потюпали на кухню, де Президентова Хельга пригощала команду катера. На столі стояв розкішний торт із масляним кремом. Мабуть, Хельга сама спекла його. Бо щоразу, як приходив моторний катер, вона не знала, як і розпещувати наших моряків.

— Слухай, Хельго, ти вже знаєш пригоду з золотими рибками? — спитав прадідусь.

— Аякже, діду! Коли ми поберемося з Гаррі, мене напевне прозиватимуть Хельга Золота Рибка. Це ж куди краще, ніж Президентова Хельга!

— І куди більш їй пасує! — запевнив дядько Гаррі. — Ну хіба вона не схожа на золоту рибку?

— Авжеж! — вигукнули ми з прадідусем в один голос.

Хельга труснула рудувато-золотавими кучерями й мовила:

— Сідайте вже, лестуни! Це ж ви тільки задля торта кажете!

Я приклав руку до серця й запевнив:

— Слово честі, Хельго, ми сказали цілком щиро!

Всі у кухні засміялись, а ведмедяка дядько Яспер прогув:

— Малий Хлопчак уже підглядів у Великого його манери.

— Краще підглядіти манери, ніж не мати їх зовсім! — відказав горішній дідусь і докірливо глянув на дядька Яспера, що двічі вкусив — і проглинув цілий шматок торта. На щастя, дядько Яспер не міг відповісти йому, бо мав повного рота.

Горішній дідусь, чи не найвищий і найплечистіший чоловік на всьому острові, який весь час, у будень і в неділю, в хаті й надворі ходив у товстій зеленій куртці, був страх добродушний. Тільки з дядьком Яспером, що вже здоганяв його зростом і статурою, він часом сварився. Наприклад, якось Яспер у Гамбурзі на людній вулиці з'їв прямо з рук три мариновані оселедці. А іншого разу звернувся до миршавенького, але знаменитого капітана: "Гей, курдуплику!" Такі речі гнівили горішнього дідуся страшенно, і після таких пригод він цілими днями не говорив із дядьком Яспером.

Але того дня, на щастя, сварки не сталось. Крім того, моряки скоро пішли доводити до ладу шлюпку з моторного катера.

Прадідусь пішов до рибальської комори докінчувати коркові поплавці для Крішона Кульги, а мені довелось за наказом горішньої бабусі розносити папери крамарям, для яких наш катер привіз товари. Розносячи ті папери, я оббігав уздовж і впоперек увесь острів. Але я робив це залюбки, бо майже кожен крамар давав мені монетку, а котрий і дві.

Коли я ввечері в ліжку перелічив свої гроші, вийшла марка й вісімдесят пфенігів. Дядько Гаррі, що того дня ліг спати рано, ще подарував мені двадцять пфенігів, щоб було рівно дві марки. І я заснув з приємним почуттям, що я — багата людина.

ДЕНЬ ШОСТИЙ,

у який моряки переробили наші вірші на шлюпку для катера, і їх навіть сумління не мучило. Цього дня показано, як виникають прізвиська. Розказано про перекладання та про неохайність декотрих моряків. Повідомлено, що прадідусеві наступного дня буде вісімдесят п'ять років.

Наступного дня ми з прадідусем мали рибальську комору цілком для себе, бо наші моряки мусили спуститись до гавані — наглядати за розвантаженням катера. Горішня бабуся ще й досі, стогнучи та нарікаючи, сиділа над рахунками. Обидва приміщення рибальської комори мали жахливий вигляд. Посеред вершівні стояли відра зі смолою, а на підлозі кругом були чорні плями. Крім того, нога раз у раз наступала на обрізки корку, стружки та ганчір'я.

Нагорі, в токарні, було трохи охайніше. Там валялися лише кілька дощок та інструменти.

Ми поставили дошки до стіни поруч шафи, повішали молотки, рашпилі, пилки та обценьки на місце, на дошку для інструментів, і ні словом не згадали про неохайних мореплавців. Ми знали, що моряки в тісноті своїх кают мусять пильно дотримуватись порядку, а тому на суходолі трохи попускають свої віжки.

Ще за сніданком прадідусь примружував очі й то випинав, то втягував нижню губу. Напевне, у нього в голові складалась якась особливо складна оповідка.

Я спитав:

— Ви розкажете щось дуже цікаве?

— Аякже! — запевнив прадідусь. — Ти вже чув коли про пастора Грома?

— Це, здається, той пастор, що був у нас на острові перед теперішнім?

— Так. А Президента ти ж, певне, знаєш?

— Аякже! Він живе тут, у Горішньому селищі, і ми з його сином Геннінгом дружимо.

— Ох, правда, Хлопчак!

Прадідусь уже хотів починати свою оповідку, коли нам обом одночасно спало на думку, що ми сидимо в токарні, де звичайно складаємо вірші, а не у вершівні, де розказуються оповідки. Тому ми спустилися по драбині вниз, усілись на коркових пластинках, а тоді прадідусь почав свою оповідку.

ПРІЗВИСЬКА ПАНА ЗІНГЕРА

У травні 1912 року з Гамбурга до острова Гельголанду плив пароплав, на палубі якого стояли двоє чоловіків і розмовляли. Один із них був огрядний, високий, весь у чорному. Другий — низенький, сухенький, у пенсне й жовтих гамашах.

"Ви вже бували на Гельголанді?" — спитав огрядний чоловік худого.

"Ні, — відповів чоловік у пенсне. — Я їду туди вперше. Я буду там секретарем страхового товариства вдів ловців омарів. — Він уклонився й додав: — Дозвольте відрекомендуватись: Йоганнес-Якоб Зінгер".

"Дуже приємно, пане Зінгер! Моє прізвище Расмуссен, пастор Расмуссен. Але на острові мене прозивають "пастор Грім".

"Чому це "пастор Грім"? — спитав пан Зінгер.

"Бо я щонеділі гримлю гельголандцям про їхні гріхи, — пояснив пастор. — Треба вам знати, пане Зінгер, що кожен, хто живе на Гельголанді, дістає прізвисько, жартівливе прізвисько".

"Як прикро! — вигукнув пан Зінгер. — Але, — додав він, випнувши дудочкою губи, — мені прізвиська не дадуть. Бо я шанована людина, я працюю й виконую свій обов'язок".

"Обережно, пане Зінгер, не кажіть цього так голосно!"

"Я це казатиму так голосно, як захочу! — сердито відповів чоловік у жовтих гамашах. І, певний своєї шановності, додав: — Закладаюся, що гельголандці не дадуть мені ніякого прізвиська!"

"Що ж, приймаю заклад! — громовим голосом вигукнув пастор. — Коли ви через тиждень іще не матимете прізвиська, я тричі обвезу вас у весельній шлюпці навколо острова!"

"Згода, — відповів пан Зінгер і вклав свою сухеньку руку в могутнє пасторове лаписько. — Той із нас, хто програє, тричі обвезе другого круг острова".

Пастор і секретар страхового товариства домовилися, що мовчатимуть про свій заклад, а за тиждень, тобто в останній четвер травня, разом прогуляються по острову й вивідають, чи дістав пан Зінгер прізвисько.

По обіді пароплав пристав до Гельголанду. Капітан зупинив машину далеко перед островом, загриміли якірні ланцюги, й з лівого борту судна спустили мотузяний трап. Негайно від острова відпливла шлюпка, і всім пасажирам довелося спускатись у неї по трапу. Пастор Расмуссен, що вже мав такий досвід, спустився перший. За ним — зляканий пан Зінгер, що тремтячими ногами намацував щабель за щаблем. Рибалки в шлюпці здивовано витріщались на його лимонно-жовті гамаші, і стерновий сказав: "Дибає, наче чорногуз у салаті". Пастор Расмуссен подумки всміхнувся, почувши цю репліку.

На причалі, до якого рівно за чверть години допливала шлюпка, праворуч і ліворуч довгими двома рядами стояли гельголандці. Цю шпалеру цікавих прозвали "Лайливою алеєю", бо тут обмінювалися репліками про новоприбулих, не завжди похвальними. Коли пастор з паном Зінгером ішли тією Лайливою алеєю, з обох боків лунало: "З приїздом, пане пасторе!" Один старий рибалка гукнув: "Давно вже не чули ми грому в неділю!" А одна опасиста стара пенсіонерка закричала: "Слава богу, знов починає гриміти!"

При цих репліках пастор кидав на пана Зінгера швидкі погляди, і сердешному секретареві страхової спілки стало трохи моторошно, бо він мимохідь подумав, що зовсім не вміє веслувати.

Між іншим, пастор уловив і кілька реплік пошепки, острівною говіркою, які, без сумніву, стосувались худющого пана Зінгера. З лівого боку хтось прошепотів: "У наш пташник прибув іще й пугач!" А з правого: "Он іде ширма, а всередині чоловічок!"

Пастор Грім осміхнувся, бо подумав про свій заклад. Але водночас той шепіт видався йому нечемним щодо гостя, і він вирішив наступної неділі прочитати гельголандцям громову проповідь щодо чемності.

На вулиці, що вела до сходів, пастор Расмуссен залишив пана Зінгера в удови Бродерс, бо там секретар страхової спілки мав жити. Сказав йому "до побачення" й пообіцяв рівно за тиждень повести його в прогулянку по острову. А потім рушив у Горішнє селище, до свого дому.

Та ледве він пройшов половину сходів, як його наздогнала засапана вдова Бродерс, гукаючи: "Пане пасторе! Пане пасторе!"

"Що сталось, пані Бродерс?"

"Пане пасторе, той папужка, що ви мені привели, не любить риби! Що ж мені з ним діяти? Не можу ж я щодня купувати йому м'ясо! В нас воно надто дороге!"

"Люба пані Бродерс! — відповів пастор досить голосно. — По-перше, пан Зінгер не папужка, затямте це собі, а по-друге, він з божою поміччю звикне до всього, навіть до риби, коли її добре приготувати. Бувайте здорові!"

"Бувайте здорові, не гнівайтесь на мене!" — промурмотіла пані Бродерс і заспокоєно подріботіла сходами вниз. Вона вже твердо вирішила привчити пана Зінгера до риби.

І вона це зробила, та ще й дуже просто: подала йому котлети з кита, а сказала, що це телятина; копчену акулячу почеревину назвала свинячою. Одне слово, вона три дні дурила його, а коли на четвертий день пан Зінгер похвалив її страви, відкрила правду: сказала, що він три дні їв тільки дарунки моря.

Секретар страхової спілки був приголомшений цими словами. Скинув пенсне, обнюхав свинячий шніцель у себе на тарілці й спитав: "То, може, це риба-пилка?"

"Ні, пане Зінгер, — заспокоїла його вдова Бродерс, — цього разу я вам подала справжню свинину. Адже сьогодні неділя".

Йоганнес-Якоб Зінгер спіткав іще не одну несподіванку на острові Гельголанді. Наприклад, на материку він звик був подавати руку всім знайомим, яких стрічав на вулиці, й казати їм: "Добридень!" та "Як справи?" І вранці в понеділок, йдучи до своєї страхової контори, він запізнювався туди на цілу годину, бо на коротенькій своїй дорозі зустрів не більш і не менш як чотирнадцять чоловік, із якими встиг познайомитися в своїй конторі. Чотирнадцять разів він подав, вітаючись, руку, чотирнадцять разів сказав: "Добридень" і "Як справи?", чотирнадцять разів подав руку на прощання й чотирнадцять разів сказав: "Бувайте здорові" та "До побачення". Це забирало дуже багато часу; на Гельголанді до такого не звикли. Тут віталися й прощалися за руку тільки тоді, коли виряджались на материк або верталися звідти. А так, зустрічаючись, тільки казали: "Здоров" або "Привіт".

Несподівані були для пана Зінгера й балачки в його страховій конторі. Як людина педантична, він завжди говорив про "Товариство страхування вдів ловців омарів". А гельголандці весь час казали: "Ніколаусова каса". Тільки на третій чи четвертий день пан Зінгер збагнув, що вони мають на увазі його "Товариство страхування вдів ловців омарів". Бо небесний заступник рибалок та мореплавців — святий Миколай, чи то Ніколаус. Тому всі моряцькі страхові товариства називають "Ніколаусовими касами". А секретарів таких товариств — просто Ніколаусами. Секретар "Пароплавного страхового товариства", наприклад, мав прізвисько Ніколаус Раз-Два-Три, бо він завжди носив ціпок із залізним наконечником і за кожним другим кроком різко стукав ним. Це звучало як "тук-тук-тук" або "раз-два-три". Секретар Товариства страхування риболовних снастей прозивався Ніколаус-Перець, бо він дуже перчив усі страви. А секретар "Лоцманської страхової спілки" був Ніколаус-Свинар, бо він єдиний на всьому острові держав свиню.

Тільки секретар страхового товариства Йоганнес-Якоб Зінгер, здавалося, ще не мав прізвиська, і він дуже пишався цим. Коли пастор Расмуссен, як домовилися, в останній четвер травня прийшов кликати його на прогулянку, пан Зінгер сказав: "Ви програли заклад, пане пасторе! Я вже тиждень живу на Гельголанді, а прізвиська не маю".

"Зачекайте, пане Зінгер, — засміявся пастор Грім. — Ходім поки що прогуляємося".

Секретар страхового товариства надів жовто-зелену квітчасту камізельку й прикрасив свої тонкі ноги лимонно-жовтими гамашами. Була вже п'ята година, і його службовий час у конторі скінчився.

Коли вони піднімалися сходами до Горішнього селища, їм довелось обминати старого підмітайла Цангі, бо той саме завзято мів сто вісімдесят три сходинки.

"Ну, як справи, Цангі?" — спитав пастор.

Старий відповів, не підводячи голови:

"Вниз кочуся, пане пасторе".

А потім мовчки замів іще три сходинки.

Пастор Грім зупинився й спитав:

"Скільки тобі, власне, років, Цангі?"

"Сімдесят п'ять, пане пасторе!"

"Ну, то час тобі вже на спочинок. А ти хоч застрахований?"

Старий підмітайло, не перестаючи вимахувати мітлою, відповів:

"Ні, пане пасторе, де там! Я вже якось до кінця витримаю. Адже це страхування грає на тому, щоб люди рано вмирали. Знаю я їх! Ніколаус Раз-Два-Три хитрий, як чортяка, Ніколаус-Перець дурний, як баран, Ніколаус-Свинар не любить мене, та й оцей новий, Ніколаус Жовтоногий, навряд чи кращий буде".

"Дозвольте!" — вигукнув пан Зінгер.

Але Цангі вже спустився на дванадцять сходинок і нічого не почув, бо він був майже глухий.

Йоганнес-Якоб Зінгер утупив очі в свої гамаші й спитав: "Чому він назвав мене Жовтоногим? Жовті гамаші тепер дуже модні в Гамбурзі".

"Але не на Гельголанді, — відказав пастор і осміхнувся. Тоді взяв пана Зінгера під руку й сказав: — Ходімо провідаємо аптекаря Мелліна".

Вони піднялися нагору й зайшли до старовинної аптеки, що стояла на краю урвища біля сходів. Там їх почастували грогом.

"Я вже багато чув про вас, — сказав аптекар панові Зінгеру. — Вас прозвали Обхідний Маневр, правда?"

"Як, як? — уражено перепитав секретар страхового товариства. — Обхідний Маневр?"

"Та не дрочіться через таку дурницю! — вигукнув аптекар. — Тут нікого не називають справжнім ім'ям. Мене от прозвали Нашатирний Петер. А вас — Обхідний Маневр".

"Але чому, пане аптекарю?"

"Ну, бачте, пане Зінгер, тут річ ось у чому: вдова Бродерс усім розповідала, що ви не любите риби. Але вона, каже вдова, навчила вас залюбки їсти рибу. Обхідним маневром, каже вона. Тому вас і прозвали Обхідним Маневром".

Пастор Расмуссен так зареготав, що аж пирснув грогом, який мав у роті, на стіл. Але пан Зінгер тільки сказав: "Як прикро!"

Коли вони обидва вже знов неквапом ішли по острову, пастор Грім сказав: "Двоє прізвиськ ви вже маєте. Цікаво, яке буде третє?"

"А мені вистачить і цих! — з гідністю відказав Йоганнес-Якоб Зінгер. Він волів би повернутись і рушити назад. Але пастор тяг його далі через Горішнє селище і навіть запросив ще на один грог у шинок "Утіха Північного моря".

Шинкар Ялівцевий Гаррі власною персоною приніс дві склянки грогу і навіть підсів за стіл до клієнтів.

"Ну, як вам сподобався наш острів, Президенте?"

"Який я вам президент!" — з гідністю відрубав пан Зінгер. Та Ялівцевий Гаррі тільки засміявся.

"Звичайно, я знаю, що ви страховий агент. Але, як я чую, ви по десять разів на день вітаєтесь за руку з людьми. А це робить тут тільки президент, коли раз на рік навідує наш острів. Тому вас і прозвали Президентом. Цілком симпатичне прізвисько".

На щастя, цей раз у пастора Расмуссена не було в руці грогу, і він зміг зареготати без небезпеки для скатерки. А пан Зінгер сказав: "Та непогане". Бо прізвисько Президент йому сподобалося.

Далі він уже супроводив пастора по острову не без приємності. Вже темніло, коли обидва дійшли до маяка, що невтомно обводив трьома своїми променями морський обрій, як дороговказ для суден у морі.

Біля підніжжя маяка вони зустріли Антьє Гавдуюду. Вона була дружина англійця, що торгував на Гельголанді тканинами. Вона ніколи не питала людей: "Як справи?" А натомість питала: "How do you do?" По-англійському це означає те саме. Тому її й прозвали Антьє Гавдуюду. В напівтемряві Антьє впізнала пастора тільки по голосу. А пана Зінгера й зовсім не впізнала. Тому вона спитала: "З ким це ви прогулюєтесь, пане пасторе?"

"З паном Зінгером, страховим агентом, Антьє!"

"А, з Гумовим Ніколаусом".

"Вибачте, як ви сказали? — сердито вигукнув пан Зінгер. — З Гумовим Ніколаусом?"

"Ой, не ображайтесь! — відказала Антьє Гавдуюду. — Я ж не зо зла. Я просто від людей чула, що вас так називають".

"Але чому раптом Гумовим Ніколаусом?" — спитав пастор Расмуссен.

"Ну, це проста річ, пане пасторе. Це через підпис".

"Тобто як?" — здивувався Йоганнес-Якоб Зінгер.

"Та ви ж, — відповіла Антьє Гавдуюду, — під кожним папером підписуєтеся: "Агент Товариства по страхуванню вдів ловців омарів". Такий розтягнений підпис, наче гумовий".

"А чому Ніколаус? — спитав пан Зінгер збентежено.

"Бо в нас усіх страхових агентів називають Ніколаусами".

"Ага, — знічено промимрив агент, — тому й підмітальник назвав мене Жовтоногим Ніколаусом".

Пастор Расмуссен аж заіржав і, пирхаючи, вигукнув:

"Так вам і треба, Зінгере, щоб вас прозивали Гумовим Ніколаусом. І придумали ж такий довжелезний підпис! Як там воно, Антьє?"

"Агент товариства по страхуванню вдів ловців омарів", пане пасторе!"

"Сміх, та й годі!" — закричав пастор.

Але пан Зінгер прошепотів:

"Як прикро!"

Коли вертались додому, пан Зінгер мусив визнати, що він начисто програв заклад. Він мав уже не одне прізвисько, а цілих четверо. І це смутило його так, що добросердому пасторові стало аж шкода бідолахи.

"Ви знаєте, — сказав він, — я подбаю, щоб вас надалі прозивали тільки Президентом. Адже це прізвисько найбільше вас задовольняє, правда?"

Агент кивнув головою.

"Гаразд, а коли ви збираєтесь тричі обпливати човном круг острова, пане Зінгер?"

"Може, в неділю?" — відказав бідолаха.

"Згода, пане Зінгер! У неділю о дев'ятій ранку на причалі для вас буде наготована шлюпка. Ви ж не маєте нічого проти того, щоб я скористався нагодою і трохи покатався?"

Агент похитав головою. Потім пригнічено сказав: "Добраніч", — і зник у домі вдови Бродерс.

Наступної неділі гельголандці були неабияк здивовані, побачивши, що пастор Грім із новим страховим агентом сідають у шлюпку і худющий пан Зінгер з натугою, невміло налягає на весла, їхній подив ще зріс, коли вони побачили, що невеличка шлюпка обпливає весь острів.

І вже зовсім отетеріли люди, коли шлюпка після тригодинної плавби не пристала до причалу, а вдруге рушила на південь і обкружляла острів. Тоді гельголандці висипали з осель, і повсюди на краю кручі товпились цікаві, що дивились на човник унизу, в хвилях. Розумний пастор вибрав для прогулянки шлюпку, що належала державі й мала назву "Президент". Це було дуже передбачливо. Бо коли Ялівцевий Гаррі з шинку "Втіха Північного моря" побачив зі скелі шлюпку, то гукнув: "Хлопці, дивіться! Президент у "Президенті" пливе круг острова".

Цей дотеп полетів з уст в уста, і Йоганнес-Якоб Зінгер ураз дістав навіки те прізвисько, котре найдужче йому сподобалося.

Коли він удруге проплив повз причал, не пристаючи, йому вже гукали: "Агов, Президенте, ти що, хочеш установити рекорд на далеку дистанцію?"

Йоганнес-Якоб Зінгер кивнув головою й був радий, і то з двох причин: по-перше, що його називали Президентом, а по-друге, тому, що при цій нагоді навчився веслувати. Він

змахував веслами майже так само зграбно, як пташка крильми — легко й ритмічно, навіть не думаючи про веслування. Коли аж надвечір він нарешті втретє обплив круг острова й пристав до причалу, Спілка веслярів тут-таки на місці оголосила його своїм почесним членом і запросила разом із пастором до шинку "Втіха Північного моря". Наступними днями вдова Бродерс не могла надивуватися з пана Зінгера. Він уже не носив жовтих гамаш, називав свою контору "Ніколаусовою спілкою", залюбки їв рибу й навіть морських слимаків, уже не вітався з людьми за руку по десять разів на день, а гукав: "Здорові були" чи "Привіт", коли зустрічав знайомого, а одного дня навіть пішов на службу в синьому моряцькому светрі.

"А ви знаєте, Президенте, — сказала вдова якось у неділю за обідом, — вас уже й не відрізниш від гельголандця".

"Правда!" — погодився пан Зінгер. А тоді відсунув шніцеля зі свинини, що подала йому вдова, й узяв шматок свіжозакопченої акулячої почеревини.

Прадідусь замовк, і я спантеличено запитав:

— Що, оповідка скінчилась?

— Так, оповідка скінчилась. Ти, звичайно, поцікавишся, чому Президент тепер уже не страховий агент, а торговець омарами, правда?

— Так, прадідусю.

— Ну, це я можу тобі сказати: бо він одружився з дочкою торговця омарами, а після тестевої смерті успадкував торгівлю.

— А чому ви не розказали про це в своїй оповідці?

— Бо, як сказала одна мудра султанова дружина, навіть така мізерна й дурна річ, як казка, має свої правила! Оповідка про прізвиська пана Зінгера — це оповідка про заклад. Вона починається з того, що двоє побились об заклад, і кінчається тим, що один з них виграє той заклад, а другий програє. І крапка! Все інше вже не належить до оповідки. Бо оповідка, Хлопчак, повинна бути схожа на змію, що кусає себе за хвіст. Вона повинна бути заокруглена, замкнена сама в собі. Так, як змія, що вхопить себе зубами за хвіст, не має ні початку, ні кінця, так і кінець оповідки повинен уплітатися в її початок.

— Оце, прадідусю, й є мораль вашої оповідки.

— Так, це теж мораль, але вона годиться для будь-якої оповідки. А наша оповідка про пана Зінгера мала показати ще й інше: те, що люди завжди, так би мовити, обмацують мовою щось нове, перше ніж дати йому назву. Пан Зінгер був на Гельголанді чимось новим. До нього пробували прикласти то те, то те прізвисько. Але те, котре найдужче пасувало до його поведінки, сповненої гідності, прилипло до нього: прізвисько "Президент".

— І тому мого друга Геннінга тепер називають Президентовим Геннінгом, а дівчину дядька Гаррі — Президентовою Хельгою! — сказав я.

— Точно, Хлопчак!

Прадід вийняв з кишені маленького золотого годинника й мовив:

— Горішня бабуся чекає мене. Мені треба дещо з нею обговорити. А ти склади тим часом гарненького віршика!

— Так у мене немає настрою, прадідусю, й задумки немає!

— Ну, тоді я пропоную тобі ось що: спробуй-но ще перекладати!

— А що ж мені перекладати? — засміявся я. — Я ж не знаю жодної чужоземної мови.

— Зате знаєш дві вітчизняні: німецьку й фризьку![2]

І це була правда: по-фризькому я говорив удома, а по-німецькому в школі та з дачниками з материка. Отже, я повинен уміти й перекладати з мови на мову…

Я взяв дошку та теслярського олівця й сів з ними нагорі, в токарні, а прадідусь пішов через вулицю в дім. Я вирішив перекласти вірш про кумедного чоловічка, бо він коротенький і простий. Спочатку я написав його з одного боку дошки і якийсь час дивився на нього. Потім сказав собі: "Отак! А тепер хутенько перекладай відповідним розміром, з гарними римами й з усім, що сюди належить!"

Та перекладання виявилось куди важчим ділом, ніж я гадав. Коли у фризькій мові яке слово має один склад, то в німецькій — принаймні два. А коли якісь слова у фризькій мові римуються, то в німецькій — напевне ні. Тож я морочився добру годину, але переклав усього два рядки.

Тоді я вирішив хоча й перекласти вірша, але зробити з нього новий, тобто вірш, заримований по-німецькому. Я вже не

пробував заримувати число п'ять із словом голуб, а заримував його зі словом біжать.

Коли прадідусь вернувся до рибальської комори, обидві сторони дошки були списані, а німецький переклад готовий.

— Ну що, Хлопчак, — спитав прадідусь, — упорався?

— Є переклад "Старого дивака", прадідусю!

— Удався?

— Сподіваюсь!

— Ну читай! Мені не терпиться почути.

Я взяв дошку й прочитав вірша спочатку по-фризькому. Потім перевернув її і прочитав німецький переклад:

Старий дивак

В нас жив на острові колись

Кумедний чоловік.

Усе на світі, що не є,

Він рахувати звик.

Один, два, три, чотири, п'ять —

Жаб, горобців, жуків.

Бички по вулиці біжать —

Рахує він бичків.

Квітки на лузі рахував,

Траву і все, що міг.

Надвечір стомлювався так,

Що ледь не падав з ніг.

Спитаєш ти мене, чому

Поводився він так?

Ну що ж, тобі я відповім:

Він просто був дивак.

— Гм… — гмукнув прадідусь замислено. Потім узяв дошку з моєї руки, подивився на той бік, де був написаний фризький вірш, перевернув, трохи почитав німецький переклад і знову гмукнув: — Гм…

— Тобі не подобається мій переклад?

— Та ні, подобається! Але по-фризькому вірш, відверто кажучи, звучить краще.

— Таж мій вірш — тільки переклад!

— Звичайно, Хлопчак, звичайно. Але ти надто полегшив собі працю!

— Чого це?

— Ну от глянь. По-фризькому сказано: "Був колись на острові чоловік, то він увесь час рахував, і люди дивувалися, що він весь час стоїть на довгій вулиці й рахує". А ти кажеш просто: "Жив-був колись на острові кумедний чоловік. Усе на світі, що не є, він рахувати звик". Це не так гарно, не так образно, як у фризькому вірші. Перекладати, Хлопчак, це означає ніби перевозити щось із мови в мову, немов на поромі. Але дорогою треба по змозі менше губити того вантажу, що ти перевозиш. А ти таки загубив дещо!

— Так я ж уперше зроду перекладав! Хіба ж я знав, що треба щось перевозити, як на поромі?

— Правда, Хлопчак, це багато виправдовує.

Поки ми так розмовляли, внизу рипнули двері, і ми почули голос дядька Яспера: "Йдіть уже їсти!"

— Ой господи! — сказав прадідусь. — Я ж мав покликати тебе їсти. Я зовсім забув!

Двері рипнули знову, а потім грюкнули, зачиняючись. Чути було, що дядько Яспер сердився на нас із прадідусем. Бо для нього не було в світі нічого важливішого за їжу. Він не міг зрозуміти, що є речі, цікавіші за мариновані оселедці, смажену камбалу чи пампушки з сиропом.

Коли ми в шапках і шарфах вийшли на вулицю, прадідусь сказав, що горішня бабуся питала в нього рими.

— Невже вона справді віршує?

— Хто може знати! Від жінок можна сподіватися чого завгодно.

— Твоя правда, Хлопчак! — пробурчав прадідусь, і ми ввійшли в дім.

Їжа була така, як щодня, нічого надзвичайного. Зелена капуста із салом.

По обіді прадідусь ліг поспати, а наші моряки знову подалися до гавані — розвантажувати далі катер.

Я теж хотів іти до гавані, але бабуся сказала, щоб я лишався дома й допомагав їй готуватись до дня народження.

— А в кого буде день народження, бабусю?

— У твого прадіда! Завтра йому вісімдесят п'ять років. Тобі годилось би знати!

— Так він же й слова мені про це не казав!

— Ще б пак! Він не визнає днів народження. І все лягає на мої руки! Диво, що він хоч сьогодні прийшов обговорювати найголовніше.

"То ось чого він сьогодні вранці був удома!" — подумав я.

— Сходи до пекаря Люрса і спитай, коли будуть готові торти. Та забіжи до Пая Сливки, купи соди, цукру, родзинок і яєць, а ще...

Бабусиним дорученням не було кінця. Я пішов до пекаря Люрса, щоб спитати за торти, купив що треба в Пая Сливки, а потім запросив гостей. Насамперед зайшов до Президента, пана Зінгера, й запросив його самого, його дочку Хельгу і свого приятеля Геннінга. Потім пішов додому і крізь вікно гукнув сестричкам Аннекен та Йоганнекен, щоб тато й мама завтра прийшли до горішньої бабусі. Сестричкам я пообіцяв принести після святкового обіду печива й торта. І нарешті подався в Долішнє селище — запросити долішню бабусю.

Впоравши все це, я пройшовся до гавані й побачив там Джонні-Свистуна. Він стояв на причалі коло нашого катера, і я дозволив йому спуститись разом зі мною на наше судно. Ми взяли в камбузі морських сухарів, повалялись на койках, а врешті сіли в шлюпку, щойно полагоджену й наново пофарбовану.

— Диви, — сказав мені Джонні, — на дошках щось написане!

— Де? — збентежено спитав я.

— А он на носі!

І справді — на дошці спереду хтось написав щось олівцем. Прочитати було важко, бо дошки помащено смолою. Але раптом я збентежено розібрав слова з нашого вірша про маленьку мишку. Ми з Джонні почали гарячкове шукати інших списаних дощок і мало-помалу знайшли рядки трохи не з усіх наших віршів. Та вони були замазані смолою, і прочитати пощастило тільки уривки!

— Ах ви ж пірати! — гукнув я розлючено. Виліз із шлюпки й побіг до дядька Гаррі, що порався коло вантажної стріли.

— Ви забрали наші вірші на дошки для шлюпки! — закричав я. — Негідники! Ось я прадідусеві скажу!

— Та не гарячкуй, — засміявся дядько Гаррі. — Нам бабуся дозволила.

— Як вона могла! — закричав я ще нестямніше.

Дядько Гаррі знов засміявся, ввімкнув мотор кран-балки й підняв із трюму два лантухи борошна. Потім гукнув:

— Вона сказала, що посписувала всі вірші!

І знов заторохкотів мотор, а мені стало соромно, що я так розкричався. Знічений, вернувся я на причал і сказав Джонні-Свистунові, що не маю більше часу гратися з ним. Тоді побіг до долішньої бабусі, трохи дозволив їй побалувати себе кавою з кексом і розповів про шлюпку та про вірші.

Долішня бабуся спитала, що то були за вірші і чи ми часом не складали віршів у неї в мансарді.

Я признався, що ми написали два вірші на дошках з розібраного ліжка, але на внутрішньому боці. На щастя, вона тільки засміялась, а зовсім не розсердилась. Це заспокоїло мене, і незабаром я, посвистуючи, вернувся в Горішнє селище.

Горішня бабуся сиділа у кухні й перев'язувала якісь списані аркушики червоною стьожкою. Та, вгледівши мене, прикрила їх хусткою й сказала:

— Чого ти нишпориш тут по кухні! Йди в комору до прадіда. Він казав, щоб я прислала тебе до нього! Ну, чого стоїш?

— Та йду вже, — відказав я і неохоче пішов. Але насправді мені було дуже смішно. Бо тепер я мав доказ, що горішня бабуся цікавиться нашими віршами: вона навіть зібрала їх і перев'язує червоною стьожечкою.

І я весело пострибав через вулицю до рибальської комори.

Прадідусь сидів нагорі, в токарні, поряд Шкіряної Лізбет; обличчя в нього було сумне.

— Хлопчак, — сказав він, — моряки пустили наші вірші на шлюпку. Ти знаєш їх напам'ять?

— Навряд чи дуже багато, прадідусю!

— Я теж. Сьогодні ввечері хотів посписувати, бо ти ж завтра вже йдеш додому. А тепер бачу, що тут є тільки сьогоднішні.

— Так, ті моряки наробили нам лиха! — сказав я нещиро. Я не признався, що горішня бабуся посписувала вірші. Адже це, мабуть, мала бути іменинна несподіванка.

— Мені дуже сумно, та й злість на серці, — сказав прадід. — Я негайно мушу написати вірша. А то лусну! Подай-но чисту дошку. Сподіваюся, там ще знайдеться!

— Зостались тільки дві чисті!

— От і добре. Тоді ми обидва можемо скласти по віршу!

Я подав прадідусеві дошку та теслярського олівця й сів із другою дошкою коло верстака. З годину ми сиділи тихенько, віршували.

— О, Хлопчак, — сказав прадідусь нарешті, — тепер я вилив геть свою злість на моряків і знов можу спокійно дихати. Ти теж готовий?

— Ні, прадідусю! Я допишу свого вірша завтра. Сьогодні чогось не пишеться.

— Ну, як хочеш! Але вислухати мого вірша можеш?

— Аякже.

— Ну що ж, тоді слухай!

Він відсунув дошку трохи від очей і прочитав:

Жук-поет

Матеус-жук по праву

Серед жуків мав славу

Нікчеми із нікчем.

І в будень, і в неділю

Валявся він без діла

Де-небудь під кущем.

Усі жуки путящі,

Порядні, роботящі,

Й знайомі, і рідня,

Говорячи про нього —

Матеуса дурного, —

Сміялися щодня.

Жуки вели розмови

Про гони та про лови

І взагалі про спорт.

Жучихи — все про моди,

Про танці-хороводи,

Салат, печеню, торт.

Матеус край дороги

Лежить, простягти ноги,

І дивиться на ліс.

Турботи він не знає,

Все пісеньки складає

Й мугикає під ніс.

Коли їх хтось почує,

Його це не дратує,

Він радий, навпаки!

Співа тихенько знову.

"Таж він поет, панове!" —

Дивуються жуки.

— Ого, прадідусю! — вигукнув я. — Оце-то врізали ви нашим морякам!

— Та вони й не помітять цього! — засміявся прадідусь. — Але дарма! Головне — щоб мені полегшало. А мені таки полегшало. До речі, я хочу їсти. Котра вже година?

— Пора вечеряти.

— Ну, то ходімо.

Ми взяли дошки під пахву, перенесли їх через вулицю й поставили в кухні. Прадідусь неначе повірив, що я хочу закінчити вірш удома. Але насправді вірш був давно готовий. То був абетковий вірш до його дня народження, і я сподівався, що горішня бабуся перепише його та прочитає за святковим обідом.

Ми повечеряли втрьох, бо моряки, видно, ще мали роботу в гавані. За вечерею горішня бабуся була напрочуд мовчазна. Часом вона без видимої причини примружувала очі, й не раз мені здавалось, наче вона мурмоче сама до себе якісь вірші.

Прадідусь пішов спати рано і, збираючись сказати добраніч, повідомив, що завтра вранці розкаже останню оповідку.

— А як вона називається?

— "Павільйон із порцеляни". Добраніч, Хлопчак!

— Добраніч, прадідусю!

Я лишився у вітальні сам з бабусею. Я сподівався, що вона покаже мені іменинний подарунок для прадідуся. Але вона й словом про те не прохопилась, а спитала мене, яка може бути рима до літери "ха".

— "Лопуха", бабусю!

— Гм... "Лопуха" — це добре! Чого ти так дивишся на мене, Хлопчак? Що, не можна спитати про риму? Може, ти думаєш, що я віршую? Дуже помиляєшся! Тепер, коли прибув катер, у мене поважніші справи! Це гірше, ніж нагодувати сімдесятьох сімох домовиків!

Коли горішня бабуся заговорила про домовиків, я хутенько вибіг, гукнув крізь двері "добраніч" і з новим "Моряцьким щорічником" потупав нагору, до своєї спальні, де заснув, перше ніж прийшов дядько Гаррі.

ДЕНЬ СЬОМИЙ,

у який я познайомлю вас із Президентовою родиною та своїми татом і мамою. Змальовано докладно день прадідусевих іменин. Доведено, як двічі два — чотири, що моя горішня бабуся вміє віршувати. Розказано довгу історію з ромом і триразовим "Будьмо здорові!". А закінчується день тим, що я потемки йду з матроською торбою додому.

Останній день, який я мав пробути в домі горішньої бабусі, випав майже безвітряний, сонячний, безхмарний. Саме погода для дня народження!

Дядько Гаррі, коли я прокинувся, був уже з обома іншими моряками в гавані. Але в сусідній кімнатці товкся прадідусь.

Я швиденько натяг купального халата, потихеньку вийшов у коридор, рвонув двері прадідусевої спальні й гукнув:

— Зичу вам здоров'я, щастя й довгого віку!

Прадідусь, що намилив обличчя й збирався голитися, спочатку злякався, але потім витер мильну піну з губів і відказав:

— Усе це я вже мав: здоров'я, щастя й довгий вік. І все ж дякую тобі за добрі побажання.

— Відколи це ви голитесь? — запитав я спантеличено. — Ви хочете зголити бороду?

— Ні, Хлопчак, хочу тільки підправити й. Я роблю це раз на рік, на день народження! Але мийся хутчіш та одягайся, разом спустимось до сніданку!

Урочисто вичепурені, охайно зачесані, ми через десять хвилин спустились до горішньої бабусі, що подала сніданок до вітальні. Вона теж побажала прадідусеві здоров'я, щастя й довгого віку І пообіцяла на обід велику несподіванку до дня народження.

— У вісімдесят п'ять років навряд чи для мене може бути несподіванка, Маргарето, — сказав прадідусь.

— Побачимо! — усміхнулась горішня бабуся.

Потім ми поснідали.

Коли ми вийшли на вулицю, мені стало трохи сумно. Бо я мав почути того дня останню оповідку. Засмучений, увійшов я до рибальської комори. Прадідусь, що йшов попереду, піднявся драбиною до токарні. Але я гукнув:

— Стійте, прадідусю! Зостаньмося внизу! Адже там, нагорі, ми тільки віршуємо!

— Правда! — з половини драбини відгукнувся прадідусь. — Тут, нагорі, ми віршуємо. Тому я й іду нагору. Бо моя оповідка буде про поетів і про вірші.

— Он як! — вигукнув я. — Тоді справді треба нагору.

І щабель за щаблем подався драбиною за ним.

У токарні прадідусь скинув святкового чорного сюртука, повісив його на плечі Шкіряній Лізбет, а потім сів на стружки, примружив очі й правою рукою мовчки показав мені на верстак. Я вискочив на нього, сів тихенько й став чекати останньої оповідки.

Чекати довелось недовго. Раптом прадідусь підвів голову, втяг губу й спитав:

— Добре сидиш, Хлопчак?

— Добре, прадідусю! — відповів я. Тоді він почав свою оповідку.

ПАВІЛЬЙОН ІЗ ПОРЦЕЛЯНИ

Як серед трьох чи чотирьох сотень трійчатих листочків конюшини знаходиться один щасливий, четвірний, так і серед трьохсот шістдесяти п'яти днів року є один-єдиний щасливий день: двадцять четверте червня.

Хто народився в той день — то щасливець, якому в житті, кажуть, справджуються всі бажання (якщо вони добрі й пристойні). Часом буває й так, що двадцять четверте червня вщасливлює цілу юрбу, коли серед неї знайдеться принаймні троє таких щасливців.

Колись давно одна невеличка компанія мандрівців плавала китайською джонкою по Жовтому морю. А що саме було двадцять четверте червня і серед мандрівців троє святкували день народження саме в цей день, то китаєць Лі, капітан джонки, запропонував пливти навмання, полишивши стерно самій долі.

Мандрівці, хоч їм стало трохи моторошно, погодились із такою авантюрною пропозицією. Вони полишили себе й джонку вітрові, хвилям і таланові.

Незабаром вони помітили, що не довіряти таланові не було причин. Бо хоч вітер був зовсім слабенький, джонка на туго

напнутих вітрилах летіла по морю, мов грозова хмара по небу. І хоч біля стерна не стояв ніхто, вона так легко обминала острови, мілини та рифи, ніби нею кермував щонайвправніший стерничий.

За годину джонка лишила китайський берег та побережні острови так далеко позаду, що їхні обриси вже танули в імлі на обрії. Довкола було тільки море, а прямо попереду видніла вдалині невеличка темна цяточка.

Та цяточка швидко росла. Спочатку вона була з горошину завбільшки, потім — зі сливу, далі — з яблуко, а нарешті — з гарбуз, і помалу мандрівці розпізнали острів, барвистий, строкатий острів, що ніби плив назустріч джонці. Фредді, молодий американець, підніс до очей бінокль і сказав: "На острові є люди. Між квітучими кущами я бачу дім".

"Вибачте, а можна мені глянути в ваш бінокль?" — попросив доктор Меньє, лікар-француз.

"Прошу!" — відповів Фредді й простяг лікареві бінокль.

Ця коротка розмова здивувала мандрівців, і не без причини. Бо всі вони були з різних країн, говорили різними мовами і доти могли порозумітися тільки через перекладача... Фредді говорив лише по-англійському, доктор Меньє — лише по-французькому. Але тут, на джонці в Жовтому морі, вони раптом заговорили по-китайському. Це була дивовижна річ, перша ознака незвичайних подій.

Міс Джулія Амбрелла, літня незаміжня панна з Лондона, теж захотіла спробувати говорити по-китайському, і вийшло в неї якнайкраще! Вона вигукнула: "Я вже бачу дім простим оком!" — і в захваті замахала парасолькою.

"Справді, — погодилась пані Штенграхт, біловолоса гамбуржка. — Я теж добре його бачу. Це дачний будинок із пласкою покрівлею".

В ту мить до джонки підлетів баклан — один з великих птахів, що водяться на узбережжі Китаю, — сів на палубі й чемно спитав: "Дозвольте вас супроводити, панове? Мене звуть Фортунат".

"Може, ви народилися двадцять четвертого червня?" — спитав його китаєць Лі, капітан джонки.

Баклан кивнув головою.

"Звідси й ім'я, — зауважив доктор Меньє, парижанин. — Бо Фортунат означає щось ніби Щасливець, панове!"

Мандрівці навіть не здивувалися, що цей птах із чорним дзьобом, чорними крильми, чорними лапками, голою шиєю та зеленими, як морська вода, очима вміє говорити по-людському. Коли чудесні події йдуть одна за одною, до них звикаєш.

"Скажіть, пане Фортунате, ви знаєте цей острів?" — по-китайському спитав у птаха мінгер де Вільдер, амстердамський купець.

"Дванадцять років тому, теж двадцять четвертого червня, я бачив, як він виринає з моря, — відповів птах із замрією в зелених очах. — Але я не встиг на нього сісти, бо він поринув знову".

"Сподіваюся, що це не міраж!" — сказав пан Меньє.

"А я хутенько сфотографую його!" — гукнув Фредді, американець. Відщебнув шкіряний футляр фотоапарата, наставив його, подивився в видошукач і клацнув затвором.

Тої ж миті острів щез.

"От і маємо, — зітхнула міс Джулія Амбрелла. — Це був просто міраж!" — і сумно опустила парасольку.

"Гляньте, гляньте! — гукнув Петар, молодий матрос-чорногорець. — У повітрі мерехтить щось барвисте!"

"Справді, — підтвердила сивоголова пані Штенграхт. — Над водою тремтить якийсь образ".

"Та він не тремтить! Він стоїть на місці!" — схвильовано засопів мінгер де Вільдер з Амстердама.

"Це не образ! Це той самий острів!" — зрадів баклан Фортунат.

"Так, — кивнув головою Лі, капітан джонки. — Він з'явився знову! Але він дуже близько. Це не може бути міраж. Це, напевне..."

Лі не доказав, бо джонку раптом струсонуло, і вона з нап'ятими вітрилами, прорипівши днищем по піску, зупинилась при березі острова.

Баклан зразу залопотів крильми, стрибнув з палуби на пісок, походив по ньому й гукнув:

"Острів не уявний! Я чую його під своїми лапами!"

Тоді вже на палубі нікому не стало впину. Всі більш чи менш спритно вилізли з джонки на берег, капітан Лі кинув на пісок якір, міс Амбрелла знов радісно замахала парасолькою, а молодий матрос із Чорногорії стрибнув на каменюку й гукнув: "Дами й панове, от там за евкаліптами ви бачите віллу Хтознакого на острові Хтознаде. Хто не боїться дивовижного, йдіть за мною засвідчити нашу повагу панові Яктамйого!"

По тих словах невелике товариство навантажилось і, сміючись та розмовляючи, подалося за матросом Петаром, що поміж евкаліптами попрямував до будинку. Той будинок схожий був на монастир з білими кам'яними мурами та величезним внутрішнім двором. На жаль, у мурі не видно було ні вікон, ні дверей. Наше товариство обійшло весь дім, але ніде не знайшло входу. Хитаючи головами, обійшли дім ще раз. Але не побачили жодного отвору. Лиш коли мандрівці втретє обійшли кам'яний мур, вони раптом побачили велику браму, завішену довгими разками перлів.

Люди подивувались, бо вони були певні, що раніше цієї брами не було. Та водночас і зраділи, що знайшли вхід, і американець Фредді хотів зразу й увійти крізь ту завіску в дім. Та щойно доторкнувся, як сахнувся назад, немов його вдарило електричним струмом.

"Що… що це означає?" — злякано гукнув він.

"Це означає, що ви надто квапливі", — проклекотів чийсь голос над головою в мандрівців.

Усі звели очі й побачили на даху старезного пугача, що сидів і значуще кліпав очима. Раптом пугач важко спурхнув униз, сів на плече матросові Петару, обдивився всіх мандрівців

великими совиними очима, а тоді пробурчав: "Хто хоче увійти в цей дім, той мусить виспівати дозвіл, панове!"

"Виклопотати!" — поправив птаха доктор Меньє.

"Ні, виспівати! — повторив пугач, що супроти всіх законів природи, як видно, чудово бачив удень. — Ви повинні скласти чотири строфи віршів, панове, — сказав глухим голосом птах. — Станьте, будь ласка, коло пісочниці!"

І раптом мандрівці побачили праворуч від входу, під білим муром, пісочницю, якої там раніше не було. Почасти зацікавлено, почасти пригнічено вони обступили ту пісочницю. А пугач злетів з матросового плеча на дерев'яну цямрину пісочниці й горловим голосом тричі вигукнув "угу!" і тричі "угугу!"

Тоді в білій стіні розчинилися дверцята і викотився сувоїк малесеньких залізничних рейок. Розмотуючись, він рівненько оббіг попід цямринкою всю пісочницю, проклавши на піску спіральну колію. Потім із стіни, чахкаючи, викотивсь іграшковий паровозик, що тяг п'ять чи шість товарних вагончиків. Він, постукуючи, об'їхав спіральну колію; дверцята вагончиків самі собою розкривались, із них випадали деревця, кущики, червоні дерев'яні лавочки, барвисті пташечки, що котились по піску під дощем із квіточок.

Коли іграшковий поїзд доїхав до центра спіралі, паровозик свиснув, став сторчма й прямовисне зарився в пісок. Це мало такий вигляд, ніби в пісок заривався хробак. Шурх — у піску зник останній вагончик. Стук — зачинилися дверцята в білій стіні. Тоді — лусь, лусь, лусь — на піску вишикувались дерева, квіти, кущі й лавочки. Рейки й пісок поросли густою зеленою

травою, пташки спурхнули й посідали на гіллі, бруньки розпукнулись, і показалися квіточки та листочки.

Вмить у пісочниці з'явився якнайпринадніший весняний краєвид. Навіть малесенькі струмочки задзюрчали в траві.

"Це вам перша тема для вірша", — сказав пугач.

"Та тут не потрібні ніякі вірші, — зауважив мінгер де Вільдер з Амстердама. — Цей краєвид — сам по собі поезія!"

"Справді! — вигукнула в захваті сивоголова пані Штенграхт. — Це маленьке диво! Подивіться на отой лужечок із квіточками, на лавочки, на пташечок! Хто ж тих шовкових пташинок на гілочки посадив?"

Пугач закліпав очима, ніби хотів відповісти. Але не встиг, бо великий баклан збуджено залопотів крильми, витяг чорний дзьоб до пані Штенграхт і гукнув: "Прошу вас, ласкава пані, повторіть, що ви спитали!"

"Я спитала, хто посадив шовкових пташинок на гілочки", — спантеличено відповіла пані з Гамбурга.

"Ні, ні, повторіть дослівно, як сказали спершу!" — збуджено крикнув баклан.

Пані Штенграхт, що не могла втямити, до чого це, спитала вдруге:

"Хто ж тих шовкових пташинок

На гілочки посадив?"

Тоді балкан відповів:

"Звідки і з чого він виник —

Світ несподіваних див?.."

Аж тоді маленьке товариство помітило, що з запитання й відповіді, так би мовити напівзумисне, вийшла віршована строфа, і дехто повторив пошепки:

"Хто ж тих шовкових пташинок

На гілочки посадив?

Звідки і з чого він виник —

Світ несподіваних див?"

"О'кей! — задоволене сказав Фредді. — Першу строфу ми вже склали".

"Та тільки пісочниця покаже, чи ця строфа добра", — проклекотів пугач.

"Вже показує! — замахала парасолькою міс Джулія Амбрелла. — Дивіться, на кущах розпукуються троянди. А з дерев сиплються пелюстки. В пісочниці настає літо!"

Міс мала рацію: з весняного краєвиду зробився веселий літній; під яблунями короткі тіні. Тепер кожен напружив думку, щоб скласти строфу про літо. Фредді просурмив:

"Довге, тепле, щедре літо,

Соками ущерть налите!"

А мінгер де Вільдер прокрекотав:

"У саду й на полі дай

Нам багатий урожай!"

Але краєвид у пісочниці анітрохи не змінився від цих віршів. Тільки квіткові бруньки дуже повільно закруглились у малесенькі зелені кульки. Тоді матросові Петару спали на думку два рядки. Він сказав:

"Рік достигає неквапливо,

Як плід, згинає гілку вниз".

І затнувся. Але міс Амбрелла, гордо вимахуючи парасолькою, докінчила:

"Ох, далебі, це справжнє диво!

Коли не віриш — подивись!"

На жаль, ця строфа зовсім не подіяла. Доктор Меньє з Парижа сказав: "Обидва рядки пана Петара дуже гарні. Яка шкода, що рядки міс Амбрелли не такі гарні".

Англійська міс на це зауваження зневажливо чмихнула й стиснула парасольку міцніше, наче шпагу.

Тоді молодий матрос раптом засміявся й гукнув: "Уже є!" І сказав:

"І, ніби невеличке диво,

На гілці Вічності завис".

Старий пугач із сумнівом похитав головою, вислухавши ці два рядки. А проте вони мали успіх, хоча й повільний, нерішучий: листочки на деревах почали жовкнути, малюсінькі кульки на деревах зачервонілися, а в струмочках з'явились крихітні довгасті вербові листочки, що пливли за водою, ніби невеличкі байдарки.

Фредді, що зроду не бачив осені на селі, збентежено спитав: "Що тут діється?"

"Мій любий, — відповіла сивоголова пані Штенграхт, піднявши вказівний палець, ніби тітуся в дитячій книжці. — Осінь настає, поспіли яблука і сливи".

"О! — зрадів доктор Меньє. — Ви знову почали вірша. Будь ласка, скажіть іще раз!"

Пані Штенграхт повторила, вже не піднімаючи пальця:

"Мій любий, осінь настає,

Поспіли яблука і сливи".

"Сливи… — прошепотів доктор Меньє, заплющивши очі. — Сливи…" — Потім тихо повторив:

"Мій любий, осінь настає,

Поспіли яблука і сливи".

Трохи помовчав, розплющив очі й докінчив:

"Та скоро взнаєш ти, що є

Між них і кислі, і червиві!"

Цього вірша всі мандрівці почали завзято вихваляти.

Тільки Лі, капітан джонки, не сказав нічого, бо в Китаї вірші складають не так.

Від цих чотирьох рядків яблука почали падати з дерев, вода в струмках геть укрилася опалими вербовими листочками, трава побуріла, а в пісочниці раптом завирувала така густа метелиця, що не стало видно всього краєвиду.

Та незабаром останні сніжинки вляглись, ніби опав білий серпанок, і невеличкий краєвид став увесь білий, білий, білий… На світлому сніговому покриві видніли темні силуети голих деревець та чорні рейки залізничної колії, обіч яких праворуч і ліворуч громадилися снігові валики.

На рейках уже знову стояв поїзд. Але цього разу до паровозика були причеплені не товарні вагончики, а пасажирські.

Фредді, не довго думаючи, вигукнув:

"А, Бе, Ве, Ге, Де —

По снігу колія веде!"

Але вірш був поганий, і старий пугач сердито труснув головою.

Всі почали завзято римувати "сніг" і "біг", "лід" і "слід". Але пісочниця лежала незмінна в своїй зимовій красі.

Коли мандрівці нагородили цілий ворох віршів і все без успіху, вони дуже засмутилися. Тільки кругле, мов місяць, обличчя капітана джонки, як завжди, усміхалось. Пан Лі навіть став навколішки й заходився гратися малесеньким поїздом. Совав вагончики туди й сюди, і колеса цокотіли по рейках так тихо, наче їхали по оксамиті. Нарешті капітан джонки підвівсь і сказав півголосом:

"Тихіш гуркочуть колеса,

Присипав колію сніг.

Тягнуться чорні рейки

Ген через білий світ.

Де ж сестра моя нині,

Що бачив я влітку її?

На білих плечах у неї

Чорніло плетиво кіс".

Товариство зустріло ці слова спантеличеною чи збентеженою мовчанкою. Нарешті Фредді спитав: "Хіба це вірші?"

Пан Лі всміхнувся й мовчки показав на скриньку. Тоді всі вирячили очі в неймовірному подиві.

Бо в пісочниці стояло, переступаючи з ноги на ногу, малесеньке товариство, достоту схоже на наших мандрівців: тут стояв доктор Меньє з лівою рукою в кишені штанів, і там теж стояв він, малесенький, ніби олов'яний солдатик. І так само з рукою в кишені.

Тут лопотів крильми баклан — і там він, малесенький, як бджола, лопотів крильми над поїздом.

Раптом Фредді спитав: "А де ж я?"

Мандрівці придивились уважніше — і справді не знайшли Фредді серед своїх мініатюрних портретів. А ті саме сідали у вагончики. Матрос Петар заліз у паровозну будку, Лі сів у вагон-ресторан, мінгер де Вільдер допоміг пані Штенграхт та міс Амбреллі піднятися в купе першого класу, баклан сидів на даху паровозної будки, доктор Меньє пройшов уздовж усього поїзда аж до останнього вагона, але Фредді не було ніде.

"Де я? Я загубився!" — схвильовано загукав той.

"Заспокойтесь. Я вже знайшов вас", — сказав Лі.

"Де ж? Де? Не рушайте!" — кричав Фредді.

Але іграшковий поїзд рушив, як здавалось, без нього. І раптом решта мандрівців теж побачили американця — власне, тільки його голову: вона визирала з-під одного вагона, почервоніла й посиніла з холоду. Фредді, як "заєць", заліз під перший вагон.

Усі так засміялися, що іграшковий поїзд у пісочниці аж захитався від громового реготу.

Фредді збентежено сказав: "Я ніколи не їздив зайцем! Я завжди купую квитки!"

Супутникам було аж жаль його. Та коли доктор Меньє згадав, що Фредді доторкнувся до завіси з перлів і пробував сфотографувати острів, усі, здається, зрозуміли, чому він опинився в ящику під вагоном.

Тим часом іграшковий поїзд наближався до стіни будинку, не зменшуючи швидкості. Стіна була вже зовсім близько, а дверцята не відчинялись.

"Стійте! Зупиніться! Буде аварія!" — гукнув Фредді, ще й досі дуже схвильований. Але поїзд гуркотів далі, прямо на стіну, і... трах... раптом...

Так, раптом хтось сказав:

"Щасливого вам дня, панове!"

Хоч голос був лагідний, це вітання пролунало так несподівано, що мандрівці злякано попідводили голови.

Перед завісою з перлин стояв усміхнений китаєць. Він уклонився й чемно запросив невеличке товариство до будинку. Коли вони спантеличено глянули під ноги, пісочниці вже не було. По ній не лишилося й сліду, навіть кількох піщинок, неначе це був тільки сон. І інші мандрівці замріяно, задумано ввійшли до будинку крізь перлову завісу, що тихенько побрязкувала.

Там тяглася чотирикутником галерея з колонами круг великого саду, а посеред того саду було озеро, на якому стояв павільйончик. У галереї стояли крісла-гойдалки та глибокі фотелі, на підлозі лежали прегарні м'які мати, а подекуди видно було карбовані латунні таці на трьох ніжках, що на них стояли чайні прибори. В садку поміж евкаліптами, пальмами й тамарисками висіли гамаки. Багато чоловіків і трохи жінок у химерних старовинних убраннях лежали на матах, сиділи в фотелях, гойдались у гамаках або на кріслах-гойдалках і пили чай.

"Усе знамениті поети, — прошепотів доктор Меньє до пані Штенграхт. — Я знаю їх зі старовинних портретів".

Приязний китаєць підвів своїх гостей до мармурової чаші озера, а звідти через нефритовий міст до павільйону з зеленої та білої порцеляни. Там вони полягали на м'яких матах навколо особливо багато оздобленого латунного столика, на якому був по колу награвірований напис:

"Пісня ЛІТАє, мов чаЙка, Під нЕбом".

Виділені літери утворювали ім'я господаря. Його звали Лі Тайпе. Він сам налив гостям чаю.

"Лі Тайпе, — шепнув доктор Меньє до пані Штенграхт. — Китайський поет, що народився сімсот другого року нашої ери".

Поет, що добре зрозумів той шепіт, кивнув усміхнене й налив французові чаю.

Поки вони пили чай і гомоніли, барвистий павільйон відбивався перевернуто в скляному озері. Лі, капітан джонки,

був наче зачарований цією картиною. Трохи згодом він підвівся й запитав: "Великий Лі Тайпе, ти дозволяєш мені продекламувати твого вірша?"

"А чого ж?" — усміхнувся господар.

І Лі проказав ось такого вірша:

Павільйон із порцеляни

Павільйон із порцеляни

У воді ставка відбився.

Чепурний, зелено-білий —

Сам на себе задивився.

Вигнутий місток простягся

Тигра спиною тугою

З берега до павільйону

Над прозорою водою.

Там зібрались добрі друзі

У шовкові вбрані шати —

Чи писати гарні вірші,

А чи так порозмовляти.

Рукави шовкові їхні

В ритмі віршів легко мають,

Голови в шапках шовкових

Також весело кивають.

А внизу, в ставу спокійнім,

Серед ясної блакиті

Їхні постаті кумедно

Головами вниз відбиті.

Міст нефритовий дугастий

До півмісяця подібний,

Розмовляють добрі друзі,

У воді відбиті срібній.

Дивлячись на них ласкаво,

Голови понахиляли

Ті, вгорі, в зелено-білім

Павільйоні з порцеляни.

"Вірша, мабуть, складено в цьому павільйоні", — зауважила міс Амбрелла.

"Ні, — відказав Лі Тайпе, — павільйон виник із вірша. Бо це той острів, на якому справджується прекрасне".

І налив усім свіжого чаю.

Те, що побачили й пережили наші мандрівці наступними днями в павільйоні з білої та зеленої порцеляни, було, — як усі вони повідомляли, — і чудесне, і трохи моторошне. Але ніхто з них не пригадував усього того дуже виразно. Запевнити вони могли тільки в тому, що маленька залізниця з пісочниці там, весело дзеленькаючи, котилась по латунній таці й розсипала імбирові палички. Вони пригадували також, що Лі Тайпе срібним півмісяцем, як серпом, скосив шийки з трьох порцелянових карафок і наливав у чай нашим мандрівцям орхідейного напою, від якого у них солодко наморочилось у голові.

Міс Амбрелла ще розповіла, що якийсь старий чоловік із сивою бородою почав співати, як ураган. А пані Штенграхт запевнила, що над павільйоном літала в малесенькій барвистій повітряній кульці, прив'язаній за нитку, біла мишка, а її відбиття жваво плавало в озері. І всі мандрівці казали, що від орхідейного напою їм стало напрочуд легко на серці.

Квітки в озері неначе обернулись у пташок, а райські птахи з довгими хвостиками, що сиділи на деревах, здавались їм тропічними квітками. Час від часу в колонних галереях лунав спів, і чоловіки та жінки в старовинних уборах починали танцювати. Тоді птахи спурхували. Квіти гойдалися сюди й туди, і все неквапно оберталось перед очима в мандрівців, ніби вони сиділи на повільній каруселі. Потім Лі Тайпе підвівся, став

на вершечку вигнутого аркою нефритового моста й обома руками підняв над головою скляну кулю. І як тільки барвиста метушня склалася в спокійне відображення у скляній кулі, спів затих, танець зупинився, всі, переводячи дух, попадали на м'які мати, ніби доти вони рухались несамохіть. Аж коли поменшала спека, Лі Тайпе повів своїх гостей крізь перлову завісу надвір, привів їх до джонки й побажав їм багатьох щасливих літ життя.

А потім джонка полетіла надвечірнім морем до китайського узбережжя.

Світ тим часом дивно змінився: сонце на заході крутилось, ніби вогненне колесо, вітер доносив звідкись звуки мандолін, острови й далекий берег підносились і опадали, ніби спини китів чи дельфінів, а морські хвилі перекидалися маленькими райдужними бульбашками, так що над водою висів серпанок з барвистого намиста.

"Це фантазія чи дійсність?" — спитав американець Фредді, якому все це здалося трохи моторошним.

"І те, й те", — відповів Лі, капітан джонки.

Така відповідь пояснила Фредді небагато. Але він більш-менш зрозумів її, коли помітив, що химерні явища зникають із наближенням джонки до берега. Цьому мандрівці дуже раділи, бо для людей, які опинились на хистких дошках палуби над водою, принаймні острови та континенти повинні бути нерухомими, а то в усьому світі не лишиться нічого твердого. Мінгер де Вільдер пожалів бідолашних поетів з вілли, бо він був певен, що весь час видається їм таким, яким він щойно видавався мандрівцям: вогненне кружало сонця безнастанно крутиться, в повітрі лунають звуки мандолін, береги

гойдаються. Петар, матрос, на це зауважив, що світ завжди в русі. І тільки поети знають це.

"Щастя, що вони мають пісочниці та скляні кулі", — озвався доктор Меньє з Парижа.

Сивоголова пані Штенграхт після цієї розмови крадькома позирнула за їхніми спинами на сонце. Але воно висіло над обрієм спокійне й червоне і вже ладналось поринути в море. Тоді вона зітхнула з полегкістю й не вагаючись ступила на землю, коли джонка за хвилину ткнулась у берег.

Подорож скінчилась, як кінчається сон. Ніхто не знав, була це дійсність чи фантазія. Але на землі мандрівцям уже не так легко було порозумітись, як на палубі джонки. Коли пан Лі захотів щось сказати пані Штенграхт, це вийшло дуже складно.

Пан Лі сказав бакланові: "Нган". Баклан переклав це на французьку мову й сказав докторові Меньє: "Le monde est de nouveau tranquille!" Паризький лікар переклав це для мінгера де Вільдера на голландську: "De wereld is weder rustig!" Купець-голландець переклав це для міс Амбрелли на англійську. "The world is calm again!" Англійка з парасолькою переклала для матроса Петара на сербську: "Свет є опет мірно!" І нарешті матрос із Чорногорії переклав ці слова пані Штенграхт: "Світ уже знову спокійний, ласкава пані!"

"Так, — відповіла пані Штенграхт і приязно кивнула до пана Лі. — Я саме хотіла це сказати".

Петар засміявся й переклав це для міс Амбрелли. Англійка теж засміялась і переклала мінгерові де Вільдеру. Голландець

засміявсь також, і так сміх обійшов усе товариство, поки дійшов до Лі, що обернув його в лагідну посмішку.

А потім сонце сіло за обрій, і мандрівці розпрощались, побажавши одне одному шістьма мовами: "Бувайте здорові" та "Добраніч". Тільки баклан зоставсь на березі, а тоді й він знявся і, махаючи крильми, полетів до далекого острова на Жовтому морі.

Коли оповідка скінчилася, прадідусь мовчки підвівся з купи стружок, зняв з пліч Шкіряної Лізбет сюртука, неквапно надів його, старанно застебнув усі ґудзики, сказав, Шкіряній Лізбет: "Дуже дякую!" — а тоді вклонився й заговорив до мене так:

— А тепер, шановний пане, оповідач корисних і веселих історій прощається з вами. Він зичить вам здоров'я, щастя й довгого віку й просить вас у своєму дерев'яному павільйоні випити з ним за красу, за правду й за добре серце людини.

Прадідусь дістав з кишені сюртука пляшечку рому, відгвинтив мідний ковпачок, витяг корок, налив рому в ковпачок і подав мені.

Я сплигнув із верстака, вклонився й відповів йому так:

— Великий майстре серед оповідачів, дякую вам за багато прегарних оповідок і обіцяю згодом, коли виросту, записати всі ці оповідки на честь краси, правди й доброго серця людини!

І вихилив ковпачок рому, а прадідусь наповнив його знов і теж випив одним духом.

— Вистачить одного ковпачка за всіх трьох, — сказав він. — Адже краса, правда й доброта — це те саме.

Тоді загвинтив пляшечку й сховав у глибоку кишеню.

У мене трошки запаморочилось у голові, бо десятирічні хлопці не звикли до міцного рому. Мені здавалося, що стіни токарні хитаються і я чую, як цокає в дереві шашіль. Та й Шкіряна Лізбет заусміхалась так дивно, наче китайська імператриця, а прадідусь, що спирався рукою на її плече, був наче китайський імператор.

— Це фантазія чи дійсність? — прошепотів я.

— І те, й те, — відповів голос, не знати чий: Шкіряної Лізбет чи прадідуся.

На щастя, у нього в кишені були кавові зернята. Він дав мені жменьку, і я жував їх доти, поки стіни перестали хитатись, а шашіль — цокотіти. І усміхнені губи, Шкіряної Лізбет знову стали поважною вузенькою щілинкою, а з китайського імператора зробився мій любий старий прадідусь, що повів мене через вулицю обідати.

На обід була камбала з картопляним салатом, і ми виявили горішній бабусі честь, пообідавши мовчки й урочисто.

Після їжі прадідусь ліг заснути, а я допоміг бабусі готуватися до свята. Позносив до вітальні всі стільці, які були в домі, удвох з бабусею зсунув три столи літерою П, розставив на дамастових скатерках букети, прикрасив стілець прадідуся "заячим холодком", намалював барвисті картки для кожного гостя й розіклав їх за бабусиною вказівкою на столах.

Коли о другій годині прийшли з гавані моряки, їх нагодували в кухні й послали до своїх комірчин переодягатися. Мій горішній дідусь гірко нарікав, бо не любив розлучатися з

зеленою курткою. Але накази горішньої бабусі були незаперечні. Рівно о четвертій усі гості зібрались коло дверей. На нашому острові така точність — звичайна річ, бо ніхто не живе далі, як за десять хвилин ходу одні від одних. Горішня бабуся зразу розділила гостей на два гурти, і жінок з якимсь таємничим шепотом відведено на кухню. Нам, чоловікам, дозволено урочистою процесією вступити до вітальні.

Ми всі були в темно-синіх костюмах із товстого англійського сукна. Мій друг Геннінг та я мусили надіти незручні довгі штани. Жоден із нас, чоловіків, не почував себе зручно в товстій святочній уніформі, і, як тільки за нами зачинилися двері, ми поскидали піджаки й повішали їх як попало на спинках стільців.

Коли жінки нарешті ввійшли з тортами та кексами, вони зняли гнівний крик.

— Що це за вигляд? — закричала моя мама й сплеснула долонями над головою.

— Наче в цирку, — сказала долішня бабуся.

А горішня пробурчала:

— Содом і Гоморра!

А потім гостро наказала всім понадівати піджаки, і ми, зітхаючи, поквапне виконали наказ.

Настав час жінкам командувати. Всі, як годиться, посідали на свої місця. Гарненько розділили кекси, торти, чашки, і ось уже вийшов прадідусь і сів поміж горішньою бабусею та Президентовою Хельгою. Його примусили розгортати

запаковані подарунки, і він при тому примовляв у риму. Він казав:

Ох, який же гарний, хвацький

Цей новий кашкет моряцький

З краму синього цупкого!

Щиро дякую за нього.

Або:

І за шарф вам щира дяка,

Дібрано його зі смаком.

Хоч у будень, хоч у свято

Можна буде пов'язати.

Мого тата дуже спантеличила ця прадідусева спритність у римуванні.

— Це майже як корисне ремесло, — сказав він, і то була велика похвала, бо корисні ремесла він ставив над будь-який талант.

Після розгортання подарунків настала найважливіша частина свята — поїдання тортів та кексів. Мій друг Геннінг і я виявили надзвичайну силу: з'їли обидва по два шматки торта з масляним кремом, по дві скибки полуничного, по три скибки

здобного кексу й по одній кексу з горіхами. Це був рекорд іменинних бенкетів.

На щастя, прадідусь не звернув уваги на наші подвиги в споживанні печива. А то неодмінно склав би ущипливого віршика про різницю між людьми й вовками.

Великий бенкет тривав добрячих дві години. Багато їли, багато говорили, пили багато кави. Але весь цей час горішня бабуся й словом не прохопилася про обіцяний великий іменинний сюрприз. Я кілька разів нишком моргав їй. Але вона ніби нічого не помічала.

А як надворі почало смеркати й увімкнули світло, вона виступила зі своїм сюрпризом.

Вона гукнула:

— Шановні дами, можна починати!

Тоді відкрилися п'ять сумочок, п'ятдесят спритних жіночих пальців вийняли білі-білі сувоїки паперу, перев'язані червоними стьожечками, і, на подив чоловікам, почався вечір декламації наших віршів, які старанно переписала й зібрала горішня бабуся. Моя мама дуже кумедно прочитала мою "Жіночу абетку". Пані Зінгер, яку всі називають Президентовою Софі, з жахливою дикцією прочитала вірша про розумну пані Януціс. Долішня бабуся — два вірші, які ми написали у неї на горищі, на дошках із розібраного ліжка. Але найбільшим сюрпризом були два вірші, які горішня бабуся склала сама.

Наші моряки з подиву отетеріли, коли пересвідчилися, що наша статечна, роботяща, порядна горішня бабуся віршує.

Прадідусь слухав, розкривши рота, і навіть забув його закрити, дослухавши, — так зчудували його обидва вірші.

Перший — справжній абетковий вірш. Ось він:

Повчальна абетка

А, Бе, Ве, Ге, Де —

Що до добра нас веде?

Рано вставати,

Не байдикувати,

А, Бе, Ве, Ге, Де —

Це до добра нас веде.

Е, Є, Же, Зе, Й, І —

Порядки у нас такі:

Не йди гуляти, поки

Не вивчиш всі уроки.

Е, Є, Же, Зе, Й, І —

Порядки у нас такі.

Ї, Йот, Ка, Ел, Ем —

Яка натура в нікчем?

Ледачі вони й дурні,

Неначе трухляві пні.

Ї, Йот, Ка, Ел, Ем —

Така натура в нікчем.

Ен, О, Пе, Ер, Ес, Те —

Хто здоровим росте?

Той, хто рухатись любить,

Митись і чистить зуби,

Ен, О, Пе, Ер, Ес, Те —

Той здоровим росте.

У, Еф, Ха, Це, Ча —

Чого нас книжка навча?

Чесно й порядно жити,

Рідний свій край любити,

У, Еф, Ха, Це, Ча —

Цього нас книжка навча.

Ша, Ща, Ю, Я —

Яка порада моя?

Вірша цього прочитай

І добре запам'ятай.

Ша, Ща, Ю, Я —

Така порада моя.

— О господи, Маргарето! — сказала долішня бабуся горішній. — У тобі є таємні глибини!

— Гм-м-м… — гмукнув прадідусь, закрив рота й сказав: — Неймовірно, Маргарето! Це ж справжнісінький абетковий вірш, та ще й гарний!

Горішня бабуся натішилась похвалами та подивом, а тоді оголосила:

— Тихше! Я склала ще одного вірша.

— Абеткового? — спитав я.

— Атож, абеткового!

І справді — вона прочитала ще одного власного вірша. І навіть з дуже гарною дикцією. Ось він:

Лісова абетка

Лебідь озером пливе —

А, Бе, Ве.

Нитку павучок пряде —

Ге, Де, Е.

Шишку білочка гризе —

Є, Же, Зе.

Зерня вибирає в рот —

І, Ка, Йот.

Спить зайчатко під кущем

Ка, Ел, Ем.

У норі борсук сопе —

Ен, О, Пе.

Печеричка он росте —

Ер, Ес, Те.

Під листком у лопуха —

У, Еф, Ха.

Лис на лови вируша —

Це, Ча, Ша.

Ось абетка вам моя —

Ща, Ю, Я.

— Які чу-до-ві образи, Маргарето! — вигукнув прадідусь. — І хто б подумав!

— Я думав! — гукнув я. — Я вам уже кілька днів казав, що горішня бабуся потай віршує!

— Так, це правда, казав, — підтвердив прадідусь.

Усі гості почали невтримно сміятись.

На щастя, горішня бабуся подала мені згорточок паперу, на якому вона переписала мій абетковий вірш до дня народження прадідуся. І тоді я нарешті зміг довести, що я маю право сказати про вірші щось серйозне. Я подзенькав ложкою об чашку, мовив: "Прошу тихо", — і з запалом прочитав абеткового вірша:

Прадідусева абетка

А сьогодні в нашій хаті

Буде прадідове свято.

Він найстарший тут у нас,

Гарно з ним провести час.

Добрий капітан у домі

"Екіпажеві" свойому.

Є у нього й ще чесноти:

Жвавий дуже у роботі,

Знає оповідок силу

І складає вірші мило,

Їх записує на дошку

Й потім згадує потрошку.

Кожному він друг у скруті,

Любить всім корисним бути.

Мудру раду може дати,

Не старий, хоч бородатий.

Ой, багато в нього варті

Приповідки всякі й жарти!

Рідко губиться у мові,

Слово-бо напоготові.

Так живе Хлопчак веселий

У старій своїй оселі.

Фарб не знаю де й узяти,

Хоч приблизно змалювати:

Це Хлопчак, це прадід мій!

Чи є ще в кого такий?

Шкода — вірш кінчаю я.

Ща, Ю, Я.

Гості заплескали в долоні. Мій друг Геннінг прошепотів:

— Добре втнув, Хлопчак!

— Чудесно! Як з натури змальовано! — вигукнула пані Зінгер. І всі дуже хвалили мого вірша.

Тільки прадідусь похитав головою.

— Ти, Хлопчак, перехвалив мене, — сказав він. — Та коли це вже день народження, то нехай. А взагалі вірш дуже гарний!

І знову гості хтозна й чого засміялися. Потім читання віршів скінчилося. Наші моряки зітхнули з видимою полегкістю. Бо вірші — це не на їхній смак. Вони слухали тільки з чемності, а справжнє зацікавлення виявили до єдиної "Норовливої яхти". А тепер вони за маринованими оселедцями та гарячим грогом відпочили від трудів слухання й навіть поскидали куртки, бо в кімнаті стало надто тепло. Мого друга Геннінга й мене о дев'ятій годині відіслали додому. Правда, ми копилили губи й говорили про несправедливість та нерозуміння. Але все марно. Горішня бабуся сама простежила, щоб ми пішли.

Отож я взяв матроську торбу, в яку були запхані мої речі, надів плетену шапку, зимову куртку й покинув прадідусів дім.

Прадідусь вийшов аж до дверей, щоб попрощатися зі мною. Я підніс праву руку до шапочки й сказав:

— Дозвольте відбути, пане капітан!

— Шкода, — сказав прадідусь. — Шкода, що ти відпливаєш! Але ж ти часом приходитимеш провідати мене?

— Аякже, прадідусю! Я просто не знаю, що робитиму без вас!

— Учись і грайся! Бо життя коротке!

Прадідусь підніс на прощання руку до кашкета, примружив око, повернувся й пішов у дім.

А я зі своєю морською торбою помандрував нічними вулицями до батьківського дому.